

Μεγαλώνοντας ένα Παιδί μέσα από τα Κάγκελα της Φυλακής

Βήμα-προς-Βήμα Οδηγός για την Υλοποίηση
Ομάδων Στήριξης Μητέρων στη Φυλακή

Ομάδες Συζήτησης για Μητέρες

Βήμα-προς-Βήμα Οδηγός για την Υλοποίηση
Ομάδων Στήριξης Μπτέρων στη Φυλακή

“Ομάδες Συζήτησης για Μπτέρες”

**Βήμα-προς-Βήμα Οδηγός για την Υλοποίηση
Ομάδων Στήριξης Μητέρων στη Φυλακή**

“Ομάδες Συζήτησης για Μητέρες”

**Αθήνα
2012**

Το πρόγραμμα «Μεγαλώνοντας ένα Παιδί μέσα από τα Κάγκελα της Φυλακής» (JLS/2008/DAP3/AG/1260) συγχρηματοδοτήθηκε από το Πρόγραμμα DAPHNE III (2007-2013) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής – Γενική Διεύθυνση Δικαιοσύνης, Ελευθερίας & Ασφάλειας (80%) και τους συμμετέχοντες φορείς-εταίρους (20%).

Ο παρών Οδηγός (Ελληνική & Αγγλική έκδοση) δημιουργήθηκε από τις Βασιλική Καρβέλη, Κική Πετρουλάκη και τον Γιώργο Νικολαΐδη, Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού, Κέντρο για την Μελέτη και Πρόληψη της Κακοποίησης & Παραμέλησης του Παιδιού, Ελλάδα

Ιδιαίτερες ευχαριστίες για τη συνεισφορά, την επισκόπηση και τα σχόλιά της, στην Ελευθερία Φατσέα, Συντονίστρια των Ομάδων Στήριξης Μπτέρων στην Ελλάδα

Συντονισμός Προγράμματος

Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας, Κέντρο για τη Μελέτη και την Πρόληψη της Κακοποίησης - Παραμέλησης των Παιδιών, Ελλάδα

Συμμετέχοντες Φορείς

Babes-Bolyai University, Sociology & Social Work Faculty, Social Work Department (BBU), Ρουμανία

South-West University "Neofit Rilsky" (SWU), Βουλγαρία

Ευρωπαϊκό Δίκτυο κατά της Βίας (EAVN), Ελλάδα

Εξωτερική Αξιολόγηση

SURT Foundation. Women's foundation, Ισπανία

Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε με την οικονομική υποστήριξη του Προγράμματος DAPHNE III της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Αποκλειστική ευθύνη για το περιεχόμενο της φέρουν οι συγγραφείς και σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι απηχεί απόψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	7
1. Ονομάζοντας την Ομάδα	8
2. Γενικοί Στόχοι	8
3. Μεθοδολογία	8
4. Κριτήρια Επιλεξιμότητας	9
5. Οργάνωση – Κριτήρια Ομαδοποίησης	9
6. Συμμετοχή των Κρατούμενων Μπέρων	10
7. Διάρκεια και Δομή	14
8. Αξιολόγηση κάθε Συνάντησης	15
9. Οι Συντονίστριες	16
1η Συνάντηση: Γνωριμία – Αποσαφηνίζοντας τους Στόχους – Συναποφασίζοντας τους Κανόνες	18
2η Συνάντηση: Η Ανάπτυξη των Παιδιών	22
3η & 4η Συνάντηση: Το να είσαι Μητέρα από τη Φυλακή: Τρόποι Επικοινωνίας με τα Παιδιά	27
5η Συνάντηση: Αντιμετωπίζοντας τα Δύσκολα Συναισθήματα	33
6η Συνάντηση: Αντιμετωπίζοντας το Κοινωνικό Στίγμα	36
7η Συνάντηση: Παρούσες Συνθήκες Διαβίωσης των Παιδιών: το Πρόσωπο Φροντίδας	40
8η Συνάντηση: Παιδική Κακοποίηση, Πειθαρχία και Όρια στα Παιδιά	42
9η Συνάντηση: Αγάπη και Βία στη Ζωή του Ζευγαριού	46
10η Συνάντηση: Προετοιμασία Φυλλαδίων (για φυλακισμένες μητέρες και για παιδιά φυλακισμένων μητέρων)	51
11η Συνάντηση: Προετοιμασία της «Ξεχωριστής Ημέρας»	53
12η Συνάντηση: Κοιτάζοντας πίσω – Κοιτάζοντας μπροστά – Λέγοντας «Αντίο»	55
Βιβλιογραφία	57
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:	
9η Συνάντηση: Στίχοι του τραγουδιού «Μ' άλλον μοιάζεις»	59

Εισαγωγή

Ο «Βήμα-προς-Βήμα Οδηγός για την Υλοποίηση Ομάδων Στήριξης Μητέρων στη Φυλακή» δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος DAPHNE III «Μεγαλώνοντας ένα Παιδί μέσα από τα Κάγκελα της Φυλακής» (JLS/2008/DAP3/AG/1260). Αποτελεί το δεύτερο τεύχος της σειράς *Μεγαλώνοντας ένα Παιδί μέσα από τα Κάγκελα της Φυλακής* η οποία απευθύνεται σε επαγγελματίες που ενδιαφέρονται να υλοποιήσουν Ομάδες Στήριξης με κρατούμενες μητέρες και με τα παιδιά τους. Η σειρά περιλαμβάνει επίσης τα παρακάτω τεύχη:

- Μεγαλώνοντας ένα Παιδί μέσα από τα Κάγκελα της Φυλακής: Εγχειρίδιο για Επαγγελματίες
- Βήμα-προς-Βήμα Οδηγός για την Υλοποίηση Ομάδων Στήριξης Παιδιών.
Θεατρικό Εργαστήριο: «Ωραία Όρια».

Το Εγχειρίδιο για Επαγγελματίες αποτελεί το εισαγωγικό τεύχος της σειράς και αποτελεί ανασκόπηση της σχετικής –αν και, δυστυχώς, πολύ περιορισμένης- βιβλιογραφίας, γεγονός που το καθιστά κατάλληλο και ιδιαίτερα χρήσιμο για κάθε επαγγελματία ο/η οποίος/-α, κατά τη διάρκεια της εργασίας του/της, έρχεται σε επαφή με φυλακισμένες μητέρες και τα παιδιά τους. Αντίθετα, το περιεχόμενο των δυο Βήμα-προς-Βήμα Οδηγών έχει σκοπίμως δημιουργηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να απευθύνεται αποκλειστικά σε εξειδικευμένους επαγγελματίες με εμπειρία στο συντονισμό ομάδων. Η λογική αυτής της απόφασης ήταν να διαφυλαχθεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο η προστασία και ευημερία των συμμετεχόντων/-ουσών, εξασφαλίζοντας παράλληλα το μεγαλύτερο δυνατό όφελος που θα μπορούσαν να αποκομίσουν από τη συμμετοχή τους στις Ομάδες Στήριξης.

Το παρόν τεύχος δημιουργήθηκε αρχικά για να καθοδηγήσει –με όσο το δυνατό πιο ομοιόμορφο τρόπο- την υλοποίηση των Ομάδων Στήριξης Κρατούμενων Μητέρων που πραγματοποιήθηκαν σε 5 γυναικείες φυλακές στην Ελλάδα, τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία, στο πλαίσιο του προαναφερθέντος προγράμματος DAPHNE, αλλά και την υλοποίηση ανάλογων ομάδων, πέραν αυτών του προγράμματος.

Η παρούσα έκδοση προέκυψε μετά από αναθεωρήσεις της αρχικής σε τρία χρονικά κρίσιμα σημεία για την υλοποίηση των ομάδων στήριξης που πραγματοποιήθηκαν:

- μετά την εκπαίδευση της επιστημονικής ομάδας που επρόκειτο είτε να συντονίσει τις Ομάδες Στήριξης είτε να εκπαιδεύσει τους/τις επαγγελματίες που θα αναλάμβαναν το συντονισμό τους στις τρεις χώρες.
- μετά την υλοποίηση των Ομάδων Στήριξης Μητέρων στα Καταστήματα Κράτησης Γυναικών Κορυδαλλού και Ελεώνα, με βάση τις εμπειρίες των συντονιστριών
- μετά την εκπαίδευση του επιστημονικού προσωπικού των γυναικείων φυλακών της Ελλάδας στο συντονισμό Ομάδων Στήριξης Μητέρων στη Φυλακή.

1. ΟΝΟΜΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΟΜΑΔΑ

Παρόλο που στόχος αυτού του Οδηγού, όπως άλλωστε δηλώνει και ο τίτλος του, είναι να καθοδηγήσει το συντονισμό Ομάδων Στήριξης Μητέρων στη φυλακή, ο τίτλος Ομάδες Στήριξης, ενδεχομένως να υπονοεί ότι οι φυλακισμένες μητέρες εκ των πραγμάτων έχουν ανάγκη από στήριξη. Με άλλα λόγια, η συγκεκριμένη ονομασία “Ομάδες Στήριξης Μητέρων” πιθανώς να υποτιμά τις ικανότητες και τις δεξιότητες των φυλακισμένων γυναικών ως μητέρων, με κίνδυνο να τοποθετούνται εκ των προτέρων σε μειονεκτική θέση. Για το λόγο αυτό προτείνεται, η συγκεκριμένη δραστηριότητα να παρουσιάζεται με τον τίτλο “**Ομάδες Συζήτησης για (Φυλακισμένες) Μητέρες**”.

2. ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

α. Να ενισχυθούν οι γονεϊκές δεξιότητες των φυλακισμένων μητέρων

- να αμβλυνθούν αρνητικά συναισθήματα ενοχής ή απομόνωσης σε σχέση με το μητρικό τους ρόλο, στο βαθμό που η φυλάκιση εμποδίζει την γονεϊκή τους επάρκεια
- να ενισχυθεί η ενσυναίσθηση για τα παιδιά τους
- να νιώθουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους όταν επικοινωνούν με τα παιδιά τους
- να διαχειρίζονται συναισθήματα ματαίωσης όταν δεν λαμβάνουν από τα παιδιά τους τις επιθυμητές αντιδράσεις
- να διαχειρίζονται τα αρνητικά συναισθήματα που βιώνουν εξαιτίας του αποχωρισμού από τα παιδιά
 - με τα παιδιά τους
 - με τα πρόσωπα που τώρα φροντίζουν τα παιδιά τους

β. Να στηριχθούν οι κρατούμενες μητέρες προκειμένου να μπορέσουν να διαχειριστούν προσωπικές εμπειρίες κακοποίησης, όπου ανακύψει το θέμα¹.

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η υλοποίηση των Ομάδων Συζήτησης για Κρατούμενες Μητέρες βασίζεται στη μεθοδολογία της ομαδικής εκπαίδευσης γονέων (τύπου Σχολών Γονέων). Συγκεκριμένα, προτείνονται μικρές ομάδες των **10 με 15 μητέρων με μία ή δύο επαγγελματίες που έχουν ρόλο συντονίστριας και συν-συντονίστριας**. Μέσα σε ένα περιβάλλον εμπιστοσύνης και συναισθηματικής ασφάλειας, οι συντονίστριες εισάγουν θέματα που αφορούν στη σχέση της φυλακισμένης μητέρας με τα παιδιά της και το μέγλωμα των παιδιών από την φυλακή, χρησιμοποιώντας παράλληλα βιωματικές ασκήσεις/τεχνικές. Έτσι, οι μητέρες έχουν την δυνατότητα να μοιραστούν με την ομάδα τις εμπειρίες και τις σκέψεις τους ως μητέρες και ως γυναίκες, να ακούσουν και να αξιοποιήσουν εμπειρίες άλλων μητέρων σχετικά με το μέγλωμα των παιδιών τους συζητώντας μεταξύ τους αλλά και με τις συντονίστριες. Στο πλαίσιο αυτό, οι μητέρες ενισχύονται στο μητρικό τους ρόλο ενώ ταυτόχρονα έχουν την δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν το διάστημα που βρίσκονται στη φυλακή προκειμένου να αναπτύξουν ή να εμπλουτίσουν τις δεξιότητες τους ως μητέρες, στο βαθμό που επιθυμούν να βελτιώσουν τη σχέση με τα παιδιά τους.

¹ Με χρήση υλικού όπως αυτό του Toolkit, που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος ALTRA του DAPHNE, ενός κοινωνικο-εκπαιδευτικού προγράμματος για γυναίκες στη φυλακή βασισμένο στην έμφυλη βία (SURT, 2008).

4. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΕΞΙΜΟΤΗΤΑΣ

Όλες οι **κρατούμενες μητέρες με ανήλικα παιδιά ηλικίας 0 έως και 18 ετών** είναι επιλέξιμες στις Ομάδες Συζήτησης, εφόσον το επιθυμούν. Επιλέξιμες είναι επίσης όλες **οι έγκυες κρατούμενες**, καθώς και **οι κρατούμενες μητέρες με βρέφη και νήπια** (σύμφωνα με τον Σωφρον., Κώδικα έως 3 ετών) **που μεγαλώνουν μέσα στην φυλακή.**

Κριτήρια αποκλεισμού

Μητέρες με ενεργές και/ή χρόνιες **ψυχικές διαταραχές**, όπως διπολική διαταραχή ή σχιζοφρένεια, πρέπει να αποκλειστούν. Το συγκεκριμένο κριτήριο μπορεί να τροποποιηθεί, **αλλά μόνο** στην περίπτωση που η συντονίστρια ή η συν-συντονίστρια της ομάδας είναι επαγγελματίας ψυχικής υγείας (κλινική ψυχολόγος, ψυχίατρος ή ψυχιατρική νοσηλεύτρια) και, ως εκ τούτου, έχει τη δυνατότητα να εκτιμήσει και να αποφασίσει για τη συμμετοχή αυτών των μητέρων με χρόνιες και/ή ενεργές ψυχικές διαταραχές. Ανεξαρτήτως της ειδικότητας της συντονίστριας, μητέρες με ενεργές και/ή χρόνιες ψυχικές διαταραχές **μπορούν να εγγραφούν στις Ομάδες Συζήτησης μόνο εάν λαμβάνουν με συνέπεια τη φαρμακευτική αγωγή τους και βρίσκονται υπό ψυχιατρική παρακολούθηση.**

Μητέρες χρήστριες ή πρώην χρήστριες **ψυχοδραστικών ουσιών** μπορούν να συμμετέχουν στις Ομάδες Συζήτησης **με την προϋπόθεση όμως να μην είναι υπό την επήρεια ουσιών κατά τη διάρκεια της συνάντησης της Ομάδας.**

5. ΟΡΓΑΝΩΣΗ – ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗΣ

Όταν αυτό είναι εφικτό, οι εγγεγραμμένες μητέρες ομαδοποιούνται ανάλογα με **το αναπτυξιακό στάδιο των παιδιών τους, δηλαδή, βρεφική, νηπιακή, σχολική ηλικία, πρώιμη και/ή ύστερη εφηβεία.** Λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια ομαδοποίησης μιας τυπικής Σχολής Γονέων, οι εγγεγραμμένες μητέρες μπορούν επίσης να ενταχθούν σε τρεις βασικές ομάδες ανάλογα με την ηλικία των παιδιών τους, οι οποίες είναι: i) *Μητέρες με βρέφη ή νήπια*, ii) *Μητέρες με παιδιά σχολικής ηλικίας* και iii) *Μητέρες εφήβων.*

Πίνακας 1. Παραδείγματα ομαδοποίησης μητέρων ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο και την ηλικία των παιδιών τους

Κατηγορίες Ομαδοποίησης	Μητέρες ...			
	βρεφών	νηπίων	παιδιών σχολικής ηλικίας	εφήβων
Ηλικιακό φάσμα	0 - 1	1 ⁺ - 6	6 ⁺ - 10	10 ⁺ - 18
	0 - 3	3 ⁺ - 6	6 ⁺ - 12	12 ⁺ - 18
	0 - 6			
	Διαφορετικές ομαδοποιήσεις είναι επίσης δυνατές, ανάλογα με τον αριθμό των εγγεγραμμένων μητέρων που έχουν παιδιά σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες			

Η ελληνική νομοθεσία (Σωφρονιστικός Κώδικας, αρ. 13 και 21 του Ν. 2776/99) επιτρέπει στις κρατούμενες μητέρες να έχουν μαζί τα παιδιά τους μέχρι την ηλικία των τριών ετών και

προβλέπει να διαβιούν σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο του καταστήματος κράτησης. Όταν στη φυλακή υπάρχει τμήμα Μητέρας και Βρέφους (Παράρτημα Μωρομάνων), όπου τα βρέφη και νήπια ζουν μαζί με τη μητέρα τους όσο εκείνη εκτίει την ποινή της, προτείνεται η δεύτερη κατηγοριοποίηση (βλ. Πίνακα 1), δηλαδή **οι μητέρες βρεφών και νηπίων έως 3 ετών να αποτελούν ξεχωριστή ομάδα**. Στη συγκεκριμένη ομάδα, ωστόσο, προτείνεται να μπορούν να ενταχθούν, εφόσον το επιθυμούν, **και όσες κρατούμενες μητέρες έχουν συνομήλικα παιδιά τα οποία, όμως, δε μένουν μαζί τους στη φυλακή**.

Καθώς η ομαδοποίηση των μητέρων εξαρτάται απόλυτα από το συνολικό αριθμό των γυναικών που έχουν εκδηλώσει ενδιαφέρον να συμμετέχουν στην Ομάδα Συζήτησης, το ηλικιακό κριτήριο των παιδιών μπορεί να είναι πιο ευέλικτο. Εάν, για παράδειγμα, έχουν εγγραφεί μόνο λίγες μητέρες βρεφών και λίγες μητέρες νηπίων μπορείτε να δημιουργήσετε μια ομάδα με μητέρες παιδιών ηλικίας από 0 έως 6 ετών. Σε κάθε περίπτωση προτείνεται, όταν αυτό είναι εφικτό, να τηρείται η ομαδοποίηση των εγγεγραμμένων μητέρων με κριτήριο το αναπτυξιακό στάδιο των παιδιών τους.

Κάθε μητέρα μπορεί να συμμετέχει **μόνο** σε μία ομάδα. Για τις μητέρες που έχουν παιδιά σε διαφορετικά αναπτυξιακά στάδια, δηλαδή σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες, προτείνεται να τους παρέχεται η δυνατότητα να επιλέξουν (όποτε αυτό είναι εφικτό) την ομάδα στην οποία επιθυμούν να ενταχθούν, ανάλογα με την ηλικία του παιδιού για το οποίο θα ήθελαν να συζητήσουν περισσότερο, είτε επειδή αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα στην επικοινωνία τους μαζί του είτε για κάποιον άλλο λόγο.

Συμβουλές Οργάνωσης

- **Οι γυναίκες που έχουν το/τα παιδί/-ιά τους μαζί τους στη φυλακή** μπορούν να συμμετέχουν στην ομάδα μαζί με αυτά (αν δεν έχουν την επιλογή να τα αφήσουν κάπου κατά τη διάρκεια των συναντήσεων). Στην περίπτωση αυτής της ιδιαίτερης συνθήκης, οι συγκεκριμένες μητέρες δεν μπορούν να ενταχθούν σε άλλη ομάδα εκτός από αυτήν των «μητέρων με βρέφη και νήπια», ακόμη κι αν οι ίδιες το επιθυμούν. Ωστόσο, κάθε μητέρα μπορεί να ενταχθεί στην ομάδα της επιλογής της, εφόσον μπορεί να αναθέσει τη φροντίδα του παιδιού της σε κάποιο άλλο άτομο τις ώρες που η ίδια θα συμμετέχει στην ομάδα.
- Η επίδραση των φαρμάκων
 - ενημερωθείτε ποιες ώρες της ημέρας χορηγούνται τα φάρμακα και, εφόσον είναι εφικτό, προσπαθήστε να προγραμματίσετε τις συναντήσεις σε διαφορετικές ώρες, προκειμένου να ελεγχθούν, κατά το δυνατό, ενδεχόμενες αρνητικές επιδράσεις των φαρμάκων (π.χ. μείωση της συγκέντρωσης και της προσοχής) στις γυναίκες που λαμβάνουν φαρμακευτική αγωγή
 - εάν υπάρχει στην ομάδα κάποια μητέρα με ψυχιατρική διάγνωση, ξεκαθαρίστε από την αρχή ότι μπορεί να συμμετέχει μόνο εφόσον ακολουθεί την αγωγή της με συνέπεια.

6. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ ΜΗΤΕΡΩΝ

Σημαντική Σημείωση: Βεβαιωθείτε ότι η συμμετοχή των κρατούμενων γυναικών στις ομάδες είναι **απολύτως εθελοντική**. Δώστε μεγάλη προσοχή στον τρόπο που θα ενημερώσετε τις κρατούμενες, έτσι ώστε να μην πιεστούν κατά κανένα τρόπο να δηλώσουν συμμετοχή στις Ομάδες Συζήτησης. Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται να δοθεί ώστε να διασφαλιστεί η απολύτως εθελοντική συμμετοχή των κρατούμενων μητέρων, στην περίπτωση που η συντονίστρια και/ή το άτομο που αναλαμβάνει την ενημέρωση ανήκουν στο προσωπικό της φυλακής.

Ο τρόπος με τον οποίο θα ενημερωθούν οι κρατούμενες μητέρες για τη διεξαγωγή των Ομάδων Συζήτησης και θα προσκληθούν να συμμετέχουν σε αυτές μπορεί να διαφοροποιείται κατά περίπτωση (λαμβάνοντας υπόψη τις ειδικές συνθήκες και τους εσωτερικούς κανονισμούς της φυλακής) ανάλογα με το πλαίσιο που εκπροσωπεί η συντονίστρια ή οποιοδήποτε άλλο άτομο κάνει την ενημέρωση, δηλαδή αν είναι υπάλληλος του επιστημονικού προσωπικού της φυλακής ή αν προέρχεται από κάποιον ανεξάρτητο οργανισμό/φορέα. Και στις δύο περιπτώσεις, όπου είναι εφικτό, προτείνεται οι κρατούμενες **να ενημερώνονται σε μικρές ομάδες** (επιλεγμένες συμπτωματικά ή κατά πτέρυγα κλπ.) σε ένα χώρο (π.χ. δωμάτιο ή αίθουσα) που να επιτρέπει σε όλες τις γυναίκες να ακούσουν την ενημέρωση αλλά και να κάνουν ερωτήσεις εάν το επιθυμούν. Ένας άλλος τρόπος είναι να κληθούν για ενημέρωση μόνο οι κρατούμενες που είναι μητέρες, αλλά κάτι τέτοιο απαιτεί να έχουν προηγουμένως καταγραφεί και διακριθεί από τον γενικό πληθυσμό της φυλακής.

Προτεινόμενο Σενάριο για Ενημέρωση των Κρατούμενων Μητέρων και Πρόσκληση Συμμετοχής τους στις Ομάδες Συζήτησης

Καλημέρα/Καλησπέρα σας!

Το όνομά μου είναι, είμαι«**ειδικότητα**» και εργάζομαι στο«**Όνομα του Οργανισμού**». Σας καλέσαμε σήμερα εδώ επειδή σκοπεύουμε να ξεκινήσουμε, στο χώρο της φυλακής, «Ομάδες Συζήτησης για Μητέρες». Οι ομάδες αυτές απευθύνονται σε όσες από εσάς είστε μητέρες παιδιών ηλικίας μέχρι 18 ετών, καθώς επίσης και σε όσες είστε έγκυες.

Τι είναι η Ομάδα Συζήτησης για Μητέρες;

Οι «Ομάδες Συζήτησης για Μητέρες» είναι μικρές ομάδες των 10 με 15 μητέρων που έχουν παιδιά στις ίδιες ή κοντινές ηλικίες. Κάθε ομάδα θα συναντιέται«**συχνότητα συναντήσεων, π.χ. δύο φορές τη βδομάδα/ κάθε βδομάδα/ κάθε δύο βδομάδες**» για 2 ώρες. Συνολικά θα κάνουμε «**αριθμός συναντήσεων, 10 ή 12 συναντήσεις**», στις οποίες θα συζητήσουμε διάφορα θέματα σχετικά με το μέγεθος των παιδιών, τη σχέση με το παιδί ή τα παιδιά σας ή άλλα θέματα που εσείς θα μας πείτε ότι σας ενδιαφέρουν, ως μητέρες και ως γυναίκες. Τη συζήτηση σε κάθε ομάδα θα συντονίζουν«**αριθμός 1 ή 2, ειδικότητα κάθε συντονίστριας, π.χ. ψυχολόγος, κοινωνική λειτουργός κλπ.**»

Σε κάποιες από τις συναντήσεις μας θα ασχοληθούμε και με δύο άλλες δραστηριότητες που σκοπεύουμε να κάνουμε:

1. μια γιορτή* που θα κάνουμε εδώ στην φυλακή, στην οποία θα προσκληθούν τα παιδιά σας (όσες θέλετε και όσα παιδιά θέλουν και με την προϋπόθεση να υπάρχει κάποιο ενήλικο άτομο να τα συνοδεύσει). Σ' αυτή τη γιορτή, θα παίξουμε παιχνίδια, μητέρες και παιδιά μαζί, και θα δημιουργήσουμε διάφορα (π.χ. ζωγραφίες, κολάζ και άλλα πράγματα τα οποία θα έχουμε αποφασίσει όλες μαζί)
2. δύο φυλλάδια*, ένα που θα απευθύνεται σε παιδιά φυλακισμένων μητέρων και ένα για τις ίδιες τις φυλακισμένες μητέρες. Και σ' αυτό θα θέλαμε να ζητήσουμε τη βοήθειά σας, επειδή εσείς ξέρετε καλύτερα από την καθημιά τι είναι αυτό που χρειάζεται περισσότερο σε μια κρατούμενη μητέρα και στα παιδιά της. Επομένως, αν θέλετε, θα μπορούσατε να μας βοηθήσετε να σχεδιάσουμε μαζί τα περιεχόμενα

αυτών των φυλλαδίων (τα οποία θα δίνονται στις μητέρες και βέβαια θα τα πάρετε κι εσείς).

Η συμμετοχή σας στην Ομάδα είναι **απολύτως εθελοντική**, δηλαδή **δε σας υποχρεώνει κανείς** από το συγκεκριμένο Κατάστημα Κράτησης ή στα πλαίσια της έκτισης της ποινής σας να συμμετέχετε. Επίσης, **είστε ελεύθερες να διακόψετε οποιαδήποτε στιγμή** χωρίς να είστε υποχρεωμένες να εξηγήσετε το γιατί. Ωστόσο, γνωρίζοντας πόσο σημαντικά είναι για εσάς τα θέματα που αφορούν τη σχέση μιας μάνας με το παιδί/-ιά της, ελπίζουμε ότι θα θέλετε να συμμετέχετε και ότι θα επιλέξετε να παραμείνετε σε όλη τη διάρκεια της Ομάδας.

Γιατί να συμμετέχετε;

Η συμμετοχή σας σε μια «Ομάδα Συζήτησης για Μητέρες» μπορεί:

- να σας δώσει την ευκαιρία να βρείτε καινούριους τρόπους για το πώς μπορείτε να επικοινωνείτε καλύτερα με το/τα παιδί/-ιά σας, ανάλογα με την ηλικία του και τι μπορεί να καταλάβει
- να σας δώσει την ευκαιρία να αξιολογήσετε πόσο καλή είναι η σχέση που έχετε τώρα με το παιδί ή τα παιδιά σας και, εάν νομίζετε ότι χρειάζεται, να βρείτε νέους τρόπους για το πώς μπορείτε να βελτιώσετε αυτή τη σχέση
- να σας δώσει την ευκαιρία να βρείτε νέους τρόπους για το πώς μπορείτε να πείτε κάτι που νιώθετε ή κάτι που σκέφτεστε στο παιδί ή τα παιδιά σας ή σε άλλα πρόσωπα σημαντικά για εσάς χωρίς να χρειάζεται να μαλώσετε, για παράδειγμα
- να σας κάνει να ανακαλύψετε ότι δεν είστε μόνες σας στις δυσκολίες που μπορεί να περνάτε ως κρατούμενες μητέρες, αφού και άλλες μητέρες εδώ εκτός από εσάς μπορεί να αντιμετωπίζουν παρόμοιες ή τις ίδιες δυσκολίες
- να ανταλλάξετε με άλλες μητέρες ιδέες για τρόπους με τους οποίους μπορείτε να αντιμετωπίσετε πιο αποτελεσματικά αυτές τις δυσκολίες.

Μήπως θέλετε να ρωτήσετε κάτι;

Όσες από εσάς θέλετε να συμμετέχετε σε μία από τις Ομάδες Συζήτησης για Μητέρες θα πρέπει να το δηλώσετε στο τέλος αυτής της Συνάντησης. Εάν έχετε παιδιά σε πολύ διαφορετικές ηλικίες θα πρέπει να διαλέξετε σε ποια ομάδα θέλετε να συμμετέχετε.

Εάν κάποια από εσάς δεν είναι σίγουρη ακόμα αν θέλει να συμμετέχει στην Ομάδα ή όχι, μπορεί να το σκεφτεί και να το δηλώσει αργότερα στην/στον κυρία/κύριο **«όνομα και ιδιότητα επαγγελματία»**, αλλά μόνο μέχρι να ξεκινήσει η Ομάδα στην οποία θέλει να συμμετέχει. Αφού ξεκινήσει μία Ομάδα τις συναντήσεις της δεν θα δέχεται νέα μέλη επειδή είναι σημαντικό να μην αλλάζουν τα πρόσωπα που συμμετέχουν για όσο διαρκεί η ομάδα. Σε περίπτωση, όμως, που αποφασίσετε ότι θέλετε να συμμετέχετε αφού έχουν ήδη ξεκινήσει όλες οι ομάδες μπορείτε να εγγραφείτε σε κάποια άλλη ομάδα που θα αρχίσει αργότερα.

Σας ευχαριστώ!

* Αυτές οι δραστηριότητες υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος DAPHNE "Μεγαλώνοντας ένα Παιδί μέσα από τα Κάγκελα της Φυλακής" (JLS/2008/DAP3/AG/1260). Τα φυλλάδια είναι διαθέσιμα στην ιστοσελίδα του προγράμματος (<http://www.mothers-in-prison.eu/node/14>), στην οποία υπάρχει επίσης περιγραφή των «Ξεχωριστών Ημερών» που διεξήχθησαν στις Βουλγαρικές, Ελληνικές και Ρουμανικές γυναικείες φυλακές.

Μην ξεχνάτε ότι το προσωπικό κίνητρο και η επιθυμία κάθε μητέρας να συμμετέχει στην Ομάδα Συζήτησης θα καθορίσουν σε μεγάλο βαθμό και την αποτελεσματικότητα της Ομάδας.

Για το λόγο αυτό είναι σημαντικό να δίνεται στις μητέρες επαρκής χρόνος για να σκεφτούν αν θέλουν ή όχι να συμμετέχουν σε μια τέτοια Ομάδα και να έχουν τη δυνατότητα να εγγραφούν σε δεύτερο χρόνο. Πιο συγκεκριμένα, μπορείτε να πείτε στις μητέρες που δεν είναι σίγουρες αν θέλουν να συμμετέχουν, ότι μπορούν να το σκεφτούν και αν το αποφασίσουν να δηλώσουν το όνομά τους (π.χ. στο Γραφείο Κοινωνικής Υπηρεσίας) μέσα στις επόμενες μέρες αλλά **πριν από την έναρξη των Ομάδων Συζήτησης**. Προκειμένου να δημιουργηθεί και να διατηρηθεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης, ασφάλειας και συνοχής στην ομάδα ενημερώστε εκ των προτέρων ότι στην περίπτωση που **κάποια από τις εγγεγραμμένες μητέρες δεν έρθει στην πρώτη συνάντηση² της Ομάδας δεν θα μπορεί να συμμετέχει και στις επόμενες συναντήσεις**.

Είναι προφανές, βέβαια, ότι η υλοποίηση των Ομάδων Συζήτησης εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από το πλαίσιο της φυλακής, τις συνθήκες και τους κανονισμούς της, καθώς και από τις στάσεις και συμπεριφορές των κρατούμενων μητέρων και/ή των σωφρονιστικών υπαλλήλων (π.χ. δυσπιστία προς τη/τις συντονίστρια/-ες, απροθυμία συνεργασίας των σωφρονιστικών υπαλλήλων που είναι υπεύθυνοι/-ες να φωνάζουν και/ή να συνοδεύσουν τις κρατούμενες στην αίθουσα που διεξάγονται οι συναντήσεις της ομάδας, έκτατες μεταγωγές των κρατουμένων σε άλλη φυλακή ή στο νοσοκομείο κλπ.). Συνεπώς συστήνεται, **όταν κάποιες από τις μητέρες που έχουν δηλώσει συμμετοχή δεν έρθουν στην πρώτη συνάντηση της ομάδας** και οι λόγοι της απουσίας τους δεν είναι γνωστοί, να επιχειρήσετε να διερευνήσετε τους πραγματικούς λόγους. Χρειάζεται, ωστόσο, ιδιαίτερη προσοχή στον τρόπο που θα προσεγγίσετε κάθε μητέρα έτσι ώστε να μην την κάνουν να αισθανθεί ένοχη ή ότι πρέπει να απολογηθεί ή ότι είναι υποχρεωμένη να έρθει στις επόμενες συναντήσεις. Μπορείτε, για παράδειγμα, να κανονίσετε μια προσωπική συνάντηση με κάθε μητέρα που δεν προσήλθε στην πρώτη συνάντηση της ομάδας και να την ρωτήσετε εάν εξακολουθεί να ενδιαφέρεται να συμμετέχει, προκειμένου να έχετε δώσει το όνομά της στο προσωπικό για να την καλέσουν στην επόμενη συνάντηση της ομάδας. Εάν κάποια μητέρα έχει αλλάξει γνώμη και δεν θέλει πλέον να συμμετέχει θα πρέπει να την κάνουν να αισθανθεί άνετα να σας το πει χωρίς να χρειαστεί να δώσει εξηγήσεις για αυτή της την απόφαση. Είναι σημαντικό να εξηγήσετε σε κάθε μητέρα ότι ο λόγος που τη ρωτάτε είναι απλώς για να γνωρίζετε την απόφασή της και **όχι για να απολογηθεί γι' αυτήν**. Στην περίπτωση που κάποια μητέρα, παρόλο που δεν μπορούσε να έρθει στην πρώτη συνάντηση για προσωπικούς της λόγους, επιθυμεί να συμμετέχει στην επόμενη συνάντηση της ομάδας, θα πρέπει να της το επιτρέψετε. Εφόσον κάνουν μια τέτοια ρύθμιση, υποχρεωτική είναι πλέον η συμμετοχή είτε στην πρώτη είτε στη δεύτερη συνάντηση της ομάδας. Επιπλέον, θα πρέπει εξαρχής να έχετε εξηγήσει στην ομάδα ότι εάν κάποια μητέρα που έχει έρθει στις δύο πρώτες συναντήσεις θελήσει να διακόψει, είναι απολύτως ελεύθερη να το κάνει, και μάλιστα χωρίς να είναι υποχρεωμένη να εξηγήσει τους λόγους. Βεβαιωθείτε, ωστόσο, ότι όλες έχουν καταλάβει ότι είναι σημαντικό να ενημερώσουν τη συντονίστρια ότι αποφάσισαν να διακόψουν. Εξάλλου το να σας ενημερώσει μια μητέρα ότι δεν σκοπεύει να συνεχίσει να συμμετέχει στην Ομάδα, δεν έχει μόνο πρακτικό νόημα για εσάς ως συντονίστρια (προκειμένου να μπορέσετε να αναδιοργανώσετε την ομάδα), αλλά και ένα συμβολικό νόημα «κλεισίματος» για τις υπόλοιπες μητέρες που, στην πρώτη συνάντηση, πρότειναν, συμφώνησαν και υπέγραψαν τους κανόνες της Ομάδας τους.

² Στην πραγματικότητα, η συντονίστρια ίσως αναγκαστεί να χαλαρώσει το συγκεκριμένο κριτήριο στις περιπτώσεις που πρακτικοί λόγοι ή άλλες δυσκολίες που δεν εξαρτώνται από τις ίδιες τις κρατούμενες (π.χ. μεταγωγή, άδεια) δεν επιτρέψουν τη συμμετοχή τους στην 1^η συνάντηση.

Δευτερογενή κίνητρα συμμετοχής

→ **Βεβαίωση Συμμετοχής:** κάποιες γυναίκες ενδέχεται να ζητήσουν βεβαίωση για την συμμετοχή τους στις Ομάδες Συζήτησης. Αρχικά, βεβαιωθείτε ότι οι κανονισμοί της φυλακής σας επιτρέπουν να παρέχετε στις κρατούμενες ένα τέτοιο έγγραφο. Στην περίπτωση που το επιτρέπουν εξηγήστε ότι *η Βεβαίωση Συμμετοχής θα χορηγηθεί μετά την ολοκλήρωση των συναντήσεων της ομάδας σε κάθε μητέρα που έχει συμμετάσχει σε όλες τις συναντήσεις ή που έχει 1-2 απουσίες*. Προτείνεται, ωστόσο, να χορηγείται βεβαίωση συμμετοχής και σε όσες μητέρες απουσίαζαν σε περισσότερες από 2 συναντήσεις όταν αυτές οι απουσίες οφείλονταν σε υποχρεωτικές, περιορισμένης χρονικής διάρκειας, μεταγωγές, για παράδειγμα σε άλλη φυλακή ή στο νοσοκομείο. Μια εναλλακτική λύση είναι η Βεβαίωση να αναφέρει τις ώρες που συμμετείχε κάθε μητέρα επί της συνολικής διάρκειας των συναντήσεων της Ομάδας Συζήτησης.

→ **Οικονομικό κίνητρο:** στην περίπτωση που έχει προβλεφθεί να κατατεθεί ένα χρηματικό ποσό στους ατομικούς λογαριασμούς των γυναικών ως επιβράβευση για την συμμετοχή τους στην Ομάδα, **προσέξτε ιδιαίτερα ώστε να μην μάθουν αυτήν την πληροφορία οι υποψήφιοι συμμετέχουσες εκ των προτέρων** (προκειμένου να διασφαλίσετε όσο το δυνατόν περισσότερο ότι το κίνητρό τους για να εγγραφούν και να παραμείνουν στην ομάδα είναι αποκλειστικά η επιθυμία τους για προσωπική ανάπτυξη και βελτίωση της σχέσης με τα παιδιά τους και όχι οι οικονομικές τους ανάγκες). Για να το πετύχετε αυτό, όμως, τα χρήματα θα πρέπει να κατατίθενται, όπου είναι εφικτό, μετά την ολοκλήρωση **όλων των ομάδων στήριξης** που σκοπεύετε να πραγματοποιήσετε στη συγκεκριμένη φυλακή.

Εκ των υστέρων, με βάση την εμπειρία από την υλοποίηση των Ομάδων Συζήτησης στις Γυναικείες Φυλακές Ελεώνα και Κορυδαλλού, είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ότι το **ισχυρότερο κίνητρο** για όλες σχεδόν τις εγγεγραμμένες στις ομάδες μητέρες ήταν η **προσδοκία της υλοποίησης της «Ξεχωριστής Ημέρας»**, στο πλαίσιο της οποίας τα παιδιά επισκέφτηκαν τις μητέρες τους στη φυλακή, και πέρασαν 8 ώρες μαζί σε έναν εντελώς διαφορετικό πλαίσιο (σε φυσικό αλλά, κυρίως, σε ψυχολογικό επίπεδο) από εκείνον του επισκεπτηρίου.

7. ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΚΑΙ ΔΟΜΗ

Ο Οδηγός που κρατάτε δημιουργήθηκε με στόχο να παρέχει κατευθυντήριες γραμμές για τη διεξαγωγή μιας Ομάδας Συζήτησης 10 έως 12 συναντήσεων. Κάθε συνάντηση διαρκεί 1,5 – 2 ώρες και εστιάζει σε ένα συγκεκριμένο θέμα, το οποίο εισάγει η συντονίστρια δίνοντας σε κάθε συνάντηση έναν τίτλο.

Στην περίπτωση που για κάποιο θέμα απαιτηθεί περισσότερος από τον προβλεπόμενο χρόνο ή που η ομάδα εισάγει ένα άλλο θέμα, το οποίο δεν είχε προβλεφθεί να συζητηθεί στη συγκεκριμένη συνάντηση, προτείνεται η συντονίστρια να ανταποκριθεί στις ανάγκες της ομάδας, στο βαθμό που το θέμα που εισάγεται σχετίζεται με τους στόχους των ομάδων στήριξης και η ίδια είναι σε θέση να το χειριστεί. Αν, όμως, η συντονίστρια χρειάζεται χρόνο να προετοιμαστεί για το θέμα που εισάγει η ομάδα, μπορεί να το αναβάλει λέγοντας: «Βλέπω ότι αυτό το θέμα σας ενδιαφέρει πολύ. Τι θα λέγατε να το συζητήσουμε στην επόμενη συνάντησή μας;».

Σε κάθε περίπτωση, όταν αναβάλετε ένα θέμα, ενημερώστε την ομάδα εάν και πότε θα επανέλθετε σε αυτό (π.χ. «το θέμα της σημερινής μας συνάντησης ήταν..., ωστόσο επειδή σήμερα τελικά μιλήσαμε για, θα επανέλθουμε σε αυτό το θέμα στην επόμενη συνάντησή μας/ή μετά από 2 συναντήσεις...Συμφωνείτε;»). Αν σκοπεύετε να συμπεριλάβετε τα νέα θέματα που προέ-

κυψαν, θα πρέπει είτε να επιμηκύνετε τη συνολική διάρκεια της ομάδας (αυξάνοντας τον αριθμό των συναντήσεων) είτε να παραλείψετε ένα ή δύο από τα προαιρετικά θέματα που περιγράφονται στον συγκεκριμένο Οδηγό. Εναλλακτικά, μπορείτε να συμπύξτε τα θέματα δύο συναντήσεων σε μία, εφόσον αυτό είναι εφικτό.

Το περιεχόμενο των περισσότερων συναντήσεων θα πρέπει να προσαρμόζεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ηλικιακής ομάδας των παιδιών, ενώ αυτό της πρώτης και της τελευταίας συνάντησης θα πρέπει να είναι κοινό και υποχρεωτικό για όλες τις ομάδες. Επισημαίνεται ότι η 1^{0η} και 11^η συνάντηση, που χαρακτηρίζονται ως προαιρετικές, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του συγκεκριμένου Προγράμματος DAPHNE, κατά τη διάρκεια του οποίου δημιουργήθηκε και ο παρών Οδηγός, ήταν υποχρεωτικές.

Ως μέθοδος ανάπτυξης ορισμένων θεμάτων, προτείνονται και περιγράφονται ομαδικές δραστηριότητες ή βιωματικές ασκήσεις. Φυσικά, ως συντονίστρια, μπορείτε να προσαρμόσετε τις προτεινόμενες δραστηριότητες στο προσωπικό σας στυλ ή ακόμη και να τις αντικαταστήσετε με μια άλλη δραστηριότητα που εξυπηρετεί τους ίδιους στόχους.

8. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΘΕ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ

Προκειμένου να πάρετε ανατροφοδότηση από τα μέλη της ομάδας για καθένα από τα υπό συζήτηση θέματα συστήνεται, στο τέλος κάθε συνάντησης, να θέσετε κάποιες ερωτήσεις «άτυπης» αξιολόγησης, όπως οι παρακάτω:

1. *Θα θέλατε να πείτε κάτι για τη σημερινή μας συνάντηση; Πως σας φάνηκε;*
2. *Τι είναι αυτό που θα θυμάστε από τη σημερινή μας συνάντηση; Τι σας έκανε μεγαλύτερη εντύπωση;*
3. *Τι σας άρεσε περισσότερο σήμερα; Υπήρχε κάτι που σας άρεσε;*
4. *Τι δε σας άρεσε σήμερα; Υπήρχε κάτι που δε σας άρεσε;*

9. ΟΙ ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΕΣ

Κάθε Ομάδα Στήριξης μπορεί να πραγματοποιείται από μια ή δυο συντονίστριες, επαγγελματίες ψυχικής υγείας ή άλλων ειδικοτήτων που ανήκουν στο επιστημονικό προσωπικό της φυλακής, όπως ψυχολόγοι, κοινωνικές λειτουργοί, κοινωνιολόγοι-εγκληματολόγοι, επισκέπτριες υγείας και γιατροί.

Η ομάδα, από την πρώτη μέχρι και την τελευταία συνάντησή της, θα πρέπει να συντονίζεται πάντα από το ίδιο πρόσωπο ή ζεύγος επαγγελματιών. Ειδικότερα στην περίπτωση του ζεύγους συντονιστριών, οι ρόλοι συντονίστριας και συν-συντονίστριας θα πρέπει να μην εναλλάσσονται μεταξύ των προσώπων προκειμένου να είναι ξεκάθαρο στα μέλη της ομάδας ποια αναλαμβάνει την ευθύνη καθοδήγησης της ομάδας τους.

Επειδή οι φυλακισμένες μητέρες και τα παιδιά τους συχνά ανήκουν σε ομάδες υψηλού κινδύνου με κριτήρια κοινωνικο-οικονομικο-μορφωτικά, ψυχικής υγείας καθώς και έκθεσης σε συνθήκες κακοποίησης (εμπειρίες βίας), κάθε συντονίστρια θα πρέπει να έχει εκπαιδευτεί ειδικά στο συντονισμό ομάδας στήριξης για φυλακισμένες μητέρες, ανεξάρτητα από την εμπειρία της στο συντονισμό ομάδων ή από το αν ανήκει ή όχι στο επιστημονικό προσωπικό της φυλακής.

Συστήνεται η/οι συντονίστρια/-ες να είναι γυναίκες.

Στην περίπτωση που συντονίζετε μια ομάδα μαζί με μια άλλη συνάδελφο, είναι σημαντικό να γνωρίζετε ότι:

- η συντονίστρια εισάγει τα θέματα και κλείνει κάθε συνάντηση (π.χ. με μία ερώτηση άτυπης αξιολόγησης)
- συντονίστρια και συν-συντονίστρια συνεργάζονται και συναποφασίζουν τον τρόπο που θα αναπτύξουν κάθε θέμα (π.χ. προετοιμάζουν τις ερωτήσεις που σκοπεύουν να κάνουν, συζητούν εκ των προτέρων την αντίδρασή τους σε πιθανές, αναμενόμενες ή μη αναμενόμενες, εκβάσεις της συζήτησης)
- συντονίστρια και συν-συντονίστρια κάνουν (διαρκώς) συνδέσεις με το θέμα της συνάντησης, όπως συνδυάζοντας τα παραδείγματα των συμμετεχουσών με τρόπο που να καταλήγουν σε ένα κοινό συμπέρασμα ή θέμα (π.χ. “αυτό που φαίνεται να λέτε όλες είναι ότι ...”)
- η συντονίστρια κατανέμει το χρόνο κάθε συνάντησης με τέτοιο τρόπο ώστε, εκτός από τη συζήτηση, να συμπεριλαμβάνονται και ομαδικές δραστηριότητες ή ασκήσεις (π.χ. ζωγραφική, ανάγνωση ιστοριών κλπ.)
- η συν-συντονίστρια παρατηρεί τα δυναμικά και τη διεργασία της ομάδας και αν είναι εξοικειωμένη, κρατάει σημειώσεις. Οι παρατηρήσεις αυτές μπορούν να αξιοποιηθούν στην αποτελεσματικότερη διαχείριση δυσκολιών που μπορεί να προκύψουν κατά τη διάρκεια των συναντήσεων
- η συν-συντονίστρια ενισχύει την καθοδήγηση της συντονίστριας
- συντονίστρια και συν-συντονίστρια σέβονται η μια την άλλη και φροντίζουν καμία από τις δύο να μην μονοπωλεί τη συζήτηση
- συντονίστρια και συν-συντονίστρια αποφασίζουν από κοινού τον τρόπο που θα διαχειριστούν οποιοδήποτε απρόβλεπτο συμβάν προκύψει, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι ατομικές παρορμητικές αντιδράσεις δεν ενδείκνυνται, ιδιαίτερα μέσα σε ένα πλαίσιο, όπως η φυλακή.

9α. Γενικές κατευθυντήριες οδηγίες

Καταβάλλετε κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε να **αποφύγετε**:

- να παρασυρθείτε σε προσωπική συζήτηση με ένα μέλος της ομάδας, αποκλείοντας έτσι τις υπόλοιπες συμμετέχουσες, ιδιαίτερα όταν –όπως συμβαίνει σε όλες σχεδόν τις ομάδες– υπάρχουν μία ή δύο συμμετέχουσες που μπορεί να μονοπωλούν τη συζήτηση μιλώντας, για παράδειγμα, πολύ για τις ίδιες. Αυτή η συμπεριφορά μπορεί να οφείλεται σε διάφορους λόγους: κάποια άτομα μπορεί να θέλουν να έχουν την προσοχή της ομάδας και να αγχώνονται όταν το επίκεντρο της προσοχής στρέφεται σε κάποιο άλλο μέλος. Μπορεί, επίσης, το άτομο που μονοπωλεί τη συζήτηση να αντιδρά με αυτόν τον τρόπο από φόβο μήπως η ομάδα την απομονώσει ή της επιτεθεί. Σε κάθε περίπτωση, αυτού του είδους η συμπεριφορά προκαλεί αρνητικά ή επιθετικά συναισθήματα στα υπόλοιπα μέλη της ομάδας, που αισθάνονται ότι αυτό το άτομο τους στερεί την ευκαιρία να μιλήσουν για τις ίδιες, με αποτέλεσμα είτε να εσωτερικεύουν αυτά τους τα συναισθήματα είτε να τα εκφράζουν με εξωλεκτικούς τρόπους. Όταν κάτι τέτοιο συμβαίνει συχνά σε μια ομάδα επειδή οι συντονίστριες δεν παρεμβαίνουν ή δεν καταφέρνουν να παρέμβουν αποτελεσματικά, το πιθανότερο είναι ότι οι υπόλοιπες συμμετέχουσες θα απογοητευτούν ή θα βαρεθούν ή θα κλειστούν στον εαυτό τους.
- να καταλήξει όλη η **ομάδα να κατηγορεί ή να επιτίθεται σε ένα μέλος της** επειδή, κατά τη γνώμη τους, έχει “λάθος” συμπεριφορά, απόψεις ή αντιδράσεις
- να επιτρέψετε σε οποιοδήποτε μέλος του προσωπικού της φυλακής να είναι παρών/-ουσα κατά τη διάρκεια των συναντήσεων της ομάδας. **Οι συναντήσεις της ομάδας θα πρέπει να πραγματοποιούνται σε μία απομονωμένη αίθουσα**, εάν είναι δυνατό, μακριά από τις πτέρυγες). Κάθε φορά που, για οποιοδήποτε λόγο, μπαίνει στην αίθουσα κάποιο άτομο που

δεν ανήκει στην ομάδα (υπάλληλος ή κρατούμενος), η συντονίστρια πρέπει να διακόπτει τη συζήτηση ή τη δραστηριότητα που λαμβάνει χώρα.

- **να υποσχεθείτε ο,τιδήποτε (ή ακόμα και να υπονοήσετε κάποια υπόσχεση) που δεν μπορείτε να τηρήσετε.**

Μια χρήσιμη τεχνική προκειμένου να μην παρασύρεστε σε θέματα που εισάγουν οι μητέρες αλλά δεν σχετίζονται με τους στόχους των συναντήσεων ή σε μεγάλης διάρκειας προσωπικές συζητήσεις με κάποιο μέλος της ομάδας, είναι να ξεκινάτε και να ολοκληρώνετε γύρους σύντομων απαντήσεων σε ερωτήσεις που έχετε θέσει, όπως: «As αφιερώσουμε 2 λεπτά για να ακούσουμε τι σκέφτεται η καθεμία από εσάς για». Κάθε φορά που ολοκληρώνεται ένας γύρος η συντονίστρια μπορεί να ομαδοποιεί τις παρόμοιες και τις διαφορετικές απαντήσεις, να σχολιάζει το γενικό πρότυπο που προκύπτει από την πλειοψηφία των απαντήσεων της ομάδας, αποφεύγοντας έτσι να επικεντρωθεί σε προσωπικά και λεπτομερή παραδείγματα των συμμετεχουσών. Με αυτόν τον τρόπο, κάθε μέλος της ομάδας μπορεί να αναγνωρίσει ένα μέρος της προσωπικής της ιστορίας, να κατανοήσει ότι δεν είναι η μόνη που έχει τέτοιες εμπειρίες και, ιδανικά, να νιώσει λιγότερο ένοχη για τη συμπεριφορά της.

Εάν έχετε προβλέψει **διάλειμμα** σε κάθε συνάντηση μπορείτε είτε να ορίσετε εκ των προτέρων την ώρα που θα πραγματοποιείται αυτό κάθε φορά (π.χ. μετά από 45 λεπτά) ή μπορείτε να προσαρμόζετε την ώρα του διαλείμματος με μεγαλύτερη ευελιξία (π.χ. όταν νιώθετε ότι είναι η πιο κατάλληλη στιγμή για την ομάδα).

Φροντίστε **να έχετε εκ των προτέρων διευρύνσει τυχόν περιορισμούς** εξαιτίας των κανονισμών της φυλακής που θα μπορούσαν να παρεμποδίσουν τη δουλειά σας (π.χ. οι φύλακες μπορεί να μην επιτρέπουν στις γυναίκες να φύγουν από την πτέρυγά τους και να έρθουν στην αίθουσα των συναντήσεων της ομάδας εάν δεν έχουν παραλάβει μια συγκεντρωτική λίστα με τα ονόματα των συμμετεχουσών κλπ.).

9β. Προετοιμασία

Πριν από κάθε συνάντηση η/οι συντονίστρια/-ες πρέπει να προετοιμάζουν την αίθουσα. Η δημιουργία ενός φροντισμένου («ζεστού») περιβάλλοντος μέσα στο χώρο της φυλακής συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός θετικού κλίματος μέσα στην ομάδα (π.χ. να υπάρχει ένα βάζο με φρέσκα λουλούδια κλπ).

Οι συντονίστριες πρέπει, επίσης, να διασφαλίζουν ότι η αίθουσα είναι καθαρή και ότι υπάρχουν αρκετές καρέκλες για όλες τις γυναίκες, οι οποίες τοποθετούνται σε κύκλο. Δύο στενά ανοίγματα ανάμεσα στις καρέκλες των συντονιστριών και των μητέρων μπορεί να δημιουργηθούν προκειμένου τα μέλη της ομάδας να μπορούν να μπαίνουν στον κύκλο, αλλά και οι συντονίστριες να έχουν μεγαλύτερη ευελιξία κινήσεων όταν πρέπει να συντονίσουν κάποια ομαδική δραστηριότητα (π.χ. να γράψουν στον πίνακα).

Εάν δεν υπάρχει διαθέσιμος πίνακας με αφαιρούμενα φύλλα χαρτιού, η συντονίστρια θα πρέπει να κολλήσει στον τοίχο όσα λευκά φύλλα χαρτιού (μεγέθους A5) χρειάζονται για την κάθε συνάντηση. Οι κανόνες της ομάδας που δημιουργούνται κατά την 1^η συνάντηση, θα πρέπει να είναι αναρτημένοι στον τοίχο, σε κάθε επόμενη συνάντηση της ομάδας.

1^η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Υποχρεωτική – Κοινή για όλες τις ομάδες

Τίτλος: Γνωριμία – Αποσαφνίζοντας τους Στόχους – Συναποφασίζοντας τους Κανόνες

Στόχοι

- να αρχίσει να δημιουργείται η συνοχή της ομάδας και το αίσθημα του ανήκειν στα μέλη της
- να συναποφασιστούν οι κανόνες που είναι αναγκαίοι προκειμένου όλες οι συμμετέχουσες να νιώθουν άνετα στην ομάδα
- να συζητηθούν λεπτομερώς οι απαιτήσεις, οι ανάγκες και οι προσδοκίες των μελών της ομάδας και να τεθούν, με ξεκάθαρο και ρεαλιστικό τρόπο, οι στόχοι των συναντιήσεων, προκειμένου να αποσαφηνιστούν μη ρεαλιστικές προσδοκίες των συμμετεχουσών, εάν υπάρχουν

Υλικό

- μεγάλο φύλλο χαρτιού (σε μέγεθος A5)
- πολύχρωμοι μαρκαδόροι
- πολύχρωμα αυτοκόλλητα χαρτάκια

Διαδικασία

→ Γνωριμία

Συστηθείτε λέγοντας το ονοματεπώνυμό σας, την ειδικότητά σας και τον οργανισμό στον οποίο εργάζεστε (όπου ισχύει). Στη συνέχεια, καλέστε τις συμμετέχουσες να συστηθούν, είτε χρησιμοποιώντας κάποια εισαγωγική δραστηριότητα («για το σπάσιμο του πάγου») είτε απευθύνοντας το λόγο στο μέλος της ομάδας που κάθεται σε μία από τις δύο άκρες του κύκλου και ακολουθώντας τη φορά των δεικτών του ρολογιού ή αντίστροφα, λέγοντας: “Ας ξεκινήσουμε από αυτή την πλευρά του κύκλου (αριστερά/δεξιά σας), και θα συνεχίσουμε ολοκληρώνοντας τον κύκλο ...”. Μπορείτε να δώσετε, επίσης, τις ακόλουθες οδηγίες: “Ίσως κάποιες από εσάς να γνωρίζετε ήδη, αλλά ελάτε να γνωριστούμε τώρα με ένα διαφορετικό τρόπο, μιας κι εδώ βρίσκονται μόνο μπότερες. Μπορείτε να λέτε το μικρό σας όνομα, κάτι άλλο που θα θέλατε να γνωρίζει η ομάδα για σας και, όσες από εσάς θέλετε, μπορείτε να μας πείτε το μικρό όνομα του παιδιού ή των παιδιών σας και πόσων χρονών είναι”.

Εάν μια μπτέρα δε θέλει να συστηθεί ή να δώσει πληροφορίες για τα παιδιά της, δώστε της λίγο χρόνο προκειμένου να εξοικειωθεί περισσότερο με την ομάδα.

Εάν κάποια συμμετέχουσα -κατά τη διάρκεια της γνωριμίας- αναφέρει κάποιο πολύ προσωπικό θέμα ή ένα θέμα που είναι επείγον να απαντηθεί ή που για να συζητηθεί χρειάζεται χρόνος, είναι προτιμότερο σε αυτό το στάδιο να μην της απαντήσετε προσωπικά, αλλά να “αναβάλετε” προσωρινά τη συζήτηση λέγοντας: “Καταλαβαίνω ότι αυτό το θέμα είναι σημαντικό για σας, αλλά ελάτε να γνωριστούμε πρώτα καλύτερα και στην επόμενη συνάντησή μας θα έχουμε το χρόνο να συζητήσουμε αυτά τα θέματα”. Σε περίπτωση που ανακύψει κάποιο απρόσμενο ζήτημα, το οποίο μπορεί να απειλεί τη βιωσιμότητα της ομάδας (π.χ. “Κυκλοφορεί η φήμη ότι θα μας πά-

ρετε τα παιδιά αν κρίνετε ότι δεν είμαστε καλές μητέρες”), είναι προτιμότερο να αποφύγετε να το συζητήσετε πριν γνωριστούν όλα τα μέλη της ομάδας μεταξύ τους. Σιγουρευτείτε όμως (και ενημερώστε και την ομάδα) ότι, πριν από το τέλος αυτής της συνάντησης, θα έχετε αρκετό χρόνο για να επανέλθετε και να συζητήσετε το συγκεκριμένο θέμα προκειμένου να διευκρινιστεί πλήρως. Είναι πολύ σημαντικό να δημιουργήσετε τους όρους μιας ατμόσφαιρας που θα επιτρέψει σε όλες τις μητέρες να μοιραστούν όχι μόνο τα προβλήματά τους και/ή τα παράπονά τους, αλλά και τις θετικές τους εμπειρίες ως μητέρες και ως γυναίκες. Διαφορετικά, μπορεί να βρεθείτε από πολύ νωρίς σε δύσκολη θέση, δηλαδή να διαχειρίζεστε και να πρέπει να λύνετε τα οποιαδήποτε προβλήματα φέρνουν οι μητέρες. Να προσέχετε, επίσης, διαρκώς τον τρόπο με τον οποίο απευθύνεστε στις μητέρες (λεκτική και εξωλεκτική επικοινωνία, π.χ. το βλέμμα) καθώς και τον τρόπο με τον οποίο θα εισάγετε τις νόρμες της ομάδας (π.χ. σεβασμός εκ μέρους της συντονίστριας προς κάθε μέλος της ομάδας χωρίς κανενός είδους διακρίσεις).

→ **Αποσαφηνίζοντας τους στόχους της ομάδας**

Παρουσιάστε τα θέματα των συναντήσεων που θα ακολουθήσουν καθώς και το γενικό **στόχο** της Ομάδας Συζήτησης, κάπως έτσι: *Όπως μπορεί να γνωρίζετε ήδη, ο λόγος που κάνουμε αυτές τις συναντήσεις είναι για να συζητήσουμε όλες μαζί κάποια θέματα που αφορούν τη σχέση μιας μητέρας που βρίσκεται στη φυλακή με το παιδί (ή τα παιδιά) της, καθώς και άλλα θέματα που θεωρούμε ότι μπορεί να σας ενδιαφέρουν και ως μητέρες αλλά και ως γυναίκες. Ορισμένα από τα θέματα που θα συζητήσουμε είναι: “Οι Ανάγκες των Παιδιών”, “Τρόποι επικοινωνίας με τα παιδιά”, κλπ. Σε δύο από τις τελευταίες συναντήσεις μας θα ασχοληθούμε: i) με την προετοιμασία ενός φυλλαδίου με θέματα που οι φυλακισμένες μητέρες θεωρούν σημαντικά, το οποίο θα μπορεί να παίρνει κάθε μητέρα που έχει ανήλικα παιδιά όταν μπαίνει στη φυλακή και ii) με τη διοργάνωση μιας Ξεχωριστής Ημέρας όπου θα μπορέσετε να περάσετε κάποιες ώρες μαζί με τα παιδιά σας παίζοντας μαζί τους με ένα δημιουργικό και ευχάριστο τρόπο εδώ, μέσα στη φυλακή. Για κάθε θέμα που θα συζητάμε εδώ, στην ομάδα μας, θέλω να νιώθετε ελεύθερες να ρωτάτε όλα όσα θέλετε, να λέτε ό,τι θέλετε σχετικό με το θέμα μας, ή και ό,τι σας προβληματίζει.*

Στη συνέχεια, ενημερώστε την ομάδα για το πρόγραμμα των συναντήσεων, τη **διάρκεια** τους (π.χ. 12 συναντήσεις διάρκειας 2 ωρών η καθεμία), τη **συχνότητα** τους (π.χ. δύο φορές την εβδομάδα, Δευτέρα & Πέμπτη) και τις **ώρες έναρξης & λήξης**.

Ζητήστε από τις συμμετέχουσες να αναφέρουν τις **προσδοκίες** που έχουν από τη συγκεκριμένη ομάδα και να προτείνουν τρόπους με τους οποίους μπορεί να εκπληρωθούν. Μπορείτε, για παράδειγμα, να ρωτήσετε: “Όταν θα τελειώσουν οι συναντήσεις μας, τι είναι αυτό που θα θέλατε να έχετε κερδίσει;” Αφού **κάθε συμμετέχουσα** εκφράσει τις προσδοκίες της, μπορείτε να σχολιάσετε τις ρεαλιστικές και μη ρεαλιστικές προσδοκίες που ακούσατε (απευθυνόμενη σε όλη την ομάδα και όχι στο κάθε μέλος της ξεχωριστά), συνοψίζοντας εκείνες τις προσδοκίες που συμπίπτουν με τους στόχους της ομάδας αλλά και εκείνες που δεν πρόκειται να εκπληρωθούν επειδή δεν εντάσσονται στους στόχους της. Μπορείτε να δώσετε έμφαση στα κοινά σημεία που υπάρχουν ανάμεσα στις προσδοκίες των μητέρων και τους στόχους της Ομάδας Συζήτησης συνδέοντας, για παράδειγμα, τις προσδοκίες τους με κάποια από τα θέματα που θα συζητηθούν στις επόμενες συναντήσεις. Προκειμένου να κινητοποιηθούν τα μέλη της ομάδας και να συμμετέχουν πιο ενεργά, μπορείτε να χρησιμοποιήσετε τη δραστηριότητα «Το δέντρο των προσδοκιών», που περιγράφεται στο τέλος αυτής συνάντησης.

→ **Συναποφασίζοντας τους κανόνες**

Προκειμένου να ενισχύσετε τη λειτουργικότητα και συνοχή της ομάδας, τονίστε τη σημασία της ύπαρξης κανόνων τους οποίους, όμως, θα πρέπει να αποφασίσουν όλα τα μέλη της ομάδας, μαζί. Δεδομένου ότι τα μέλη μιας τέτοιας ομάδας “ζουν σε ένα χώρο γεμάτο από κανόνες, είναι σημαντικό για εκείνες να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον που θα λειτουργεί με τη συναίνεση τους” (SURT, 2008, σελ. 40). Για το λόγο αυτό είναι σημαντικό να καλέσετε τις μητέρες να προτείνουν οι ίδιες τους **κανόνες** που θα ισχύουν σε κάθε συνάντηση της ομάδας (π.χ. εμπιστευτικότητα, συνέπεια, σεβασμός στη γνώμη των άλλων κλπ). Σε περίπτωση που παραλειφθεί ένας σημαντικός κανόνας, μπορείτε να τον προτείνετε, λέγοντας κάτι σαν: “Νομίζετε ότι ... είναι σημαντική; Συμφωνείτε με αυτό;” (SURT, 2008 σελ. 40).

Γράψτε τους κανόνες που έχει συμφωνήσει η ομάδα σε ένα μεγάλο φύλλο χαρτιού που βρίσκεται είτε σε πίνακα είτε κολλημένο στον τοίχο. Στη συνέχεια, καλέστε όλες τις συμμετέχουσες να δηλώσουν ότι αποδέχονται αυτούς τους κανόνες “υπογράφοντάς” τους (π.χ. γράφοντας το όνομα τους ή ζωγραφίζοντας ένα σύμβολο). Μπορείτε να υπογράψετε πρώτη τους κανόνες, δείχνοντας ότι ισχύουν για όλα τα μέλη της ομάδας, συμπεριλαμβανομένης και της συντονίστριας.

Είναι σημαντικό να έχετε κατά νου ότι κάθε συμμετέχουσα έχει δικαίωμα να διαφωνήσει με τους κανόνες και να αρνηθεί να τους υπογράψει. Σε αυτήν την περίπτωση, ωστόσο, θα πρέπει να αποχωρήσει από την ομάδα μετά την πρώτη συνάντηση.

Μην ξεχνάτε, πριν από κάθε συνάντηση, να αναρτάτε στον τοίχο τους κανόνες της ομάδας .

Προτεινόμενοι Κανόνες:

- Εμπιστευτικότητα από τα μέλη της ομάδας και από τη/τις συντονίστρια/-ιες
- Σεβασμός στη γνώμη των άλλων
- Σεβασμός στη σειρά που μιλάει η καθεμιά
- Συνέπεια
- Αποχή από την ομάδα εάν έχει γίνει χρήση ουσιών

Κλείστε την πρώτη συνάντηση με μια (άτυπη) αξιολόγηση ρωτώντας, για παράδειγμα: “Πώς σας φάνηκε η πρώτη μας συνάντηση σήμερα;” ή “Υπάρχει κάτι από αυτά που ακούσατε σήμερα που να σας έκανε θετική εντύπωση, ή κάτι που να σας έκανε αρνητική εντύπωση (κάτι που σας άρεσε και κάτι που δεν σας άρεσε);” κλπ.

Προτεινόμενη δραστηριότητα

- Όνομα:** Το δέντρο των προσδοκιών
Στόχοι: Κινητοποίηση, γνωριμία, δέσιμο ομάδας
Υλικό: Μεγάλο φύλο χαρτιού (σε μέγεθος A5), πολύχρωμοι μαρκαδόροι, πολύχρωμα αυτοκόλλητα χαρτάκια σημειώσεων
Διάρκεια: 15 με 30 λεπτά

Οδηγίες

Μοιράστε στις συμμετέχουσες πολύχρωμα αυτοκόλλητα χαρτάκια και ζητήστε τους μέσα σε 5 λεπτά να γράψουν ή/και να ζωγραφίσουν κάτι που θα συμβολίζει, θα λέει ή θα δείχνει αυτό που περιμένουν να κερδίσουν από τη συμμετοχή τους στην ομάδα. Επειδή κάποιες συμμετέχουσες ενδέχεται να είναι αναλφάβητες, δώστε έμφαση στη δυνατότητα να σχεδιάσουν κάποιο σύμβολο, ένα σημάδι ή μια εικόνα ή, όσες θέλουν, να χρησιμοποιήσουν λέξεις.

Ζωγραφίστε ή ρωτήστε αν κάποια από την ομάδα θέλει να ζωγραφίσει (στο χαρτί που βρίσκεται είτε σε πίνακα ή κολλημένο στον τοίχο) ένα δέντρο (εναλλακτικά, μπορείτε να το έχετε ήδη ζωγραφίσει). Στη συνέχεια, ζητήστε από κάθε συμμετέχουσα να διαβάσει αυτό που έχει γράψει ή να περιγράψει τι σημαίνει αυτό που έχει ζωγραφίσει και να το κολλήσει όπου θέλει πάνω στο δέντρο.

Αφού κολλήσουν όλα τα αυτοκόλλητα χαρτάκια στο δέντρο, μπορείτε να σχολιάσετε και να συζητήσετε τις ρεαλιστικές και μη ρεαλιστικές προσδοκίες που έχουν συγκεντρωθεί, χωρίς όμως να προσωποποιείτε τη συζήτηση.

2^η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Υποχρεωτική

Τίτλος: Η Ανάπτυξη των Παιδιών

Στόχοι

- να αναγνωριστούν και να συζητηθούν: οι βιολογικές και συναισθηματικές ανάγκες των παιδιών σε κάθε στάδιο της ανάπτυξης, οι αλλαγές κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης αλλά και οι γονεϊκές συμπεριφορές που διευκολύνουν την ανάπτυξη σε κάθε στάδιο
- να αποκτήσουν οι μητέρες ενσυναίσθηση για τα παιδιά τους
- να μπορούν να διακρίνουν τις φυσιολογικές από τις δυσλειτουργικές στάσεις και συμπεριφορές του παιδιού τους, ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο στο οποίο βρίσκεται
- να κατανοήσουν ότι οι εμπειρίες που έχουν βιώσει οι ίδιες, ως παιδιά, μπορεί να επηρεάζουν το γονεϊκό τους στυλ προκειμένου να είναι σε θέση να επιλέγουν συνειδητά τις γονεϊκές πρακτικές που υιοθετούν αντί να χρησιμοποιούν, ως «αυτόματο πιλότο», το πρότυπο γονεϊκής συμπεριφοράς που οι ίδιες έχουν βιώσει
- να κατανοήσουν και να αποδεχτούν ότι ο γονιός, μεταξύ άλλων, μεταδίδει στο παιδί του και πολιτιστικές και ηθικές αξίες, ρόλους και κώδικες συμπεριφοράς

Διαδικασία

Ανακινώστε το θέμα της συνάντησης. Στη συνέχεια, μπορείτε να παρουσιάσετε τα κοινά χαρακτηριστικά που εμφανίζονται σε κάθε αναπτυξιακό στάδιο, π.χ.: “Τα παιδιά από 12 έως 18 χρονών έχουν μερικά κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους. Οι ψυχολόγοι ονομάζουν αυτό το στάδιο της ανάπτυξής τους, *εφηβεία*. Ποια νομίζετε ότι είναι αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά;” Μπορείτε να ρωτήσετε όλες τις μητέρες και να σχολιάσετε τις απαντήσεις τους. Σε περίπτωση που υπάρχει συν-συντονίστρια, μπορεί να καταγράψει τις απαντήσεις που δίνουν οι μητέρες στον πίνακα (αν υπάρχει) ή σε ένα μεγάλο χαρτί που έχετε κολλήσει στον τοίχο.

Αφού συνοψίσετε και εξηγήσετε τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά που ανέφεραν οι μητέρες, μπορείτε να συμπληρώσετε τη λίστα με σημαντικά χαρακτηριστικά που δεν έχουν αναφερθεί και να ζητήσετε από τις μητέρες να δώσουν ένα παράδειγμα από τη συμπεριφορά των δικών τους παιδιών. Επιμείνετε σε όσα πρέπει να είναι αναμενόμενα σε γνωστικό και συναισθηματικό αλλά και σε επίπεδο συμπεριφοράς από τα παιδιά ανάλογα με την αναπτυξιακή φάση που βρίσκονται, π.χ. στην διάρκεια της εφηβείας διαμορφώνουν τη δική τους ταυτότητα. Όταν οι γονείς γνωρίζουν τι θεωρείται “φυσιολογική αντίδραση” ανάλογα με την ηλικία του παιδιού τους, μπορούν όχι μόνο να κατανοούν τη συμπεριφορά του αλλά και να ανταποκρίνονται καλύτερα στις ανάγκες του.

Είναι πολύ χρήσιμο, επομένως, να συνδέσετε τα αναπτυξιακά έργα των παιδιών με τη στάση και το ρόλο της μητέρας. Και είναι και πολύ σημαντικό, σε αυτό το σημείο, να τονίσετε το γεγονός ότι μια μητέρα μπορεί να είναι συναισθηματικά διαθέσιμη για τα παιδιά της, ακόμα και μέσα από τη φυλακή. Επεκτείνοντας το θέμα μπορείτε να ρωτήσετε: “με ποιους τρόπους, νομίζετε, ότι μια μητέρα μπορεί ναιώσει ικανοποίηση και/ή να χραεί το παιδί της στην φάση αυτή της ανάπτυξής του;”

Τέλος, αξιολογήστε τη δεύτερη συνάντηση της ομάδας ρωτώντας: “Ήταν κάτι από αυτά που ακούσατε σήμερα καινούριο για εσάς κι εάν ναι, τι ήταν αυτό;”

Μπότερες Βρεφών

Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά βρεφικής ηλικίας: Απόλυτη εξάρτηση

Αναπτυξιακό Έργα: Συναισθηματικός δεσμός (attachment) και εμπιστοσύνη

Τι πρέπει να γνωρίζουν οι μπότερες για αυτό το ηλικιακό στάδιο:

Οι πρωταρχικές ανάγκες των νεογέννητων σχετίζονται με το σώμα, δηλαδή με την τροφή και τη σωματική τους φροντίδα. Οι μπότερες, καθώς καλύπτουν τις φυσικές ανάγκες του παιδιού τους (το θηλάζουν, το πλένουν, το κοιμίζουν), βρίσκονται σε στενή επαφή με αυτό κι έτσι, αναπτύσσεται ένας συναισθηματικός δεσμός ανάμεσα στη μπότερα και το βρέφος. Ο βαθμός στον οποίο ικανοποιούνται οι ανάγκες του βρέφους παίζει καθοριστικό ρόλο στην ποιότητα αυτού του συναισθηματικού δεσμού που δημιουργείται ανάμεσα στο βρέφος και τη μπότερα του. Το παιδί, στην αρχή της ζωής του, είναι πλήρως εξαρτημένο από τη μπότερα του, από την οποία μπορεί να εξαρτάται ακόμα και η επιβίωση του. Συνήθως, οι ανάγκες ενός παιδιού χρήζουν επειγούσας και άμεσες φροντίδας και, γι' αυτό, είναι πολύ σημαντικό η μπότερα να μπορεί να προσαρμόζεται κάθε φορά στις ανάγκες του παιδιού της.

Ο μόνος τρόπος που διαθέτουν τα βρέφη στην αρχή της ζωής τους για να εκφράσουν τις ανάγκες ή τη δυσαρέσκειά τους είναι το κλάμα. Σταδιακά, οι μπότερες γίνονται όλο και πιο ικανές στο να αναγνωρίζουν τις διαφορετικές ανάγκες του μωρού τους.

Με την ανάπτυξη του λόγου (18 – 24 μηνών), η επικοινωνία του βρέφους με το περιβάλλον του αλλάζει. Σε αυτή τη φάση το παιδί μπορεί να εκφράζει με πιο ξεκάθαρο τρόπο τις ανάγκες και τις επιθυμίες του, αλλά και τις ματαιώσεις του. Είναι η περίοδος που τα παιδιά μαθαίνουν το "όχι" και το χρησιμοποιούν πολύ συχνά στην προσπάθειά τους να ελέγξουν ό,τι συμβαίνει στο περιβάλλον τους απαιτώντας, σχεδόν πάντα, όλα να γίνονται με το δικό τους τρόπο. Είναι πολύ συχνό τα παιδιά αυτής της ηλικίας να αντιδρούν στις επιθυμίες της μπότερας τους και να γίνονται επιθετικά όταν νιώθουν ότι δεν ικανοποιούνται οι επιθυμίες τους.

Μπότερες με βρέφη στη φυλακή

Μετά τον πρώτο χρόνο της ζωής του παιδιού, ένας πολύ παραγωγικός τρόπος επικοινωνίας της μπότερας με το παιδί είναι το παιχνίδι. Το παιχνίδι διευκολύνει την ανάπτυξη και, κατά συνέπεια, συμβάλλει στην ψυχική υγεία του παιδιού. Κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, είναι σημαντικό η μπότερα να επιτρέπει στο παιδί να υποδεικνύει εκείνο τον τρόπο κι εκείνη να ακολουθεί αντί να επιβάλλει τον δικό της τρόπο. Ταυτόχρονα, είναι σημαντικό να ενθαρρύνετε τις μπότερες να αφιερώνονται πλήρως στο παιδί όταν παίζουν μαζί του.

Οι μπότερες που μεγαλώνουν το παιδί τους μέσα στη φυλακή είναι πολύ σημαντικό να το ενθαρρύνουν να αλληλεπιδρά με τα άλλα παιδιά. Είναι πολύ συνηθισμένο για τα παιδιά αυτής της ηλικίας να αντιμετωπίζουν δυσκολίες όταν παίζουν μεταξύ τους. Συνήθως τσακώνονται επειδή θέλουν τα ίδια παιχνίδια ή επειδή θέλουν απλώς να τραβήξουν την προσοχή της μπότερας τους. Σε αυτή την φάση, οι μπότερες πρέπει να διευκολύνουν το παιδί να βρει τρόπους να αλληλεπιδρά παραγωγικά με τα άλλα παιδιά καθώς παίζει μαζί τους, ενώ δεν πρέπει να ξεχνούν ότι τα παιδιά αυτής της ηλικίας ακολουθούν το παράδειγμα της μπότερας τους. Επομένως, εάν η μπότερα λύνει τις διαφορές της με τις άλλες μπότερες-συγκρατούμενες της με επιθετική συμπεριφορά ή με καυγάδες, αυτόν τον τρόπο θα μάθει και το παιδί της για να λύνει τις διαφορές του με τα άλλα παιδιά.

Κατά τη αλληλεπίδρασή τους με τα παιδιά τους είναι σημαντικό οι μπότερες να αναγνωρίζουν τη διάθεση και τα συναισθήματα του παιδιού και να τα λεκτικοποιούν. Με αυτόν τον τρόπο το παιδί θα νιώσει ότι η μπότερα του το καταλαβαίνει και, επιπλέον, σταδιακά θα καταφέρει να

αναγνωρίζει μόνο του τα συναισθήματά του. Αυτή η διαδικασία διευκολύνει τη συναισθηματική ωρίμανση του παιδιού.

Επιπλέον, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να ενθαρρύνετε τις μητέρες να αναγνωρίζουν και να επαινούν τις επιθυμητές συμπεριφορές των παιδιών τους, εκφράζοντας ταυτόχρονα την ικανοποίηση που τους δίνει αυτό το είδος συμπεριφοράς του παιδιού. Μέσα από αυτή τη διαδικασία είναι δυνατό να καλλιεργηθεί στο παιδί ένα εσωτερικό κίνητρο να έχει επιθυμητή και αποδεκτή συμπεριφορά.

Σημείωση για τη Συντονίστρια: Στην περίπτωση που οι μητέρες φέρνουν μαζί τους στις συναντήσεις της ομάδας τα παιδιά είναι πολύ βοηθητικό να υπάρχουν μερικά παιχνίδια για να μπορούν να απασχοληθούν. Παρόλο που η παρουσία των παιδιών μπορεί να αποσπά την προσοχή των μητέρων μέσα στην ομάδα και/ή να δημιουργεί φασαρία στην αίθουσα, εάν οι μητέρες δεν έχουν τη δυνατότητα να έρχονται στις συναντήσεις χωρίς τα παιδιά, θα πρέπει να διαμορφώσετε το χώρο των συναντήσεων της ομάδας με τέτοιο τρόπο, ώστε η παρουσία των παιδιών αφενός να διευκολύνει τη διαδικασία (π.χ. τα παιδιά μπορεί να παίζουν στη μέση του κύκλου) και αφετέρου να μπορεί να αξιοποιηθεί για την κατανόηση της συμπεριφοράς τους (π.χ. αν ένα δίκρονο αγόρι κλαίει δυνατά και η μητέρα του δεν αντιδρά, η συντονίστρια μπορεί να λεκτικοποιήσει το φόβο ή το θυμό του παιδιού). Ή όταν, για παράδειγμα, δύο τρίχρονα παιδιά τσακώνονται μεταξύ τους και οι μητέρες τους φωνάζουν δυνατά ή τα αρπάζουν με βίαιο τρόπο για να τα χωρίσουν, η συντονίστρια μπορεί να ρωτήσει “τι άλλο θα μπορούσε να κάνει μια μητέρα για να σταματήσει τον καυγά;”.

Μητέρες νηπίων

Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά νηπιακής ηλικίας: Αυξημένη αντίληψη και κινητικότητα, ανεπαρκής εξατομίκευση από το γονιό

Αναπτυξιακά έργα: Αίσθηση αυτονομίας, ανεξαρτησίας και πρωτοβουλία

Το παιχνίδι εξακολουθεί να είναι πολύ σημαντικό και σε αυτό το αναπτυξιακό στάδιο, και οι μητέρες θα πρέπει να ενθαρρύνουν τα παιδιά τους να παίζουν. Όταν, για παράδειγμα, το παιδί έρχεται στο επισκεπτήριο κρατώντας κάποιο δικό του παιχνίδι ή κάποια ζωγραφιά η μητέρα μπορεί να το αξιοποιήσει και μέσα από αυτό να προσεγγίσει το παιδί και να επικοινωνήσει τελικά μαζί του.

Κεντρικά χαρακτηριστικά αυτής της αναπτυξιακής φάσης (ιδιαίτερα σε παιδιά 2 – 4 ετών) είναι η άρνηση, το πείσμα και ο εγωκεντρισμός. Σε αυτή τη φάση τα παιδιά νιώθουν την ανάγκη να ελέγχουν τόσο το σώμα τους όσο και το περιβάλλον τους. Θυμώνουν πολύ εύκολα και είναι συνήθως αντιδραστικά στα κοντινά τους πρόσωπα.

Είναι πολύ σημαντικό οι μητέρες να μην προβάλλουν υπερβολική αντίσταση στις απαιτήσεις των παιδιών τους. Αν η μητέρα είναι πολύ αυστηρή, το πιθανότερο είναι να δημιουργηθεί ένα κλίμα σύγκρουσης και αντιπαλότητας. Πρέπει, όμως, να θέτει όρια, τα οποία είναι σταθερά, ξεκάθαρα και έχουν εξηγηθεί στο παιδί. Εξίσου σημαντικό είναι η μητέρα να ακούει τις απαιτήσεις και τις ανάγκες του παιδιού της αλλά και να του επιτρέπει να εκφράζει το θυμό του, όταν τον νιώθει. Η πολύ αυστηρότητα κάνει τα παιδιά να θυμώνουν ακόμα περισσότερο κι αυτό επηρεάζει αρνητικά τη σχέση μητέρας-παιδιού. Ενθαρρύνετε τις μητέρες να ακούνε τις επιθυμίες και τις ανάγκες των παιδιών τους, ακόμη και όταν δεν είναι σε θέση να τις ικανοποιήσουν.

Μπότερες παιδιών σχολικής ηλικίας

Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά σχολικής ηλικίας: Αυξημένη ανεξαρτησία, ικανότητα για συγκεκριμένη σκέψη, σπουδαιότητα της ομάδας των συνομηλίκων

Αναπτυξιακά έργα: Ικανότητα παραγωγικής δραστηριότητας (κοινωνικής και σχολικής)

Πρόκειται για την ηλικία που τα παιδιά πηγαίνουν στο δημοτικό σχολείο. Παρόλο που τα περισσότερα παιδιά είναι ήδη εξοικειωμένα με το σχολικό περιβάλλον εξαιτίας του νηπιαγωγείου, στο δημοτικό πολλά πράγματα αλλάζουν. Το σχολείο είναι πολύ σημαντικό γιατί παρέχει στα παιδιά τη δυνατότητα να μετουσιώσουν τα συναισθήματα και την ενέργειά τους σε μάθηση. Το πλαίσιο είναι πλέον πιο οργανωμένο και απαιτεί από το παιδί να μπορεί να συγκεντρωθεί και να παρακολουθήσει το μάθημα. Η επιτυχία ή η αποτυχία του παιδιού να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του σχολείου επηρεάζει σημαντικά την αυτοεκτίμηση του. Είναι πολύ συνηθισμένο για τα παιδιά σχολικής ηλικίας (6-12 ετών) να συγκρίνουν τον εαυτό τους με τους/τις συμμαθητές/-τριες τους και να αισθάνονται ότι βρίσκονται σε ανταγωνισμό μεταξύ τους. Δώστε έμφαση στο ρόλο που παίζει το σχολείο στην ανάπτυξη του παιδιού, ιδιαίτερα όταν στην ομάδα υπάρχουν μπότερες που τα παιδιά τους είτε δεν πήγαν ποτέ ή έχουν εγκαταλείψει το σχολείο, ρωτώντας για παράδειγμα: "Πιστεύετε ότι είναι σημαντικό το σχολείο για τα παιδιά, και γιατί;". Ζητήστε από τις συμμετέχουσες να σκεφτούν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που μπορεί να έχει το σχολείο για το παιδί. Τονίστε το ρόλο της μπότερας όταν το παιδί της αρνείται να πάει στο σχολείο.

Επιπλέον, σε αυτήν την φάση τα παιδιά έχουν συχνά να αντιμετωπίσουν την περιέργεια και τις ερωτήσεις των άλλων παιδιών σε σχέση με την οικογενειακή τους κατάσταση και ειδικότερα με το που βρίσκεται η μπότερα τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις, είναι πολύ βοηθητικό αν η μπότερα είναι διαθέσιμη να ακούσει τους φόβους και το θυμό του παιδιού, το οποίο και πρέπει να ενθαρρύνει να εκφράζει τα συναισθήματά του με λόγια και να τα συζητά μαζί της, προσέχοντας όμως, παράλληλα, να μη συγχέει τους δικούς της φόβους από αυτούς του παιδιού της.

Όταν τα παιδιά διανύουν αυτό το αναπτυξιακό στάδιο είναι οπωσδήποτε πολύ σημαντικό να μπορούν οι μπότερες να συζητήσουν στην ομάδα το πώς μπορεί να νιώθουν οι ίδιες, γεγονός που θα τις βοηθήσει να μπορέσουν να διαχειριστούν τους φόβους τους και τελικά τον αποχωρισμό από τα παιδιά τους. Παράλληλα, όταν τα παιδιά καταφέρνουν να επεξεργαστούν τα συναισθήματά τους ανακουφίζονται και, έτσι, μπορούν να αντιμετωπίσουν πιο αποτελεσματικά την πραγματικότητα της απουσίας της μπότερας τους. Τα παιδιά μπορεί να νιώθουν την στήριξη της μπότερας τους, απλώς και μόνο επειδή γνωρίζουν ότι τα σκέφτεται και ότι, παρόλο που δεν είναι φυσικά παρούσα, εξακολουθεί να είναι διαθέσιμη για εκείνα. Για το λόγο αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία η συναισθηματική στήριξη της φυλακισμένης μπότερας, γιατί όταν εκείνη αισθάνεται ότι την καταλαβαίνουν και τη στηρίζουν, θα μπορεί καλύτερα να στηρίξει η ίδια το παιδί της.

Μπότερες Εφήβων

Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά εφηβείας:

- Αυξανόμενη ικανότητα αφαιρετικής σκέψης, συμπεριφορά προσανατολισμένη στο μέλλον, επιθετικότητα, ήβη
- Συναισθηματική κρίση και σύγχυση, ενήλικη σεξουαλική ανάπτυξη, ανεξαρτησία

Αναπτυξιακά έργα:

- Διαμόρφωση ταυτότητας
- Δημιουργία σχέσεων και ενασχόληση με δραστηριότητες ενηλίκων
- Επίλυση συγκρούσεων με την οικογένεια και την κοινωνία

Κατά την εφηβεία τα παιδιά, προκειμένου να συνδεθούν με τις ομάδες των συνομηλίκων τους, πρέπει να φέρουν εις πέρας ένα πολύ δύσκολο έργο, δηλαδή, να ανεξαρτητοποιηθούν ψυχολογικά από τους γονείς τους. Σε αυτήν την φάση οι έφηβοι/-ες διαμορφώνουν την προσωπική τους ταυτότητα και, παρόλο που ακόμα χρειάζονται τη στήριξη των γονιών τους, προσπαθούν σκληρά να αρνιούνται αυτή τους την ανάγκη προκειμένου να μπορούν να νιώθουν ότι έχουν αποκτήσει ανεξαρτησία και δύναμη. Αυτή η συμπεριφορά συνήθως προκαλεί σύγχυση στους γονείς που, από τη μία νιώθουν ότι το παιδί τους δεν τους χρειάζεται πια και, ενώ προσπαθούν να μην παρεμβαίνουν πολύ στη ζωή του, αυτό τους στενοχωρεί. Από την άλλη, οι γονείς μπορεί να νιώθουν ότι πρέπει να εξακολουθήσουν να ελέγχουν τη ζωή του παιδιού τους, με αποτέλεσμα να καταλήγουν να είναι πολύ παρεμβατικοί/-ές. Αυτού του είδους η συμπεριφορά συνήθως θυμώνει τον/την έφηβο/-η που νιώθει ότι οι γονείς του δεν τον/την εμπιστεύονται. Είναι πολύ δύσκολο για τους γονείς να διατηρήσουν κάποια ισορροπία ανάμεσα σε αυτούς τους δύο τύπους συμπεριφοράς, όταν το παιδί τους διανύει την εφηβεία.

Ωστόσο είναι ιδιαίτερα σημαντικό να κατανοήσουν οι μητέρες πόσο μεγάλη ανάγκη έχει το παιδί τους να γνωρίζει -και σε αυτήν την φάση- ότι η μητέρα του είναι διαθέσιμη για κείνο, σε περίπτωση που τη χρειαστεί. Η ανάπτυξη μιας σχέσης εμπιστοσύνης ανάμεσα στη μητέρα και τον/την έφηβο/-η είναι καθοριστικής σημασίας για την ευημερία του εφήβου/-η. Τα παιδιά έχουν ανάγκη να γνωρίζουν ότι μπορούν να εμπιστευτούν τη μητέρα τους ενώ, σε πρακτικό επίπεδο, κάθε παιδί πρέπει να ξέρει με ποιους τρόπους μπορεί να έρθει σε επαφή με τη μητέρα του σε περίπτωση που τη χρειαστεί, για παράδειγμα μέσω του τηλεφώνου, ενός γράμματος ή ενός επισκεπτηρίου, ανάλογα πάντα με τους κανονισμούς της φυλακής.

Κατά τη διάρκεια της εφηβείας οι συγκρούσεις ανάμεσα στα παιδιά και τους γονείς είναι πολύ συνηθισμένες. Οι έφηβοι/-ες χρειάζεται να παλέψουν για την ανεξαρτησία τους ενώ οι γονείς πρέπει να τους δείξουν ότι έχουν ακόμη κάποιον έλεγχο. Ταυτόχρονα όμως είναι πολύ σημαντικό να κατανοήσουν οι γονείς ότι κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου τα παιδιά αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες: από τη μία προσπαθούν σκληρά να αναλαμβάνουν την ευθύνη των πράξεων και των επιλογών τους ενώ από την άλλη αισθάνονται μόνοι/-ες, απροστάτευτοι/-ες και ανασφαλείς. Και για αυτό, το να νιώθουν ότι μπορούν να βασιστούν στη μητέρα τους ακόμη και μέσα από την φυλακή, όποτε την χρειαστούν, ενισχύει την αυτοεκτίμηση τους και διευκολύνει την πορεία τους προς την ενηλικίωση.

Μπορείτε να ζητήσετε από τις μητέρες να θυμηθούν πως ήταν οι ίδιες στην εφηβεία και τις διαφωνίες που πιθανότατα είχαν με τους δικούς τους γονείς. Με αυτόν τον τρόπο αναμένεται ότι θα μπορέσουν να προσεγγίσουν καλύτερα την ψυχολογική κατάσταση των παιδιών τους και να ταυτιστούν μαζί τους.

3^η & 4^η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

(Μπορούν να συμπυκνωθούν και σε μία συνάντηση)

Υποχρεωτική – Κοινή για όλες τις ομάδες

Τίτλος: Το να είσαι Μπτέρα από τη Φυλακή: Τρόποι Επικοινωνίας με τα Παιδιά

Στόχοι

- να εισαχθεί το φαινόμενο της «συνωμοσίας της σιωπής» (πρέπει να γνωρίζουν τα παιδιά ότι η μπτέρα τους βρίσκεται στη φυλακή;) και να συζητηθεί η σπουδαιότητα της δόμησης και διατήρησης μιας ειλικρινούς και ρεαλιστικής επαφής με τα παιδιά
- να τονιστεί η σημασία της σταθερής και συχνής επικοινωνίας με τα παιδιά
- να διερευνηθούν διαφορετικοί τρόποι επικοινωνίας της μπτέρας με τα παιδιά της, που μπορεί είτε να βελτιώσουν την ποιότητα της επικοινωνίας (όταν αυτή υπάρχει) ή να βοηθήσουν στην έναρξή της (όπου δεν υπάρχει επικοινωνία)
- να εισαχθούν εναλλακτικοί τρόποι θετικής επικοινωνίας με τα παιδιά

Διαδικασία

→ **Πρώτο μέρος: Αποκαλύπτοντας τη φυλάκιση στα παιδιά**

Τα παιδιά, προκειμένου να επιβεβαιώσουν ή να ερμηνεύσουν τις προσωπικές τους εμπειρίες, έχουν ανάγκη από ειλικρινή πληροφόρηση που βασίζεται σε πραγματικά γεγονότα. Επομένως, «δίνοντας (στα παιδιά) αξιόπιστες και βάσιμες πληροφορίες» για την απουσία της μπτέρας τους «τους δίνουμε τη δυνατότητα, αφού πενήσουν για την απώλεια του γονιού τους να κατανοήσουν την κατάσταση που βιώνουν αλλά και να αντιμετωπίσουν τις καινούριες συνθήκες της ζωής τους» (Parke & Clarke-Stewart, 2002, σελ. 5).

Σε αυτό το πλαίσιο, μπορείτε να εισάγετε το θέμα της ανακοίνωσης της φυλάκισης στα παιδιά ρωτώντας την ομάδα *πως έχει δικαιολογήσει η καθεμιά τους την απουσία της στα παιδιά της*. Το πιθανότερο είναι ότι η ομάδα θα χωριστεί σε δύο υποομάδες, στις μπτέρες που έχουν πει στα παιδιά τους ότι είναι στην φυλακή γιατί πιστεύουν ότι το παιδί πρέπει να γνωρίζει για τη φυλάκιση της μπτέρας του και σε εκείνες που δεν τους έχουν αποκαλύψει ότι βρίσκονται στη φυλακή. Ζητήστε από κάθε μπτέρα να πει και να αιτιολογήσει την άποψή της σχετικά με το αν είναι καλύτερο για τα παιδιά να γνωρίζουν ότι η μπτέρα τους είναι στην φυλακή. Με αυτόν τον τρόπο μπορείτε να εισάγετε έμμεσα και να συζητήσετε με την ομάδα το φαινόμενο της «συνωμοσίας της σιωπής» (Jose-Kampfner, 1995) ή της «αναγκαστικής σιωπής» (Johnston, 1995), που αναφέρεται στο γεγονός ότι τα πρόσωπα φροντίδας, συμπεριλαμβανόμενων των ίδιων των γονιών και της ευρύτερης οικογένειας, δεν αποκαλύπτουν στα παιδιά τη φυλάκιση του γονιού (Parke & Clarke-Stewart, 2002). Να θυμάστε ότι η ποιότητα της σχέσης μπτέρας-παιδιού πριν τη σύλληψή της, η σχέση που διατηρεί με το παιδί από τη φυλακή και η διάρκεια της φυλάκισής της είναι μερικοί από τους παράγοντες που καθορίζουν την απόφαση της να μιλήσει ή όχι στα παιδιά της για τη φυλάκισή της. Μπορείτε επίσης να ρωτήσετε την ομάδα ποιοι είναι οι λόγοι που μπορεί να δυσκολεύουν μια μπτέρα να αποκαλύψει στα παιδιά τη φυλάκισή της, καλώντας τις να μοιραστούν τις σκέψεις και τους προβληματισμούς τους. Στη συνέχεια μπορείτε να συνοψίσετε τις αντίθετες απόψεις που μάλλον θα έχουν εκφραστεί και να συζητήσετε με την ομάδα ποια επιλογή φαίνεται να είναι

προτιμότερη από την άποψη ότι εξυπηρετεί καλύτερα το συμφέρον των παιδιών. Είναι σημαντικό να καθοδηγήσετε την ομάδα να σκεφτεί και να συζητήσει εναλλακτικές που θα ωφελούσαν τα παιδιά. Η κεντρική ιδέα είναι ότι, είναι προτιμότερο για το παιδί να γνωρίζει την αλήθεια για την απουσία της μητέρας του, αλλά η ανακοίνωση μια τέτοιας πληροφορίας θα πρέπει να γίνεται μόνο κάτω από πολύ συγκεκριμένες συνθήκες.

Προσέξτε ιδιαίτερα να μην έχετε επικριτική στάση απέναντι σε εκείνες τις μητέρες που δεν έχουν αποκαλύψει τη φυλάκιση στα παιδιά τους, καθώς κάτι τέτοιο θα τις κάνει να αισθανθούν ακόμα πιο ένοχες από όσο ήδη αισθάνονται.

Μπορείτε, ωστόσο, να εξηγήσετε πως όταν ένα παιδί γνωρίζει ότι η μητέρα του βρίσκεται στη φυλακή, αυτό φαίνεται να το βοηθάει να διαχειριστεί καλύτερα την απουσία της. Φροντίστε ακόμη να διευκρινίσετε ότι παρόλο που, πράγματι, τα παιδιά συνήθως ρωτούν να μάθουν περισσότερες λεπτομέρειες για το λόγο που η μητέρα τους είναι φυλακή (π.χ. για την φύση του αδικήματος), η μητέρα έχει το δικαίωμα να μην αποκαλύψει όλες τις λεπτομέρειες σχετικά με την κατηγορία εναντίον της, κάτι που, σε μερικές περιπτώσεις, μπορεί να είναι και προτιμότερο.

Επίσης, τα παιδιά που γνωρίζουν ότι η μητέρα τους είναι φυλακή συνήθως τη ρωτούν για τον τρόπο που ζει μέσα στη φυλακή. Μητέρες έχουν περιγράψει σε ανάλογες ομάδες πως όταν μιλάνε στο τηλέφωνο, τα παιδιά τις ρωτάνε για τους ήχους (φωνές, ανακοινώσεις στο μεγάφωνο) που ακούει ή θέλουν να μάθουν πού κοιμάται η μητέρα τους, εάν υπάρχουν άλλοι άνθρωποι που δεν την αφήνουν να κοιμηθεί, εάν έχει προβλήματα ή τσακώνεται με άλλες κρατούμενες κλπ. Όταν η μητέρα απαντάει σε τέτοιου είδους ερωτήσεις δίνοντας ρεαλιστικές περιγραφές ή όσο το δυνατό πιο κοντά στην πραγματικότητα, αποτρέπει το παιδί της από το να φαντάζεται τρομακτικές εικόνες για την φυλακή.

Ζητήστε από τις συμμετέχουσες να σκεφτούν και να συζητήσουν τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε μια μητέρα να μιλήσει στα παιδιά της για την φυλάκισή της και κάτω από ποιές συνθήκες. Προτείνετε στις μητέρες που έχουν ήδη αποφασίσει να ενημερώσουν τα παιδιά τους να το συζητήσουν προηγουμένως με το πρόσωπο που τα φροντίζει (π.χ. τη γιαγιά) προκειμένου και οι δύο να απαντούν στις ερωτήσεις των παιδιών με παρόμοιο τρόπο. Όπου αυτό είναι εφικτό, είναι προτιμότερο τα παιδιά να ενημερωθούν για τη φυλάκιση από την ίδια τη μητέρα και να αποφύγει να το κάνει τηλεφωνικώς, γιατί με τον τρόπο αυτό δεν έχει τη δυνατότητα να διαχειριστεί τις αυθόρμητες αντιδράσεις των παιδιών της. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να τονίσετε το γεγονός ότι η μητέρα θα πρέπει να είναι προετοιμασμένη ώστε να μπορέσει να διαχειριστεί αρνητικά ή επιθετικά συναισθήματα και αντιδράσεις του παιδιού προς την ίδια, εάν προκύψουν.

→ **Δεύτερο μέρος: Επικοινωνώντας με τα παιδιά από τη φυλακή**

Αναδείξτε τη σημασία που έχει μια σταθερή και συχνή επικοινωνία όταν η μητέρα βρίσκεται στη φυλακή. Μπορείτε να εισάγετε το θέμα της επικοινωνίας ρωτώντας: «με ποιους τρόπους επικοινωνείτε με τα παιδιά σας;». Αφού πάρετε μια απάντηση από όλες τις συμμετέχουσες, μπορείτε να σχολιάσετε ποιοι είναι οι πιο διαδεδομένοι τρόποι επικοινωνίας και στη συνέχεια να διερευνήσετε και με ποια συχνότητα έχουν συνήθως επαφή με τα παιδιά τους. Μπορείτε να ρωτήσετε, επίσης, για ποια θέματα συζητάνε συνήθως οι μητέρες με τα παιδιά τους από τη φυλακή ή μπορεί να τους ζητήσετε να περιγράψουν μια τυπική συνομιλία τους από το τηλέφωνο ή την επαφή τους στη διάρκεια ενός επισκεπτηρίου κλπ.

Ανάλογα με τις απαντήσεις τους, μπορείτε να ζητήσετε να περιγράψουν ένα παράδειγμα θετικής και ένα αρνητικής επικοινωνίας με τα παιδιά τους. Πιο συγκεκριμένα, μια μητέρα μπορεί να επιλέξει να περιγράψει μια επικοινωνία που είχε με το παιδί της, μετά από την οποία η ίδια

ένιωσε άσχημα ή δυσάρεστα (π.χ. μπορεί να μελαγχόλησε ή να στενοχωρήθηκε) ενώ μια άλλη μητέρα μια επικοινωνία που την έκανε να νιώσει ικανοποιημένη ή χαρούμενη. Όταν ανακαλείται μια θετική εμπειρία ρωτήστε και τους λόγους που οι ίδιες νομίζουν ότι πήγε καλά. Παρομοίως για τις αρνητικές εμπειρίες, ρωτήστε ποιοι μπορεί να είναι οι λόγοι (συναισθηματικοί και πρακτικοί) που πιστεύουν ότι οδήγησαν τη συγκεκριμένη επικοινωνία τους με το παιδί να καταλήξει άσχημα και καλέστε τις συμμετέχουσες να σκεφτούν άλλους πιθανούς τρόπους που θα μπορούσαν να είχαν χειριστεί την κατάσταση.

Στην περίπτωση που οι μητέρες αναφέρουν διάφορους πρακτικούς λόγους που εμποδίζουν την επικοινωνία με τα παιδιά τους, εξαιτίας των τακτικών και κανονισμών της φυλακής ή των ακατάλληλων υποδομών, ζητήστε από την ομάδα να προτείνει τρόπους που θα μπορούσαν να διευκολύνουν τελικά την διατήρηση της επαφής με τα παιδιά τους.

Είναι σημαντικό να τονίσετε στην ομάδα ότι η φυσική απόσταση ανάμεσα σε μια μητέρα και στα παιδιά της δε σημαίνει ότι δεν υπάρχει τρόπος να διατηρηθεί ή ακόμα και να δημιουργηθεί μια καλή σχέση που βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη και στο σεβασμό. Είναι εξίσου σημαντικό να θυμούνται ότι δεν είναι απλώς φυλακισμένες αλλά είναι και μητέρες. Και πως για τα παιδιά τους εξακολουθούν να είναι ακόμη οι μητέρες τους. Επομένως, χτίζοντας και διατηρώντας μια συνεπή και τακτική επαφή με τα παιδιά τους, καλλιεργούν τη σημαντική σχέση μητέρας-παιδιού. Προκειμένου, όμως, να συνεχίσουν αυτή τη σχέση μέσα από την φυλακή χρειάζεται να δείξουν με ξεκάθαρο τρόπο στα παιδιά τους αυτήν τους την επιθυμία, αποφεύγοντας δηλαδή οποιαδήποτε διπλά μηνύματα που μπορεί να μπερδεύουν τα παιδιά κάθε φορά που επικοινωνούν μεταξύ τους.

Επιπλέον προτείνεται να συζητηθούν αναλυτικότερα πιθανοί τρόποι με τους οποίους μια μητέρα δεν θα απογοητεύεται ή πώς θα μπορούσε να διαχειριστεί την απογοήτευση που μπορεί να νιώσει όταν εκείνη τηλεφωνεί ή γράφει και το παιδί της δεν ανταποκρίνεται. Πολύ συχνά τα παιδιά νιώθουν ότι η μητέρα τους τα έχει εγκαταλείψει το διάστημα που βρίσκεται στην φυλακή. Όταν μια μητέρα γνωρίζει το πώς μπορεί να αισθάνεται το παιδί της, αυτό τη βοηθά να έχει ρεαλιστικές προσδοκίες για τις πιθανές αντιδράσεις του και, επομένως, να μην απογοητεύεται. Ζητήστε να δώσουν συγκεκριμένα παραδείγματα αρνητικών αντιδράσεων των παιδιών τους όταν επικοινωνούν μαζί τους και να τις εξηγήσουν, προκειμένου να αρχίσουν να αναγνωρίζουν ποιες συμπεριφορές είναι αναμενόμενες και ποιες όχι (π.χ. τι μπορεί να σημαίνει όταν ένα παιδί σχολικής ηλικίας λέει *δεν θέλω να σου μιλήσω γιατί βαριέμαι*). Δώστε έμφαση στο γεγονός ότι δεν συμφέρει ούτε την ίδια (την μητέρα) ούτε τα παιδιά της εάν εκείνη εγκλωβιστεί στις ενochές της ή σε συναισθήματα θυμού και απογοήτευσης επειδή μια συνομιλία με τα παιδιά της δεν τελειώνει καλά.

Προτεινόμενες Δραστηριότητες

Σημείωση για τη Συντονίστρια: Μπορείτε να επιλέξετε να υλοποιήσετε μία από τις ακόλουθες δραστηριότητες σε κάθε μία από τις δύο συναντήσεις.

Προτεινόμενη Δραστηριότητα

- Όνομα:** “Σου γράφω ένα γράμμα ή ζωγραφίζω μια εικόνα για σένα...” (Προσαρμοσμένο από το Φιλίππου & Καραντάνα, 2010, σελ. 268-269)
- Στόχοι:** Έκφραση και αναγνώριση συναισθημάτων, ενεργοποίηση, ενσυναίσθηση
- Διάρκεια:** 30-35 λεπτά

Οδηγίες

Δώστε στην ομάδα τις ακόλουθες οδηγίες: «Θέλω να σκεφτείτε και να γράψετε ένα γράμμα ή να φτιάξετε μια ζωγραφιά για το/τα παιδί/-ά σας που να εκφράζει κάτι σημαντικό που θέλετε να τους πείτε και δεν είχατε μέχρι τώρα την ευκαιρία να το κάνετε.

Μόλις τελειώσετε, θα χωριστείτε σε ζευγάρια και θα διαβάσετε το γράμμα σας ή θα εξηγήσετε τη ζωγραφιά σας στο ζευγάρι σας, που θα έχει το ρόλο του παιδιού σας. Το «παιδί», θα πρέπει στη συνέχεια να σας πει τι κατάλαβε και πως ένιωσε.

Μόλις τελειώσετε, θα αλλάξετε ρόλους με το ζευγάρι σας, και θα κάνουν το ίδιο.

Στο τέλος, θα συζητήσουμε πόσο καλά πήγε η επικοινωνία σας με το «παιδί σας», χωρίς να χρειάζεται να διαβάσετε ή να δείξετε τη ζωγραφιά σας στην ομάδα, εάν δεν το θέλετε. Κι αυτό γιατί στόχος αυτής της δραστηριότητας δεν είναι να μοιραστείτε το περιεχόμενο των γραμμάτων ή των ζωγραφιών σας, αλλά να ανακαλύψουμε τρόπους με τους οποίους θα επικοινωνούμε καλύτερα με τα παιδιά μας.

Μόλις τελειώσει η δραστηριότητα σε ζεύγη, όλες οι συμμετέχουσες επιστρέφουν στον κύκλο και η συντονίστρια ρωτάει:

- «Πώς νιώθατε όσο γράφατε ή ζωγραφίζατε;»
- «Πως νιώθατε όταν είχατε το ρόλο της ακροάτριας (όταν ακούγατε τη μητέρα), δηλαδή το ρόλο του παιδιού;»
- «Κατάλαβε το παιδί σας αυτό που θέλατε να του πείτε;»
- «Εάν όχι, τι θα αλλάζατε προκειμένου να μπορεί να σας καταλάβει το παιδί σας;»

Σημείωση για τη Συντονίστρια: Εάν η ομάδα αποτελείται από μονό αριθμό μελών, μπορείτε να ζητήσετε να χωριστούν σε τριάδες. Το τρίτο μέλος θα έχει το ρόλο «της παρατηρήτριας», η οποία θα πρέπει να ανατροφοδοτήσει την επικοινωνία που παρατήρησε (ανάμεσα στη μητέρα και το «παιδί».) Σε αυτήν την περίπτωση οι συμμετέχουσες πρέπει να αλλάξουν ρόλους τρεις φορές.

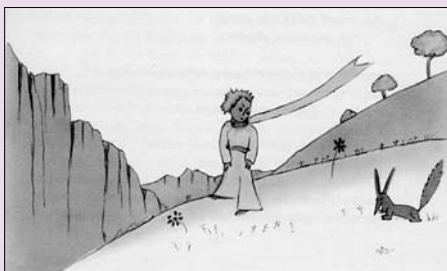
Προτεινόμενη Ιστορία

Όνομασία:	Η συνάντηση του Μικρού Πρίγκιπα με την αλεπού
Κεντρικά θέματα:	Η ευθύνη της δημιουργίας μιας σχέσης, το νόημα διατήρησης μιας σταθερής επικοινωνίας
Διάρκεια:	25-30 λεπτά

Οδηγίες

Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα από τον «Μικρό Πρίγκιπα» του Antoine de Saint-Exupéry (1940) (παρακάτω σε μετάφραση του Τ. Κουνέλη), συγκεκριμένα από το κεφάλαιο 21, όπου ο Μικρός Πρίγκιπας συναντάει την αλεπού. Μπορείτε προηγουμένως να παρουσιάσετε στην ομάδα πολύ σύντομα την ιστορία του Μικρού Πρίγκιπα.

«Η ζωή μου είναι μονότονη», είπε η αλεπού. «Κυνηγάω κότες με κυνηγάνε οι άνθρωποι. Όλες οι κότες μοιάζουν κι όλοι οι άνθρωποι μοιάζουν. Κάπως βαριέμαι λοιπόν. Αν όμως μ'εξημερώσεις, η ζωή μου θα λάμψει. Θ' αναγνωρίζω έναν ήχο βημάτων αλλιώς απ' όλους τους άλλους. Τα βήματα των άλλων με κάνουν να χώνομαι στη γη. Τα δικά σου, θα με καλούν έξω απ' τη γη, σαν να' ναι μουσική. Ύστερα δες! Να, κάτω εκεί βλέπεις εκείνα τα σπαρμένα χωράφια; Εγώ δεν τρώω ψωμί. Το στάρι δε μου χρειάζεται. Τα στάχια στα χωράφια δε μου θυμίζουν τίποτα. Κρίμα, ε! Εσύ όμως έχεις χρυσαφένια μαλλιά. Έτσι, θα είναι υπέροχα όταν με εξημερώσεις! Το χρυσαφένιο στάρι θα μου θυμίζει εσένα. Και θ' αγαπάω τη βουή του άνεμου μές στα στάχια».

Η αλεπού σώπασε και κοίταξε κάμποση ώρα το μικρό πρίγκιπα.

«Σε παρακαλώ...εξημέρωσε με!» είπε.

«Θα το 'θελα πολύ» απάντησε ο μικρός πρίγκιπας, «αλλά δεν έχω πολύ καιρό. Έχω ν' ανακαλύψω φίλους και να μάθω πολλά.»

«Δε μαθαίνεις παρά τα πράγματα που εξημερώνεις» είπε η αλεπού. «Οι άνθρωποι δεν έχουν πια καιρό να γνωρίζουν τίποτα. Όλα τα παίρνουν έτοιμα από τα μαγαζιά. Αφού όμως δεν υπάρχουν μαγαζιά που να πουλάνε φίλους, οι άνθρωποι δεν έχουν φίλους. Αν θέλεις ένα φίλο, εξημέρωσε με ...»

«Τι πρέπει να κάνω;» είπε ο μικρός πρίγκιπας.

«Πρέπει να έχεις μεγάλη υπομονή» απάντησε η αλεπού. «Θα κάτσεις πρώτα λίγο μακριά μου, έτσι, στο χορτάρι. Θα σε κοιτάω με την άκρη του ματιού μου και δε θα βγάλεις άχνα. Τα λόγια είναι που δημιουργούν τις παρεξηγήσεις. Κάθε μέρα όμως, θα μπορείς να κάθεις και λιγάκι πιο κοντά...»

Την άλλη μέρα ξανάρθε ο μικρός πρίγκιπας.

«Θα ήταν καλύτερα να έρχεσαι πάντα την ίδια ώρα» είπε η αλεπού. «Αν έρχεσαι, ασ πούμε, στις τέσσερις το απόγευμα, από τις τρεις θ' αρχίζω να' μαι ευτυχισμένη. Όσο θα περνά η ώρα, τόσο θα νιώθω ευτυχισμένη. Στις τέσσερις πια, θα πηγαινοέρχομαι και θ'

ανησυχώ. Θ' ανακαλύψω την αξία της ευτυχίας! Αν όμως έρχεσαι όποτε να 'ναι, ποτέ δε θα ξέρω ποτέ ακριβώς σου 'χω ανοίξει την καρδιά μου ...Χρειάζεται τελετουργία»

«Τι θα πει "τελετουργία";» είπε ο μικρός πρίγκιπας.

«Είναι κι αυτό κάτι που έχει ξεχαστεί» είπε η αλεπού. «Είναι αυτό που κάνει τη μια μέρα να διαφέρει από την άλλη, τη μια ώρα από την άλλη. Οι κυνηγοί μου, ας πούμε, έχουν κάποια τελετουργία. Χορεύουν κάθε Πέμπτη με τα κορίτσια του χωριού. Έτσι η Πέμπτη είναι υπέροχη μέρα! Πάω και μια βόλτα ως το αμπέλι. Αν όμως χόρευαν οι κυνηγοί όποτε να 'ναι, όλες οι θα 'ταν ίδιες, κι εγώ δε θα 'χα ανάπαυλα ούτε στιγμή».

Έτσι ο μικρός πρίγκιπας εξημέρωσε την αλεπού. Κι όταν πλησίασε η ώρα που θα έφευγε:

«Αχ!» είπε η αλεπού. «Θα κλάψω».

«Εσύ φταις» είπε ο μικρός πρίγκιπας, «εγώ δεν ήθελα το κακό σου, εσύ όμως ήθελες να σε εξημερώσω ...»

«Και βέβαια» είπε η αλεπού.

«Όμως θα κλάψεις!» είπε ο μικρός πρίγκιπας.

«Σωστά,» είπε η αλεπού.

«Επομένως δεν κέρδισες τίποτα!»

«Κέρδισα» είπε η αλεπού, «κέρδισα το χρώμα του σταριού!»

Οδηγίες

“Τώρα που ακούσατε την ιστορία, θα χωριστείτε σε δύο μικρές ομάδες. Μέσα σε 10 λεπτά η πρώτη ομάδα θα συζητήσει τι κέρδισε ο μικρός πρίγκιπας από τη σχέση του με την αλεπού και η άλλη ομάδα θα συζητήσει τι κέρδισε η αλεπού από τη σχέση της με το μικρό πρίγκιπα. Μία εκπρόσωπος από κάθε μικρή ομάδα μπορεί να κρατάει σημειώσεις και αφού τελειώσετε, θα τις διαβάσει σε όλη την ομάδα και θα συζητήσουμε τα συμπεράσματά σας όλες μαζί».

Ερωτήσεις που μπορείτε να θέσετε στην ομάδα:

- «Σχετίζεται το θέμα που συζητήσαμε σήμερα με την ιστορία που ακούσατε και εάν ναι, με ποιο τρόπο»;
- «Με ποιους τρόπους νομίζετε ότι η ιστορία που ακούσατε μπορεί να έχει νόημα στην επικοινωνία σας με τα παιδιά σας;»
- «Υπάρχει κάτι που μπορεί να κερδίζει μια μητέρα διατηρώντας σταθερή επικοινωνία με το/τα παιδί/-ά της;»

5^η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Προαιρετική – Κοινή για όλες τις ομάδες

Τίτλος: Αντιμετωπίζοντας τα Δύσκολα Συναισθήματα³

Στόχοι

- να εκφράσουν οι μητέρες τα συναισθήματα τους σε σχέση με τον αποχωρισμό από τα παιδιά τους
- να αναγνωρίσουν και να λεκτικοποιήσουν τα αρνητικά συναισθήματα και τις συμπεριφορές των ίδιων και των παιδιών τους σε σχέση με τον αποχωρισμό τους
- να ανακαλύψουν λειτουργικές στρατηγικές διαχείρισης των συναισθημάτων που βιώνουν μέσα στη φυλακή
- να στηρίξουν τα παιδιά τους, αναγνωρίζοντας τα αρνητικά συναισθήματα που μπορεί να βιώνουν

Διαδικασία

Ανακοινώστε τον τίτλο της συνάντησης. Το να μοιραστεί μια μητέρα τα δύσκολα συναισθήματα που μπορεί να νιώθει εξαιτίας του αποχωρισμού από τα παιδιά της, ιδιαίτερα μέσα στο πλαίσιο της φυλακής, σίγουρα δεν είναι εύκολο. Όταν, όμως, μπορέσει να αναγνωρίσει και να λεκτικοποιήσει τα δυσάρεστα συναισθήματα που νιώθει είναι σίγουρα ευκολότερο να τα διαχειριστεί. Πολλοί άνθρωποι δεν είναι συνηθισμένοι να αναγνωρίζουν και να εκφράζουν με λόγια τα συναισθήματά τους. Εάν μία μητέρα καταφέρνει να το κάνει για τα δικά της συναισθήματα, θα μπορεί επίσης να κατανοεί και να λεκτικοποιεί και τα αρνητικά συναισθήματα που μπορεί να νιώθει το παιδί ή καθένα από τα παιδιά της. Και, κατά συνέπεια, θα μπορεί και να βοηθήσει τα παιδιά της να βρουν υγιείς τρόπους διαχείρισης των συναισθημάτων τους.

Μπορείτε να ξεκινήσετε τη συζήτηση ρωτώντας:

- Πως νιώθετε για τον αποχωρισμό από τα παιδιά σας;
- Όταν νιώθετε έτσι, τι κάνετε συνήθως γι' αυτό;
- Υπάρχει κάτι που σας βοηθάει;
- Τι φαντάζεστε ότι θα συμβεί με αυτά τα συναισθήματα αν δεν κάνετε τίποτα για αυτά (αν π.χ. τα αποφεύγετε);

Γενικεύστε τους τρόπους διαχείρισης συναισθημάτων, ομαδοποιώντας τα παραδείγματα που ανέφεραν οι μητέρες σε στρατηγικές εξωτερίκευσης (π.χ. καυγάδες, απόδοση του φταιξίματος στους άλλους, εύκολη ματαίωση, κλπ.) και εσωτερίκευσης (π.χ. κοινωνική απόσυρση, άρνηση, σωματοποίηση, απώθηση). Εάν δεν έχουν ήδη αναφερθεί από την ομάδα, μπορείτε να προσθέσετε κάποια συναισθήματα που μπορεί να βιώνουν οι φυλακισμένες μητέρες εξαιτίας του αποχωρισμού από τα παιδιά τους όπως οργή, θλίψη, άγχος και αίσθημα εγκλωβισμού. Είναι σημαντικό να βοηθήσετε να αποκτήσουν νόημα αυτά τα δύσκολα βιώματα που ενδέχεται να μοιραστούν οι μητέρες με την ομάδα, να συνδέσετε δηλαδή τα αρνητικά συναισθήματα που βιώνουν οι φυλακισμένες μητέρες με το βίαιο αποχωρισμό μητέρας-παιδιού. Μπορείτε ακόμη να τα συνδέσετε με πιθανά προβλήματα συμπεριφοράς τους μέσα στη φυλακή, όπως για παράδειγμα

³ Η συγκεκριμένη συνάντηση προτείνεται μόνο στην περίπτωση που διαθέτετε εμπειρία και εκπαίδευση προκειμένου να διαχειριστείτε πιθανά συναισθηματικά ξεσπάσματα των μητέρων.

οι καυγάδες τα οποία μπορεί να δημιουργούνται εξαιτίας του αυξημένου στρες που βιώνουν οι μητέρες λόγω του αποχωρισμού.

Βασικός στόχος αυτής της συνάντησης είναι οι μητέρες να αισθανθούν ότι είναι σε θέση να αναγνωρίσουν και να λεκτικοποιήσουν ακόμη και εκείνα τα συναισθήματα που μπορεί να τις δυσκολεύουν (π.χ. θυμός, λύπη, απελπισία) παρά να τα λογοκρίνουν, αποφεύγοντας ακόμη και να σκεφτούν τον αποχωρισμό. Είναι σημαντικό να δώσετε τη δυνατότητα στις μητέρες να εκφράσουν όσα νιώθουν σχετικά με τον αποχωρισμό, αλλά και να τις ενθαρρύνετε να μοιραστούν με την ομάδα τους τρόπους που καθημιά έχει βρει προκειμένου να διαχειρίζεται τα δυσάρεστα συναισθήματά της. Επιπλέον, μπορείτε να ζητήσετε από την ομάδα να σκεφτεί και να προτείνει περισσότερες υγιείς στρατηγικές που μπορεί να χρησιμοποιήσει μια φυλακισμένη μητέρα προκειμένου να διαχειριστεί τα δυσφορικά συναισθήματα που της προκαλεί ο αποχωρισμός από τα παιδιά της.

Κάποιες στρατηγικές (που μπορείτε να προτείνετε αν δεν έχουν ήδη αναφερθεί από την ομάδα) που οι φυλακισμένες μητέρες χρησιμοποιούν επειδή τις ανακουφίζουν ή τις βοηθούν να επεξεργαστούν αυτά που νιώθουν, είναι:

- να μιλούν με μια συγκατατούμενη που εμπιστεύονται
- να μιλούν με την/τον ψυχολόγο της φυλακής
- να γράφουν για τα συναισθήματα τους σε ένα τετράδιο
- να ακούνε μουσική
- να ζωγραφίζουν
- να κάνουν μια βόλτα στον περίβολο της φυλακής
- να πλέκουν, κλπ.

Στη συνέχεια, ρωτήστε την ομάδα πως μπορεί να νιώθουν τα παιδιά για τον αποχωρισμό από τη μητέρα τους. **Ο τρόπος που μπορεί να βιώνουν τα παιδιά τον αποχωρισμό πρέπει να συνδεθεί με το στάδιο της ανάπτυξης τους.** Είναι σημαντικό να ενημερώσετε τις μητέρες ποιες αρνητικές συμπεριφορές εσωτερικεύσης ή εξωτερικεύσης ενδέχεται να εμφανίσει ένα παιδί (π.χ. χαμηλή σχολική επίδοση, νυχτερινή ενούρηση κατά τη σχολική ηλικία) εξαιτίας των δυσάρεστων συναισθημάτων που μπορεί να βιώνει λόγω του αποχωρισμού του από τη μητέρα του. Συζητήστε τις διαφορές στους τρόπους αντίδρασης αγοριών και κοριτσιών (π.χ. τα αγόρια είναι πιο πιθανό να εκδηλώσουν προβλήματα συμπεριφοράς, ενώ τα κορίτσια είναι πιο πιθανό να εσωτερικεύσουν τα συναισθήματά τους). Ζητήστε από τις μητέρες να φέρουν παραδείγματα από τέτοιου είδους εμπειρίες που έκαναν τις ίδιες και/ή τα παιδιά να αισθανθούν άσχημα και χρησιμοποιήστε τα, ενθαρρύνοντας την ομάδα να σκεφτεί πιθανές λύσεις. Η βασική ιδέα είναι να τονίσετε ότι υπάρχουν πολλά που μπορεί να κάνει μια φυλακισμένη μητέρα, ακόμα και από απόσταση, προκειμένου να βοηθήσει τα παιδιά της να επεξεργαστούν τα δυσάρεστα συναισθήματα του αποχωρισμού. Σημαντικό είναι επίσης να επισημάνετε ότι, παρόλο που τα παιδιά βιώνουν σχεδόν όλα τα διαφορετικά συναισθήματα, δεν είναι σε θέση να τα αναγνωρίζουν κι ακόμη περισσότερο να τα εκφράζουν με ένα τρόπο που δεν θα βλάπτει ούτε τα ίδια αλλά ούτε και άλλα άτομα. Χρειάζεται, επομένως, να δώσετε έμφαση στον καθοριστικό ρόλο της μητέρας, η οποία πρέπει να διευκολύνει το παιδί να εκφράσει τα δυσάρεστα συναισθήματά του (που, πολλές φορές, απευθύνονται και στην ίδια) και να τα λεκτικοποιήσει. Η μητέρα θα πρέπει επίσης να βοηθήσει το παιδί να βρει θετικούς τρόπους εκτόνωσης των συναισθημάτων του, ανάλογα βέβαια με το αναπτυξιακό στάδιο που βρίσκεται και τα ιδιαίτερα προσωπικά χαρακτηριστικά του παιδιού.

Προτεινόμενη Δραστηριότητα

- Όνομα:** «Μάντεψε το συναίσθημά μου» (Βασισμένο στο Bermúdez, 1997)
Στόχοι: Έκφραση και αναγνώριση συναισθημάτων, ενεργοποίηση, συνεργασία
Υλικό: Εικόνες που αναπαριστούν συναισθήματα (π.χ. πρόσωπα) και/ή μια λίστα με θετικά και αρνητικά συναισθήματα
Διάρκεια: 30-35 λεπτά

Οδηγίες

Προετοιμάστε μια λίστα αρνητικών και θετικών συναισθημάτων. Καλό θα ήταν να έχετε επίσης διαθέσιμα και μερικά «emojicons» (εικόνες που αναπαριστούν συναισθήματα) για όσες συμμετέχουσες δεν διαβάζουν. Χωρίστε την ομάδα σε τριάδες και ζητήστε από κάθε υποομάδα να επιλέξει ένα συναίσθημα από τη λίστα ή από τις εικόνες.

«Τώρα, σε κάθε τριάδα, μία από εσάς θα πάρει το ρόλο του αγάλματος και οι υπόλοιπες δύο το ρόλο της γλύπτριας. Οι γλύπτριες θα πρέπει να δώσουν σχήμα στο άγαλμα με τέτοιο τρόπο ώστε να δείχνει το συναίσθημα που έχετε διαλέξει. Όλες εμείς, οι υπόλοιπες θα προσπαθήσουμε να μαντέψουμε ποιο είναι το συναίσθημα που δείχνει το άγαλμα. Έχετε 10 λεπτά για να προετοιμάσει η κάθε τριάδα το άγαλμά της. Να θυμάστε πως ούτε το άγαλμα ούτε οι γλύπτριες επιτρέπεται να μιλήσουν. Όταν είστε έτοιμες, κάθε ομάδα με τη σειρά της θα παρουσιάσει στην ομάδα το άγαλμά της».

Συζητήστε με την ομάδα, θέτοντας τα ακόλουθα ερωτήματα:

- Πως νιώσατε ως γλύπτρια;
- Νιώθατε ότι επηρεάζετε τη συναισθηματική κατάσταση του αγάλματός σας; Εάν ναι, με ποιο τρόπο;
- Πως νιώσατε ως άγαλμα;
- Νιώθατε ανίσχυρη; Γιατί ή γιατί όχι;
- Υπήρχε κάτι που σας άρεσε σε αυτήν την άσκηση; Εάν ναι, τι ήταν αυτό;
- Υπήρχε κάτι που δε σας άρεσε σε αυτήν την άσκηση; Εάν ναι, τι ήταν αυτό;
- Ήταν εύκολο ή δύσκολο για σας, ως ομάδα, να δείξετε ένα συναίσθημα;
- Ήταν εύκολο ή δύσκολο για σας, ως άτομο, να καταλάβετε ποιο συναίσθημα παρουσιαζόταν κάθε φορά;
- Τι σας δυσκόλευε;

Σημείωση για τη Συντονίστρια: Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε αυτή τη βιωματική άσκηση σαν παράδειγμα για να συζητήσετε το ρόλο της μπτέρας να επηρεάζει ή να ρυθμίζει τα συναισθήματα των παιδιών της.

6^η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Υποχρεωτική - Κοινή για όλες τις ομάδες

Τίτλος: Αντιμετωπίζοντας το Κοινωνικό Στίγμα

Στόχοι

- να συζητήσουν οι μπτέρες το στίγμα της φυλάκισης σε κοινωνικό επίπεδο, με απώτερο στόχο να αμβλυνθούν τα προσωπικά συναισθήματα ενοχής που βιώνουν
- να αναγνωρίσουν τα αρνητικά συναισθήματα που σχετίζονται με το στίγμα της φυλάκισης
- να συζητήσουν πως τα παιδιά μπορεί να βιώνουν το στίγμα της φυλάκισης της μπτέρας τους ανάλογα με την ηλικία τους και να μάθουν να αναγνωρίζουν τις ενδείξεις του στιγματισμού στη συμπεριφορά των παιδιών τους
- να συνδεθεί το στίγμα με το φαινόμενο «της συνωμοσίας της σιωπής» (βλ. 3^η & 4^η Συνάντηση)
- να ενισχυθεί η ενσυναίσθηση για τα παιδιά τους, ώστε να είναι σε θέση να «αποκωδικοποιούν» την επιθετική ή αρνητική συμπεριφορά που μπορεί να εκδηλώνουν τα παιδιά όταν αισθάνονται ότι οι άλλοι τα στιγματίζουν
- να βελτιωθούν οι στρατηγικές των φυλακισμένων μπτέρων να αντιμετωπίσουν το στίγμα

Διαδικασία

Ανακοινώστε τον τίτλο της συνάντησης. Αμέσως μετά μπορείτε να υλοποιήσετε τη δραστηριότητα «Διαφορετικές φωνές» (βλ. παρακάτω, στο τέλος της συνάντησης), μέσω της οποίας κάθε συμμετέχουσα θα εκφράσει τα δικά της στερεότυπα και προκαταλήψεις αλλά και τα συναισθήματα της και θα της δοθεί η δυνατότητα να μπει στη θέση των ανθρώπων του ευρύτερου κοινωνικού της περιβάλλοντος, όπως οι γείτονές της, το αφεντικό της, ο/η δάσκαλος/-α των παιδιών της κλπ.

Συνδυάστε τις «διαφορετικές φωνές» που εκφράστηκαν από την ομάδα και συσχετίστε τις με τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις που χρησιμοποιούν τα μέλη μιας κοινότητας προκειμένου να κατανοήσουν και να σχετιστούν με άλλους ανθρώπους. Εξηγήστε τι σημαίνει κοινωνικό στίγμα δίνοντας έναν ορισμό, όπως: «Το στίγμα αποτελείται από στερεότυπα και προκαταλήψεις. Είναι δηλαδή, μια αρνητική 'ταμπέλα' που η κοινωνία αποδίδει σε διάφορες (κοινωνικές) ομάδες ή άτομα. Αυτό συμβαίνει κυρίως επειδή πολλοί άνθρωποι νιώθουν φόβο και/ή ανασφάλεια όταν συναντούν άλλους ανθρώπους με διαφορετικά χαρακτηριστικά ή συμπεριφορές».

Στη συνέχεια συνδέστε το πώς νιώθει η ίδια η «Μαρία» για τον εαυτό της εξαιτίας της σύλληψής της με τα αρνητικά συναισθήματα που της προκαλεί ο στιγματισμός της από τους άλλους. Εάν δεν έχουν ήδη αναφερθεί από τις μπτέρες στην ομάδα, μπορείτε να εισάγετε ορισμένα αρνητικά συναισθήματα που το στίγμα μπορεί να προκαλεί είτε στο στιγματισμένο είτε σε άλλα άτομα, όπως: ντροπή, αμηχανία, ενοχή, αίσθημα ότι είναι ευάλωτο ή βοήθητο, αδυναμία, μοναξιά, σύγχυση, άγχος, δυστυχία, απόρριψη, παραίτηση.

Τέλος, καλέστε την ομάδα να προτείνει τρόπους με τους οποίους μια φυλακισμένη μητέρα μπορεί να αντιμετωπίσει τις αρνητικές ετικέτες που της αποδίδονται, λέγοντας για παράδειγμα: «As σκεφτούμε τώρα τα συναισθήματα και τις σκέψεις της Μαρίας για την ίδια, καθώς και τις σκέψεις και τα συναισθήματα των άλλων για τη Μαρία. Τι θα της προτείνατε να κάνει για να μπορέσει να διαχειριστεί τόσο δύσκολα συναισθήματα;». Μπορείτε να συνδέσετε το συγκεκριμένο θέμα με αυτό της προηγούμενης συνάντησης, όπου συζητήθηκαν οι διάφοροι τρόποι που μια μητέρα μπορεί να χρησιμοποιεί για να διαχειρίζεται τα δύσκολα συναισθήματα που ενδέχεται να νιώθει. Η κεντρική ιδέα είναι ότι η φυλακισμένη μητέρα δεν μπορεί να ελέγξει αυτά που πιστεύουν οι άλλοι για την ίδια, αλλά μπορεί να ελέγξει την έκταση στην οποία την επηρεάζει η αρνητική κριτική των άλλων. Μπορείτε, επίσης, να μιλήσετε για το πώς οι αρνητικές «ταμπέλες» που δίνουν οι άλλοι στη φυλακισμένη μητέρα μπορεί να επηρεάσουν τις γονεϊκές πρακτικές της, φέρνοντας ως παράδειγμα τη «συνομωσία της σιωπής» (βλ. 3^η & 4^η Συνάντηση), με τον ακόλουθο τρόπο: «Μερικές φυλακισμένες μητέρες αλλά και φυλακισμένοι πατέρες, ίσως επειδή θέλουν να προστατέψουν τα παιδιά τους από τέτοιες αρνητικές ταμπέλες ή την κριτική, στην προσπάθειά τους να κρύψουν το στίγμα της φυλάκισης, επιλέγουν να δικαιολογήσουν την απουσία τους εξαπατώντας τα παιδιά τους (π.χ. λέγοντας ένα ψέμα, όπως “Είμαι στο νοσοκομείο” ή “Δουλεύω σε μια φυλακή”, κλπ).

Παρουσιάστε τους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά φυλακισμένων μητέρων μπορεί να βιώνουν το κοινωνικό στίγμα, λέγοντας για παράδειγμα: «Ελάτε να προσπαθήσουμε να μιλήσουμε στη θέση των παιδιών για λίγο. Πώς φαντάζεστε ότι μπορεί να βιώνουν μια τέτοια αρνητική κριτική ή τις ετικέτες που τους αποδίδει η κοινωνία;». Μπορείτε ακόμη να ζητήσετε από τις συμμετέχουσες να μοιραστούν με την ομάδα ένα παράδειγμα από την καθημερινή ζωή των παιδιών τους (π.χ. στο σπίτι, στο σχολείο, στη γειτονιά) που να δείχνει τη δυσκολία που μπορεί να έχουν τα παιδιά να αντιμετωπίσουν μια τέτοια αρνητική κριτική. Μπορείτε να γενικεύσετε τις συμπεριφορές των παιδιών με βάση το αναπτυξιακό στάδιο στο οποίο βρίσκονται. Για παράδειγμα, τα παιδιά σχολικής ηλικίας, συνήθως, δυσκολεύονται να σκεφτούν κάτι αρνητικό για τη μητέρα τους και, επομένως, μπορεί να τα πληγώνει η αρνητική κριτική των συνομηλίκων τους (π.χ. συμμαθητών/-τριών) για τη μητέρα τους (Cunningham & Baker, 2003). Τα αγόρια μπορεί να αντιδράσουν σε μια τέτοια κριτική και, στην προσπάθειά τους «να υπερασπιστούν τη μητέρα τους με πάθος» (Cunningham & Baker, 2003, σελ. 22) δεν αποκλείεται να μπλέξουν ακόμα και σε καυγάδες. Λαμβάνοντας υπόψη «την αυξημένη επιρροή των συνομηλίκων και την επιθυμία για αποδοχή από αυτούς» (Cunningham & Baker, 2003, σελ. 28), δεν είναι περιέργο αν οι έφηβοι/-ες αισθάνονται ντροπή και αμηχανία στην ιδέα να πουν στους φίλους/ες τους ότι η μητέρα τους είναι φυλακή. Βέβαια, είναι πολύ σημαντικό να έχετε υπόψη σας το μεγάλο φάσμα των στρατηγικών διαχείρισης του κοινωνικού στίγματος που διαθέτουν τα παιδιά, καθώς επίσης και το γεγονός ότι αυτές επηρεάζονται από παράγοντες όπως το φύλο, η ποιότητα του δεσμού και της σχέσης μητέρας-παιδιού πριν από τη φυλάκιση της μητέρας, τα ατομικά χαρακτηριστικά του παιδιού (π.χ. η ιδιοσυγκρασία του), η ποιότητα της σχέσης του παιδιού με το πρόσωπο φροντίδας στις παρούσες συνθήκες διαβίωσης, το είδος της παραβατικής συμπεριφοράς της μητέρας, συμπεριλαμβανομένου και του ιστορικού φυλάκισής της (δηλαδή, αν υπήρχε και στο παρελθόν φυλάκιση) καθώς και την έκθεση του παιδιού σε κακοποίηση και παραμέληση (Cunningham & Baker, 2003).

Τέλος, ζητήστε από τις συμμετέχουσες να σκεφτούν με ποιους τρόπους μια φυλακισμένη μητέρα μπορεί να βοηθήσει και να στηρίξει τα παιδιά της να διαχειριστούν τον κοινωνικό στίγματισμό.

Μπορείτε να προτείνετε:

- να ακούνε προσεκτικά τα παιδιά όταν αυτά θέλουν να μοιραστούν με τη μητέρα τους τέτοιου είδους εμπειρίες
- να πουν ξεκάθαρα στα παιδιά ότι εκείνα δεν έχουν κάνει κανένα λάθος. Και ότι κανένας δεν έχει δικαίωμα να τα κάνει να νιώθουν ντροπή ή ενοχή.
- να αναγνωρίσουν ότι δεν είναι εύκολο για τα παιδιά να μιλάνε για τη φυλάκιση της μητέρας τους, αλλά ταυτόχρονα να τα ενθαρρύνουν να συζητάνε για αυτό με ανθρώπους που εμπιστεύονται (π.χ. μια μητέρα μπορεί να πει «Μερικές φορές όταν είμαι θυμωμένη ή στενοχωρημένη με βοηθάει να μιλάω στη φίλη μου ή στον ψυχολόγο μου»). Είναι χρήσιμο να θυμίσετε στις μητέρες ότι οι στρατηγικές που χρησιμοποιούν οι ίδιες για να διαχειριστούν τον κοινωνικό στιγματισμό μπορεί να αποτελούν πρότυπο για τα παιδιά τους.
- να καθησυχάσουν τα παιδιά, λέγοντας για παράδειγμα ότι «δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα που αγαπάς τη μαμά σου που είναι στη φυλακή, παρόλο που μερικοί άνθρωποι ίσως πιστεύουν ότι δε θα έπρεπε να την αγαπάς» (Sazie, Ponder & Johnson, 2003, σελ. 10).

Τα παρακάτω θέματα μπορούν, επίσης, να συζητηθούν στη βάση ερωτήσεων όπως:

- «Πριν από τη φυλάκιση σας, τι γνώμη είχατε για τους φυλακισμένους/ες;»
 - «Πριν έρθετε εδώ στην φυλακή, πιστεύατε ότι οι φυλακισμένες γυναίκες είχαν κάποια διαφορά από τους φυλακισμένους άνδρες, και εάν ναι, τι είδους διαφορά;»
- «Μετά τη φυλάκιση σας, έχουν καθόλου αλλάξει αυτά που πιστεύατε για τους/τις φυλακισμένους/ες;»
 - «Εάν ναι, τι άλλαξε;»

Η συζήτηση που θα ξεκινήσει από τις συγκεκριμένες ερωτήσεις, θα σας διευκολύνει να τονίσετε το γεγονός ότι, τελικά, δεν είναι και τόσο δύσκολο να καταλάβει κανείς γιατί οι περισσότεροι άνθρωποι «βάζουν ταμπέλες» στις φυλακισμένες μητέρες. Επιπλέον, θα δείξει ξεκάθαρα ότι το κοινωνικό στίγμα συνδέεται άμεσα με τη μεγάλη σπουδαιότητα που οι άνθρωποι αποδίδουμε στην αναμενόμενη αντίδραση των άλλων, δηλαδή ότι, τελικά, αυτή η «κακή» ή αρνητική ταμπέλα (π.χ. της φυλακής) καταλήγει να θεωρείται ως το βασικό χαρακτηριστικό ενός ατόμου.

Προτεινόμενη Δραστηριότητα

- Όνομα:** Διαφορετικές Φωνές (Βασισμένο στο Seikkula, 2008).
Στόχοι: Έκφραση και αναγνώριση συναισθημάτων, ενσυναίσθηση, ανάπτυξη συναισθηματικών δεξιοτήτων
Υλικό: Λευκές σελίδες, στυλό ή πολύχρωμοι μαρκαδόροι
Διάρκεια: 30 λεπτά

Οδηγίες

Ανακοινώστε στην ομάδα ένα γεγονός: «Θα σας πω για κάτι που συνέβη. Σήμερα το πρωί η αστυνομία πήγε στο σπίτι της Μαρίας και τη συνέλαβε. Η Μαρία έχει έναν γιο».

Χωρίστε την ομάδα σε δύο μικρές ομάδες και δώστε τις εξής οδηγίες: «Προσπαθήστε να μπειτε στη θέση της Μαρίας, της γειτόνισσας της Μαρίας (της ηλικιωμένης κυρίας της διπλανής πόρτας), του αφεντικού της Μαρίας και της δασκάλας του γιου της. As υποθέσουμε ότι όλοι αυτοί οι άνθρωποι γράφουν στο ημερολόγιο τους τις σκέψεις και τα συναισθήματα τους για τη σύλληψη της Μαρίας. Συζητήστε στην ομάδα σας τι μπορεί να σκέφτεται καθένα από αυτά τα άτομα για το πρωινό συμβάν και πως μπορεί να αισθάνονται για τη Μαρία. Πριν ξεκινήσετε τη συζήτηση, σας παρακαλώ να επιλέξετε μια εκπρόσωπο της ομάδας σας, η οποία θα γράφει τις σκέψεις και τα συναισθήματα που θα λέει η καθεμιά σας. Θα πρότεινα να μην κριτικάρετε η μία τις απόψεις της άλλης, αλλά να καταγράψετε όλα όσα σας έρχονται στο νου. Για να σιγουρευτείτε ότι θα καταγράψετε και σκέψεις αλλά και συναισθήματα, θα σας πρότεινα όταν αναφέρεστε σε συναισθήματα να ξεκινάτε τις φράσεις σας λέγοντας «Νιώθω...» ενώ όταν αναφέρεστε σε σκέψεις, λέγοντας «Σκέφτομαι ότι ...».

Έχετε 10 λεπτά. Στη συνέχεια, η εκπρόσωπος κάθε ομάδας θα διαβάσει τα ημερολόγια σας και θα τα συζητήσουμε όλες μαζί».

7^η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Υποχρεωτική – Κοινή για όλες τις ομάδες

Τίτλος: Παρούσες Συνθήκες Διαβίωσης των Παιδιών: το Πρόσωπο Φροντίδας

Στόχοι

- να συζητηθεί η σημασία της δημιουργίας και/ή διατήρησης τακτικής και υποστηρικτικής επικοινωνίας της μητέρας με το/τα πρόσωπο/-α φροντίδας των παιδιών
- να εκφράσουν τα συναισθήματα τους για το/τα πρόσωπο/-α φροντίδας των παιδιών τους
- να εκφράσουν τις ανησυχίες τους σχετικά με τις τωρινές συνθήκες διαβίωσης των παιδιών τους
- να προταθούν διαφορετικοί τρόποι διατήρησης μιας σχέσης συνεργασίας με το/τα πρόσωπο/-α φροντίδας των παιδιών

Διαδικασία

Ανακοινώστε τον τίτλο της συνάντησης και ρωτήστε κάθε συμμετέχουσα ποιο πρόσωπο φροντίζει τα παιδιά τους τώρα. Στη συνέχεια, ρωτήστε τις μητέρες πως είναι η σχέση τους με αυτό το πρόσωπο. Δεν αποκλείεται οι περισσότερες μητέρες να έχουν ήδη αναφερθεί σε προηγούμενες συναντήσεις στο/-α πρόσωπο/-α φροντίδας των παιδιών τους.

Εάν στην ομάδα συμμετέχουν μητέρες που ζουν μαζί με τα παιδιά τους στη φυλακή, μπορείτε να διατυπώσετε το ίδιο ερώτημα για το/τα παιδί/-α που μπορεί να έχουν εκτός της φυλακής, αλλά και για το πρόσωπο/-α που θα αναλάβει/-ουν την φροντίδα του παιδιού που τώρα ζει μαζί τους⁴ όταν παρέλθει το προκαθορισμένο (από το νόμο) χρονικό διάστημα που μπορεί να μείνει στην φυλακή με την μητέρα του (έως ότου γίνει 3 ετών).

Στην περίπτωση που στην ομάδα συμμετέχουν μητέρες των οποίων τα παιδιά ζουν σε ίδρυμα, μπορείτε να τις ρωτήσετε, αν μπορούσαν να επιλέξουν, ποιο θα ήταν το πρόσωπο που θα διάλεγαν για να φροντίζει τα παιδιά τους.

Διερευνήστε εάν οι μητέρες έχουν κάποια ανησυχία για την ασφάλεια και την ευημερία των παιδιών τους, αλλά και για τη σχέση των παιδιών με το πρόσωπο που τα φροντίζει, ρωτώντας για παράδειγμα:

- *Νιώθετε σίγουρες ότι τα παιδιά σας ζουν σε ένα ασφαλές περιβάλλον;*⁵
- *Εάν όχι, υπάρχει κάτι που σκέφτεστε ότι θα μπορούσε να αλλάξει αυτή την κατάσταση; Ή έχετε βρει κάποια λύση γι' αυτό;*
- *Τι νιώθετε για το πρόσωπο που φροντίζει το/-α παιδί/-ιά σας;*

⁴ Για τις μητέρες που έχουν μόνο ένα παιδί που ζει μαζί τους στη φυλακή, το συγκεκριμένο θέμα θα πρέπει να συζητηθεί ως πρόληψη, προκειμένου δηλαδή να τις διευκολύνει να χτίσουν ή να βελτιώσουν εκ των προτέρων μια εποικοδομητική σχέση με το πρόσωπο που μελλοντικά θα αναλάβει τη φροντίδα του παιδιού.

⁵ Εάν υπάρχουν σοβαρές ανησυχίες ότι ένα παιδί κινδυνεύει, πρέπει να ακολουθηθούν πιστά οι νόμοι και οι διαδικασίες που σχετίζονται με την προστασία του παιδιού (βλέπε Παράρτημα III: Κατευθυντήριες οδηγίες για τη διαχείριση περιστατικών κακοποίησης και παραμέλησης παιδιού στο "Εγχειρίδιο για Επαγγελματίες: Μεγαλώνοντας ένα Παιδί μέσα από τα Κάγκελα της Φυλακής" αυτής της σειράς).

— *Νιώθετε ότι η σχέση που έχετε με το/-α παιδί/-ιά σας μπορεί να επηρεάζεται από το πρόσωπο φροντίδας; Εάν ναι, με ποιο τρόπο; Εάν όχι, γιατί;*

Παραδείγματα στα οποία δεν εγείρονται σοβαρές ανησυχίες για την ασφάλεια και την ευημερία των παιδιών, μπορούν να αποτελέσουν μια εξαιρετική ευκαιρία για να τονίσετε πόσο μεγάλη σημασία έχει για την ψυχική υγεία των παιδιών να αισθάνονται ότι είναι ασφαλή και ότι ανήκουν κάπου. Σε αυτό το πλαίσιο μπορείτε να κατευθύνετε τη συζήτηση στη στάση των φυλακισμένων μητέρων απέναντι στο πρόσωπο φροντίδας των παιδιών τους, έτσι ώστε να τις βοηθήσετε να μπορούν να εκφράζουν στο πρόσωπο φροντίδας την εκτίμησή τους για το ότι έχει αναλάβει την ευθύνη του μεγαλώματος των παιδιών τους, αλλά και να το στηρίζουν αντί «να συγκρούονται μαζί του για θέματα που αφορούν τα παιδιά» (Mackintosh, Myers, & Kennon, 2006, όπως αναφέρεται στο Kennon, Mackintosh & Myers, 2009). Προς αυτό το στόχο μπορείτε να συζητήσετε με την ομάδα τη σημασία που έχει η φυλακισμένη μητέρα να διατηρεί επικοινωνία με το πρόσωπο φροντίδας των παιδιών ή να του εκφράζει την ευγνωμοσύνη της, εάν το νιώθει. Εάν, ωστόσο, κάποιες μητέρες εκφράσουν τη δυσκολία τους να νιώσουν ευγνωμοσύνη ή ο,τιδήποτε θετικό για το πρόσωπο φροντίδας των παιδιών τους, αυτό μπορεί να αποτελέσει έναυσμα για να συζητήσετε με την ομάδα εάν, και με ποιους τρόπους, η κακή σχέση της μητέρας με το πρόσωπο φροντίδας μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τη σχέση που έχουν με τα παιδιά τους.

Μπορείτε να καθοδηγήσετε με τέτοιο τρόπο τη συζήτηση ώστε να γίνει εμφανές ότι η διατήρηση μιας υποστηρικτικής και συνεργατικής σχέσης με το πρόσωπο φροντίδας των παιδιών για το συμφέρον, τελικά, των παιδιών, είναι ένας ακόμη τρόπος για μια μητέρα, να είναι μητέρα μέσα από τη φυλακή, φροντίζοντας δηλαδή με τις πράξεις της να καλυφθεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο η ανάγκη των παιδιών της να ζουν σε ένα ασφαλές και αξιόπιστο περιβάλλον φροντίδας.

Μπορείτε επίσης, να συζητήσετε τα βαθύτερα συναισθήματα, τις στάσεις και τις σκέψεις μιας μητέρας που μπορεί να δυσκολεύουν την επικοινωνία της με το πρόσωπο που φροντίζει τα παιδιά. Παράλληλα, μπορείτε να διερευνήσετε αν οι μητέρες νιώθουν ότι η στάση και η συμπεριφορά των παιδιών τους απέναντι τους επηρεάζονται από την ποιότητα της σχέσης που έχουν οι ίδιες με το πρόσωπο που τα φροντίζει.

Τέλος, ζητήστε από τις συμμετέχουσες να σκεφτούν και να προτείνουν τρόπους με τους οποίους μια μητέρα μπορεί να επικοινωνεί εποικοδομητικά με το πρόσωπο φροντίδας των παιδιών (π.χ. να μην κάνει συνεχώς παράπονα, να μοιράζεται τους φόβους και τα δυσάρεστα συναισθήματα που μπορεί να νοιώθει μαζί του). Για μια πιο βιωματική παρουσίαση των τρόπων επικοινωνίας που προτείνονται, μπορείτε να χρησιμοποιήσετε και παιχνίδια ρόλων (μπορείτε, για παράδειγμα, να αναπαραστήσετε μια τηλεφωνική συνομιλία ανάμεσα στη μητέρα και την αδερφή της, η οποία φροντίζει την κόρη της για όσο διάστημα η ίδια βρίσκεται στη φυλακή).

8^η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Υποχρεωτική – Κοινή για όλες τις ομάδες

Τίτλος: Παιδική Κακοποίηση, Πειθαρχία και Όρια στα Παιδιά

Στόχοι

- να προληφθούν βίαιες συμπεριφορές προς τα παιδιά
- να μάθουν οι μητέρες να χρησιμοποιούν θετικές τεχνικές πειθαρχίας
- να συζητηθεί η σημασία του καθορισμού ορίων, ανάλογα με την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη κάθε παιδιού, χωρίς να παραβλέπεται το γεγονός ότι το γονεϊκό ρόλο δεν έχει η ίδια η μητέρα αλλά ένα άλλο πρόσωπο φροντίδας
- να προταθούν εναλλακτικοί τρόποι επίλυσης προβλημάτων και διαχείρισης συγκρούσεων των μητέρων με τα παιδιά τους
- να ευαισθητοποιηθούν οι μητέρες ώστε να αναγνωρίζουν τις ενδείξεις κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών

Διαδικασία

Ανακινώστε τον τίτλο της συνάντησης. Μπορείτε να ξεκινήσετε τη συζήτηση, χρησιμοποιώντας ερωτήσεις όπως αυτές που ακολουθούν:

- *Το να βάζουμε όρια και περιορισμούς στα παιδιά, είναι μια θετική ή μία αρνητική (γονεϊκή) πρακτική;*
- *Εσείς, βάζετε όρια στα παιδιά σας;*
- *Εάν ναι, τι είδους όρια και με ποιο τρόπο τα θέτετε;*
- *Θα λέγατε, ότι μετά τη φυλάκιση σας, βάζετε τα ίδια, περισσότερα, ή λιγότερα όρια στα παιδιά σας;*
- *(Εάν υπάρχει αλλαγή στον καθορισμό ορίων), για ποιούς λόγους πιστεύετε ότι έγινε αυτή η αλλαγή;*

Εξηγήστε ότι τα όρια που βάζει ένας γονιός στο παιδί του λειτουργούν προστατευτικά για το ίδιο, στο βαθμό που δεν είναι πάρα πολλά και είναι προσαρμοσμένα έτσι ώστε να είναι κατάλληλα για το στάδιο ανάπτυξης του παιδιού. Προκειμένου να ενισχύσετε την ενσυναίσθηση των μητέρων ως προς την επιβολή των ορίων στα παιδιά τους μπορείτε να ρωτήσετε:

- *«Έχετε ποτέ στη ζωή σας αναγκαστεί να υπακούσετε σε κανόνες που ήταν αδικαιολόγητοι ή/και άδικοι;»*
- *«Εάν ναι, πως σας έκανε αυτό να νιώθετε;»*

Με αυτό το έναυσμα, δεν αποκλείεται κάποια μέλη της ομάδας να μοιραστούν προσωπικές εμπειρίες τους από τη σύλληψη ή/και τη φυλάκιση τους. Σε αυτήν την περίπτωση, συστήνεται να επικεντρωθείτε στα συναισθήματα που τους προκάλεσε αυτή η εμπειρία και να τα συσχετίσετε με τα συναισθήματα που μπορεί να δημιουργούνται στα παιδιά σε καταστάσεις όπου πρέπει να υπακούσουν σε άδικο ή/και αδικαιολόγητα όρια και κανόνες που μπορεί να επιβάλλουν οι γονείς τους.

Προκειμένου να εισάγετε το θέμα της πειθαρχίας, μπορείτε να ρωτήσετε την ομάδα:

- *Ποιοι πιστεύετε ότι είναι οι στόχοι της πειθαρχίας των παιδιών;*

Ένα χρειαστεί να εξηγήσετε την έννοια της πειθαρχίας, μπορείτε να το κάνετε χρησιμοποιώντας τον ακόλουθο ορισμό: «Πειθαρχία ... είναι οι τακτικές που βοηθούν το παιδί να μάθει

αποδεκτούς τρόπους για να διαχειρίζεται τα συναισθήματα και τις επιθυμίες του» (Gebeke & Botherson, 2006). Στη συνέχεια διακρίνετε την πειθαρχία από την τιμωρία, λέγοντας για παράδειγμα: «Η τιμωρία...είναι μια αντίδραση σε μια ανεπιθύμητη συμπεριφορά του παιδιού, που συνήθως είναι επώδυνη και δεν σχετίζεται απαραίτητα με αυτή καθαυτή την ανεπιθύμητη συμπεριφορά» (Gebeke & Botherson, 2006).

Στο σημείο αυτό μπορείτε να ρωτήσετε τις μητέρες εάν πιστεύουν ότι η σωματική τιμωρία είναι αποτελεσματική μέθοδος για να αλλάξει τη συμπεριφορά του παιδιού τους. Εάν εκφραστούν απόψεις υπέρ και κατά της σωματικής τιμωρίας, μπορείτε να ζητήσετε από τα μέλη της ομάδας να αιτιολογήσουν τις απόψεις τους (να διατυπώσουν, δηλαδή, τις απόψεις τους για το γιατί πιστεύουν ότι η σωματική τιμωρία είναι αποτελεσματική ή αναποτελεσματική).

Αφού οι μητέρες εκφράσουν τα επιχειρήματά τους, συνοψίστε τα (ή εξηγήστε) με τέτοιο τρόπο ώστε να καταλήξετε στο συμπέρασμα ότι η σωματική τιμωρία είναι μια μέθοδος πειθαρχίας που μπορεί να χρησιμοποιούν πολύ συχνά κάποιοι γονείς, η οποία ωστόσο δεν προτείνεται καθόλου, αφού έχει πολύ αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη του παιδιού. Ρωτήστε τις μητέρες ποιες νομίζουν ότι μπορεί να είναι αυτές οι αρνητικές επιπτώσεις της σωματικής τιμωρίας και συμπληρώστε τη λίστα που θα δημιουργηθεί, προσθέτοντας όσες από τις αρνητικές επιπτώσεις της σωματικής τιμωρίας, που περιλαμβάνονται στην ενότητα που ακολουθεί, δεν έχουν αναφερθεί από την ομάδα.

Αρνητικές επιπτώσεις της σωματικής τιμωρίας

Πρόκειται για μια μέθοδο που, κάποιες φορές, έχει ως αποτέλεσμα να συμμορφωθούν τα παιδιά στις απαιτήσεις των γονιών τους, όμως αυτή η συμμόρφωση είναι παροδική και δεν διαρκεί στο χρόνο. Και για αυτό κάποιοι γονείς, προκειμένου να κάνουν τα παιδιά τους να συνεχίσουν να τους υπακούουν, αυξάνουν όλο και περισσότερο την ένταση της τιμωρίας, γεγονός που μπορεί πολύ σύντομα να μετατρέψει τη σωματική τιμωρία σε σωματική κακοποίηση (Gershoff, 2004). Πρέπει να δώσετε έμφαση στο πόσο ασαφή μπορεί να είναι τα όρια ανάμεσα στη σωματική τιμωρία και τη σωματική κακοποίηση. Μπορείτε, επίσης, να εξηγήσετε τους διαφορετικούς τύπους παιδικής κακοποίησης (π.χ. ψυχολογική, σεξουαλική και σωματική κακοποίηση) αλλά και την παραμέληση. Συνοπτικά η σωματική τιμωρία:

- Δεν προάγει την εσωτερική ευθυμία. Επομένως, τα παιδιά δε μαθαίνουν τις αξίες της ενσυναίσθησης και του αλτρουισμού (Lopez, Bonenberger & Schneider, 2001).
- Αφού η σωματική τιμωρία χρησιμοποιεί βία, παράγει και βία. Αυξάνει την επιθετική συμπεριφορά των παιδιών και των εφήβων στην οικογένεια, στο σχολείο και στο κοινωνικό τους περιβάλλον.
- Όταν, ως μέσο πειθαρχίας, χρησιμοποιείται η σωματική τιμωρία, μειώνεται δραματικά η αποτελεσματικότητα άλλων, μη βίαιων, μεθόδων. Επομένως, η χρήση της σωματικής τιμωρίας φαίνεται να ακυρώνει όλες τις άλλες θετικές γονεϊκές πρακτικές καταλήγοντας, κατά ειρωνικό τρόπο, να δημιουργεί ακόμη μεγαλύτερο έλλειμμα πειθαρχίας στο παιδί (American Academy of Pediatrics, Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health, 1998).
- Επηρεάζει αρνητικά τη σχέση γονέα – παιδιού, καθώς δημιουργεί στα παιδιά συναισθήματα φόβου και θυμού για το γονιό, και τα κάνει να αισθάνονται άγχος όταν εκείνος/-η βρίσκεται κοντά τους. Έτσι, τα παιδιά μπορεί να προσπαθούν να αποφύγουν το γονιό και να μην αισθάνονται άνετα να ζητήσουν τη βοήθειά του/της όταν τη χρειάζονται.

- Η χρήση της σωματικής τιμωρίας σε παιδιά ηλικίας 4 – 9 ετών, μπορεί να αυξήσει την επιθετική συμπεριφορά των παιδιών. Επιπλέον, τα παιδιά που υφίστανται σωματικές τιμωρίες μπορεί να παρουσιάσουν έντονο άγχος, φοβίες, χαμηλή αυτοεκτίμηση και κατάθλιψη (Eamon, 2001).
- Η χρήση της σωματικής τιμωρίας σε άτομα εφηβικής ηλικίας έχει συσχετιστεί με χρήση ουσιών, βίαια εγκλήματα, βίαιη συμπεριφορά στις κοινωνικές σχέσεις και αντικοινωνική συμπεριφορά. Έχει επίσης συσχετιστεί με την ύπαρξη συναισθηματικών προβλημάτων, χαμηλής αυτοεκτίμησης, αγχωδών διαταραχών και κατάθλιψης (Banks, 2002).
- Η διαγενεακή αναπαραγωγή της βίας φαίνεται ότι είναι επίσης μια αρνητική συνέπεια της χρήσης σωματικής τιμωρίας. Οι γονείς συχνά χρησιμοποιούν τις ίδιες μεθόδους πειθαρχίας που χρησιμοποιούσαν οι γονείς τους όταν εκείνοι/-ες ήταν παιδιά. Θα ήταν ενδεχομένως χρήσιμο να ζητήσετε από τις μητέρες να ανακαλέσουν τους τρόπους πειθαρχίας που χρησιμοποιούσε η δική τους μητέρα ή το πρόσωπο φροντίδας όταν εκείνες ήταν παιδιά. Αυτή η διαδικασία αναμένεται να διευκολύνει τις μητέρες να ταυτιστούν με τα δικά τους παιδιά, κατανοώντας έτσι καλύτερα τις αρνητικές επιπτώσεις που έχει στη ζωή τους η χρήση της βίας.

Τέλος, ζητήστε από όλες τις συμμετέχουσες να σκεφτούν και να προτείνουν εναλλακτικές θετικές μεθόδους πειθαρχίας των παιδιών.

Μπότερες παιδιών βρεφικής ηλικίας

Η σωματική τιμωρία σε αυτήν την ηλικία έχει αυξημένη πιθανότητα να καταλήξει σε θάνατο, συγκριτικά με τα παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας. Επιπλέον, καθώς η σωματική τιμωρία μπορεί να είναι πολύ τραυματική για τα βρέφη, ακόμη και να αναστείλει την ανάπτυξή τους. Περιγράψτε με απλά λόγια το Σύνδρομο του Ταρακουνημένου Βρέφους (Shaken-Baby Syndrome), λέγοντας για παράδειγμα: Σε αυτήν την ηλικία, συνήθως τα μωρά κλαίνε πολύ. Κάποιοι γονείς αισθάνονται ότι δεν αντέχουν το κλάμα του μωρού τους, ιδιαίτερα όταν οι ίδιοι είναι απογοητευμένοι ή θυμωμένοι με κάτι άλλο, και μπορεί να το ταρακουνήσουν δυνατά για να σταματήσει να κλαίει. Αυτό είναι πάρα πολύ επικίνδυνο για το παιδί γιατί μπορεί να προκαλέσει μέχρι και εσωτερική εγκεφαλική αιμορραγία. Σήμερα είναι πλέον διαπιστωμένο ότι αρκετοί θάνατοι βρεφών οφείλονται στο ταρακούνημα του μωρού.

Βρέφη που έχουν υποστεί βία είναι πιθανό να παρουσιάσουν καθυστέρηση στην ανάπτυξη του λόγου, της κινητικότητας και των γνωστικών τους ικανοτήτων. Είναι σημαντικό να βοηθήσετε τις μητέρες να καταλάβουν πως είναι φυσιολογικό κάποιες φορές να νιώθουν κουρασμένες και καταβεβλημένες από τις ανάγκες των βρεφών τους και πως, όταν συμβαίνει αυτό, το καλύτερο θα ήταν να ζητήσουν βοήθεια, χωρίς να νιώθουν ενοχές γι' αυτό. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να ζητήσουν από ένα άλλο άτομο να αναλάβει για λίγο το μωρό, προκειμένου να έχουν λίγο χρόνο να ηρεμήσουν και σκεφτούν τι μπορεί να τις έχει θυμώσει. Επιπλέον, εάν νιώθουν ότι δεν μπορούν να ερμηνεύσουν τη συμπεριφορά του παιδιού τους, μπορούν να ζητήσουν βοήθεια, ενδεχομένως από άλλες μητέρες.

Μπότερες παιδιών νηπιακής ηλικίας

Σε αυτή την ηλικία οι μητέρες μπορούν να αρχίσουν να μιλούν στα παιδιά τους για τη συμπεριφορά τους και να τους εξηγούν γιατί πρέπει να βάλουν κάποια όρια. Σε αυτό το στάδιο ανάπτυξης τα παιδιά είναι σε θέση να καταλαβαίνουν τη σύνδεση ανάμεσα στη συμπεριφορά τους και τις συνέπειές της. Τα όρια πρέπει να είναι ξεκάθαρα, να εξηγούνται στα παιδιά και να εφαρμόζονται με συνέπεια. Σε αυτήν την ηλικία οι κανόνες πρέπει κατά κύριο λόγο να αφορούν

την ασφάλεια των παιδιών και την κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά τους, αλλά μόνο σε τομείς που θεωρούνται πραγματικά σημαντικοί: όταν υπάρχουν πολλοί κανόνες τα παιδιά δεν μπορούν να τους αφομοιώσουν, και αυτό τα κάνει να μπερδεύονται και να θυμώνουν.

Μπότερες παιδιών σχολικής ηλικίας

Η πειθαρχία γίνεται τώρα θέμα σεβασμού. Όταν υπάρχει μια σχέση εμπιστοσύνης μπότερας - παιδιού, το παιδί φαίνεται να αναγνωρίζει καλύτερα πότε οι επιθυμίες του και η συμπεριφορά του είναι ακατάλληλες και για ποιο λόγο. Βέβαια, κάθε φορά που μια μπότερα θέτει όρια και κανόνες σε ένα παιδί, θα πρέπει πάντα να λαμβάνει υπόψη την προσωπικότητα του παιδιού, καθώς επίσης και τις επιθυμίες και τις ανάγκες του.

Μπότερες εφήβων

Εάν οι μπότερες των εφήβων θέλουν οι γιοι και οι κόρες τους να πειθαρχούν, θα πρέπει κι εκείνες να σέβονται τις ανάγκες και την προσπάθειά τους για αυτονόμηση. Θα πρέπει να είναι διατεθειμένες να συζητήσουν με τα παιδιά τους τι είναι αυτό που μπορεί να τις θυμώνει (τις μπότερες) και γιατί (τα παιδιά) είναι σημαντικό να τηρούν τους κανόνες. Μπορούν να συζητήσουν με τα παιδιά πόσο μπορεί να τις φοβίζει να τα αφήσουν να φύγουν και να τους δώσουν όλες τις ελευθερίες που εκείνα απαιτούν. Ταυτόχρονα, είναι πολύ σημαντικό οι μπότερες να ακούνε όσα έχει να τους πει το παιδί τους και να προσπαθούν να κατανοήσουν το πώς μπορεί να αισθάνεται. Από την άλλη, συνήθως είναι πολύ χρήσιμο και για τους/τις εφήβους να ακούσουν τι είδους προσδοκίες έχει η μπότερα τους από εκείνους/-ες, στο βαθμό βέβαια που η μπότερα δεν τρέφει υπερβολικές προσδοκίες, δυσανάλογες με τις ικανότητες του ίδιου του παιδιού.

9^η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Υποχρεωτική – Κοινή για όλες τις ομάδες

Τίτλος: Αγάπη και Βία στη Ζωή του Ζευγαριού

Στόχοι

- Να ευαισθητοποιηθούν οι συμμετέχουσες
- ώστε να είναι σε θέση να διακρίνουν τις υγιείς από τις μη υγιείς σχέσεις
 - ώστε να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τις προειδοποιητικές ενδείξεις μιας βίαιης ερωτικής σχέσης
 - σε θέματα εξουσίας/ισχύος στις σχέσεις

Υλικό

- CD ή DVD player
- Τραγούδι με θέμα τη Βία μεταξύ Ερωτικών Συντρόφων (ΒΕΣ), όπως το «Μ' άλλον μοιάζει» (βλ. Παράρτημα). Εναλλακτικά, ή επιπρόσθετα, μπορεί να χρησιμοποιηθεί κι ένα σύντομο βίντεο (π.χ. από κινηματογραφική ταινία) σχετικό με τη ΒΕΣ

Διαδικασία

Μπορείτε να ξεκινήσετε τη συνάντηση βάζοντας το τραγούδι να παίζει, χωρίς, όμως, να ανακοινώσετε τον τίτλο της συνάντησης. Ζητήστε από τις μητέρες να ακούσουν το τραγούδι και να προσέξουν τους στίχους του, για να τους συζητήσετε στη συνέχεια. Βοηθητικά, μπορείτε να έχετε μοιράσει τους στίχους του τραγουδιού σε όσες γυναίκες διαβάζουν. Στόχος είναι το θέμα της Βίας μεταξύ Ερωτικών Συντρόφων (ΒΕΣ) να εισαχθεί από τις μητέρες. Εάν διαθέτετε Video/DVD και τηλεόραση, μπορείτε να προβάλλετε ένα απόσπασμα από μια ταινία ή από μία δημοφιλή τηλεοπτική σειρά. Για να ξεκινήσετε τη συζήτηση, ρωτήστε την ομάδα:

- *ποιο θέμα νομίζετε ότι μιλάει το τραγούδι (ή το βίντεο);*
- *Υπάρχει κάτι που σας έκανε εντύπωση στους στίχους που ακούσατε (στη σκηνή που παρακολουθήσατε) και αν ναι, τι ήταν αυτό;*
- *Πιστεύετε ότι το τραγούδι (ή το βίντεο) περιγράφει μια υγιή ή μια μη υγιή σχέση;*

Στη συνέχεια, μπορείτε να υλοποιήσετε τη δραστηριότητα «Υγιείς και Μη Υγιείς Σχέσεις-Αναγνωρίζοντας τις Προειδοποιητικές Ενδείξεις», η οποία περιγράφεται παρακάτω, με στόχο να ευαισθητοποιηθούν οι συμμετέχουσες να αναγνωρίζουν τα χαρακτηριστικά μιας υγιούς και μιας μη υγιούς σχέσης μεταξύ ερωτικών συντρόφων και τις προειδοποιητικές ενδείξεις ότι μια σχέση μπορεί να γίνει βίαιη, λέγοντας για παράδειγμα: «Ελάτε να δουλέψουμε σε μικρές ομάδες και να συζητήσουμε τι χαρακτηρίζει μια υγιή και τι μια μη υγιή σχέση».

Η δραστηριότητα «Πρόσωπα και Πράγματα» (βλ. στο τέλος της συνάντησης), στοχεύει στην ευαισθητοποίηση των συμμετεχουσών στην επίδραση της εξουσίας και της ισχύος τόσο στις σχέσεις όσο και στις ίδιες, ως άτομα, και μπορεί να υλοποιηθεί είτε πριν, είτε μετά από τη δραστηριότητα «Υγιείς και Μη Υγιείς Σχέσεις- Αναγνωρίζοντας τις Προειδοποιητικές Ενδείξεις».

Προτεινόμενη Δραστηριότητα 1

Όνομα: Υγιείς και Μη Υγιείς Σχέσεις – Αναγνωρίζοντας τις Προειδοποιητικές Ενδείξεις [Δραστηριότητα 3.3.⁶ της Ενότητας 3 «Υγιείς & Μη Υγιείς Σχέσεις», από τα Τεύχη III και IV της Ελληνικής Έκδοσης *GEAR against IPV* (Τσιριγώπη, και συν., 2011α και β)]

Στόχοι: Ευαισθητοποίηση στα χαρακτηριστικά των υγιών και μη υγιών σχέσεων και στις προειδοποιητικές ενδείξεις των σχέσεων κακοποίησης

Υλικό

- Τυπωμένες αυτοκόλλητες ετικέτες [από το Φύλλο Εργασίας 11, του Τεύχους IV της Ελληνικής Έκδοσης *GEAR against IPV*] στις οποίες περιγράφονται υγιείς και μη υγιείς συμπεριφορές στις σχέσεις
- Κενές αυτοκόλλητες ετικέτες
- Μαρκαδόροι
- 2 μεγάλα φύλλα χαρτιού (μέγεθος A5), το ένα με τίτλο «Υγιείς Σχέσεις» και το άλλο «Μη Υγιείς Σχέσεις»
- Κολλητική ταινία

Διάρκεια: 30 λεπτά

Οδηγίες

Αφού χωρίσετε τις συμμετέχουσες σε δύο μικρές ομάδες, δώστε σε κάθε ομάδα μια σειρά αυτοκόλλητες ετικέτες, οι οποίες περιγράφουν υγιείς και μη υγιείς συμπεριφορές στις ερωτικές σχέσεις και μερικές κενές ετικέτες. Ζητήστε από τις συμμετέχουσες κάθε ομάδα να συζητήσουν και να συναποφασίσουν ποιες από τις συμπεριφορές δείχνουν ότι η σχέση ενός ζευγαριού είναι υγιής και ποιες δείχνουν ότι είναι μη υγιής. Μπορούν, επίσης, να προσθέσουν γράφοντας στις κενές ετικέτες, επιπλέον συμπεριφορές που είναι επίσης ενδεικτικές μιας υγιούς και μιας μη υγιούς σχέσης. Έχουν 10 λεπτά στη διάθεσή τους. Όταν τελειώσουν, ζητήστε από κάθε ομάδα να κολλήσει τις αντίστοιχες ετικέτες στα 2 μεγάλα φύλλα χαρτιού με τίτλους «Υγιείς Σχέσεις» και «Μη Υγιείς Σχέσεις». Μόλις τελειώσουν μπορείτε να ξεκινήσετε τη συζήτηση, θέτοντας τα παρακάτω ερωτήματα:

— Ποιο είναι κατά τη γνώμη σας το σημαντικότερο πράγμα που χαρακτηρίζει μια υγιή σχέση;

- *Πώς συμπεριφέρεται το ένα άτομο στο άλλο σε μια τέτοια σχέση;*

(μπορείτε, αν θέλετε, να εντοπίζετε στο μεγάλο φύλλο χαρτιού τις απαντήσεις που αναφέρουν τα μέλη της ομάδας και να τις σημειώνετε)

— Τι κατά τη γνώμη σας χαρακτηρίζει μια μη υγιή σχέση;

- *Πώς συμπεριφέρεται το ένα άτομο στο άλλο σε μια τέτοια σχέση;*

(μπορείτε, αν θέλετε, να εντοπίζετε στο μεγάλο φύλλο χαρτιού τις απαντήσεις που αναφέρουν τα μέλη της ομάδας και να τις σημειώνετε)

⁶ Προσαρμοσμένο από:

Alberta Health Services. Retrieved April 10, 2010 from: www.teachingsexualhealth.ca/media/lessons/CALM_RelationshipsLess4.pdf. (Original source: Beyond the Basics: A Source book on Sexual and Reproductive Health, p. 262).

The White Ribbon Campaign. (2007). White Ribbon Campaign in a Box - Promoting Healthy Equal Relationships: A guide book for teachers and community leaders for Ontario youth ages 11 to 14. Toronto: White Ribbon Campaign

- Μία μη υγιής σχέση μπορεί να μετατραπεί σε σχέση κακοποίησης. Ποια από τα χαρακτηριστικά των μη υγιών σχέσεων νομίζετε ότι μπορεί να αποτελούν προειδοποιητικές ενδείξεις ότι η σχέση μπορεί να γίνει βίαιη; (μπορείτε να εντοπίσετε και να σημειώσετε με διαφορετικό χρώμα τις συμπεριφορές που οι συμμετέχουσες αναγνώρισαν σωστά. Μπορείτε επίσης να διορθώσετε τυχόν λάθη και να προσθέσετε τις προειδοποιητικές ενδείξεις που δεν αναφέρθηκαν από την ομάδα)
- Συμφωνείτε όλες με τις συμπεριφορές που τοποθετήσατε στο χαρτί για τις υγιείς και τις μη υγιείς σχέσεις;
- Τι μπορεί να δυσκολεύει μια γυναίκα να αναγνωρίσει ότι βρίσκεται σε μια σχέση που δεν είναι υγιής;
- Εάν μια γυναίκα βρίσκεται σε μια μη υγιή σχέση, τι μπορεί να κάνει;
- Γιατί κάποιες γυναίκες παραμένουν σε μια μη υγιή σχέση;
- Πιστεύετε ότι η ποιότητα της σχέσης ενός ζευγαριού επηρεάζει τα παιδιά με κάποιο τρόπο; Εάν ναι, με ποιον τρόπο;
- Πιστεύετε ότι τα αγόρια επηρεάζονται διαφορετικά από τα κορίτσια (ως παιδιά και στις σχέσεις τους ως ενήλικες);

Τι μάθατε από αυτή τη δραστηριότητα; Κερδίσατε κάτι που θα μπορούσατε να εφαρμόσετε στη ζωή σας και στις σχέσεις σας;

Προτεινόμενη Δραστηριότητα 2

- Όνομα:** Πρόσωπα και Πράγματα [Δραστηριότητα 3.4.⁷ της Ενότητας 3 «Υγιείς & Μη Υγιείς Σχέσεις», από το Τεύχος III της Ελληνικής Έκδοσης *GEAR against IPV* (Τσιριγώπη, και συν., 2011α)]
- Στόχοι:** Ευαισθητοποίηση στις επιπτώσεις της ισχύος και του ελέγχου στα άτομα και στις σχέσεις
- Υλικό:** Δεν απαιτείται
- Διάρκεια:** 15-20 λεπτά

Οδηγίες

Χωρίστε την ομάδα σε τριάδες και δώστε σε κάθε άτομο το ρόλο του προσώπου, του πράγματος και της παρατηρήτριας. Εξηγήστε τους ρόλους, δίνοντας τις ακόλουθες οδηγίες:

Πρόσωπα: Μπορείτε να σκέφτεστε, να αισθάνεστε, να αποφασίζετε και να λέτε στα πράγματα τι να κάνουν.

Πράγματα: Δεν μπορείτε να σκέφτεστε, να αισθάνεστε, ή να παίρνετε αποφάσεις. Πρέπει να κάνετε ό,τι σας λένε τα «πρόσωπα». Εάν θέλετε να κουνηθείτε ή να κάνετε κάτι, θα πρέπει να ζητήσετε την άδειά τους.

Παρατηρήτριες: Εσείς απλά παρατηρείτε σιωπηλά ό,τι συμβαίνει – δεν επεμβαίνετε. Δώστε σε κάθε τριάδα, που αποτελείται από ένα πρόσωπο, ένα πράγμα και μία παρατηρήτρια, τις ακόλουθες οδηγίες: Από δω και στο εξής, και για 1 λεπτό, κάθε «πρόσω-

⁷ Προσαρμοσμένο από: Instituto Promundo, Salud y Género, ECOS. (2009). Working with Young Women: Empowerment, Rights and Health. Rio de Janeiro: Instituto PROMUNDO. Retrieved July 30, 2009 from www.promundo.org.br/materiais%20de%20apoio/publicacoes/MANUAL%20M.pdf

πο» μπορεί να πει στο «πράγμα» της να κάνει ο,τιδήποτε θέλει. Το «πράγμα» πρέπει να υπακούσει το «πρόσωπο». Η παρατηρήτρια απλά παρατηρεί, χωρίς να παρεμβαίνει. Μετά από ένα λεπτό, θα αλλάξετε ρόλους, έτσι ώστε τα «πρόσωπα» να γίνουν «πράγματα», τα «πράγματα» να γίνουν «παρατηρήτριες» και οι «παρατηρήτριες» να γίνουν «πρόσωπα». Αφού περάσει ακόμα ένα λεπτό θα αλλάξετε πάλι ρόλους έτσι ώστε, στο τέλος, όλες να έχετε πάρει και τους τρεις ρόλους. Αφού ολοκληρωθεί αυτή η διαδικασία, μπορείτε να ξεκινήσετε τη συζήτηση ρωτώντας:

— **τα «Πράγματα»:**

- Πώς σας φέρθηκαν τα «πρόσωπα»;
- Πώς νιώσατε;
- Νιώσατε αδύναμες; Γιατί ναι ή γιατί όχι;

— **τα «Πρόσωπα»:**

- Πώς φερθήκατε στα «πράγματά» σας;
- Πώς αισθανθήκατε όταν φερόσασταν σε κάποια με αυτό τον τρόπο;
- Σας έκανε να νιώθετε δυνατή; Γιατί ναι ή γιατί όχι;
- Γιατί τα «πράγματα» υπάκουσαν στις εντολές σας;

— **τις «Παρατηρήτριες»:**

- Πώς νιώσατε να μην κάνετε τίποτα;
- Αισθανθήκατε ότι επηρεάζατε ό,τι συνέβαινε;
- Εάν όχι, τι νομίζετε ότι θα μπορούσατε να είχατε κάνει;
- Στην καθημερινή μας ζωή, συμβαίνει να είμαστε «παρατηρήτριες» σε καταστάσεις όπου κάποιοι άνθρωποι συμπεριφέρονται σε άλλους ανθρώπους σαν να είναι πράγματα; Επεμβαίνουμε; Γιατί ναι ή γιατί όχι;

Γενική Συζήτηση

- Στην καθημερινή σας ζωή, ποιο ρόλο παίρνετε συνήθως και γιατί;
- Αν μπορούσατε να επιλέξετε ανάμεσα στους τρεις ρόλους, ποιον θα διαλέγατε και γιατί;
- Στην καθημερινή σας ζωή, υπάρχουν άνθρωποι που συμπεριφέρονται στους άλλους σαν να είναι «πράγματα»;
 - Γιατί κάποιοι άνθρωποι συμπεριφέρονται με αυτόν τον τρόπο;
- Στην κοινωνία μας,
 - υπάρχει κάποια από τις τρεις αυτές ομάδες όπου ανήκουν συνήθως οι γυναίκες; Σε ποια;
 - υπάρχει κάποια ομάδα από αυτές τις τρεις όπου ανήκουν συνήθως οι άνδρες; Σε ποια;
 - Γιατί νομίζετε συμβαίνει αυτό;
- Μπορείτε να σκεφτείτε είδη σχέσεων στις οποίες το ένα άτομο έχει μεγαλύτερη ισχύ από το άλλο; (π.χ. σχέσεις ανάμεσα σε άνδρα και γυναίκα, ανήλικο και ενήλικο άτομο, γονέα και παιδί, μαθήτρια και δασκάλα, εργοδότη και εργαζόμενο, κλπ.)
- Ποιες μπορεί να είναι οι συνέπειες μιας σχέσης όπου το ένα άτομο συμπεριφέρεται στο άλλο σαν να ήταν «πράγμα»;

Τι μάθατε από αυτή τη δραστηριότητα; Κερδίσατε κάτι που θα μπορούσατε να εφαρμόσετε στη ζωή σας και στις σχέσεις σας;

Σημειώσεις για τη Συντονίστρια: Η υλοποίηση των συγκεκριμένων δραστηριοτήτων μπορεί να πυροδοτήσει αναμνήσεις από προσωπικές εμπειρίες βίαιων σχέσεων των συμμετεχουσών. Αποτρέψτε τις λεπτομερείς περιγραφές συγκεκριμένων περιστατικών κακοποίησης, καθώς αυτές μπορούν να δημιουργήσουν επαναβιώσεις (flashbacks) σε περίπτωση που κάποια κακοποιημένη γυναίκα υποφέρει από Διαταραχή Μετατραυματικού Στρες (PTSD). Σε γενικές γραμμές, εάν κάποια μέλη της ομάδας αποκαλύψουν εμπειρίες κακοποίησης, **ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ:**

- να δείξετε δυσπιστία σε ο,τιδήποτε περιγράφεται
- να δείξετε έκπληξη για ο,τιδήποτε κι αν ακούσετε
- να αντιδράσετε υπερβολικά
- να γίνετε υπερπροστατευτική με τη στάση σας απέναντι της
- να δώσετε συμβουλές για το τι νομίζετε ότι έπρεπε (ή δεν έπρεπε) να έχει κάνει η κακοποιημένη γυναίκα.

Στο ίδιο πλαίσιο, είναι πολύ σημαντικό να οριοθετήσετε (προσέχοντας όμως να χρησιμοποιείτε γενικά και όχι προσωπικά σχόλια) πιθανές αρνητικές/ επικριτικές αντιδράσεις των υπόλοιπων μελών της ομάδας απέναντι σε μια γυναίκα που μοιράζεται την προσωπική της εμπειρία. Για παράδειγμα, αν κάποια συμμετέχουσα σχολιάσει λέγοντας κάτι σαν: «έπρεπε να τον είχες αφήσει από την πρώτη στιγμή που σε χτύπησε», μπορείτε να απαντήσετε με ένα γενικό σχόλιο όπως: «πολλές γυναίκες υφίστανται παρόμοιες καταστάσεις κακοποίησης για αρκετό καιρό, χωρίς να φεύγουν από τη σχέση. Και, τις περισσότερες φορές, έχουν σημαντικούς λόγους. Μπορείτε να σκεφτείτε ποιοί λόγοι μπορεί να εμποδίζουν μια γυναίκα να φύγει από μια τέτοια σχέση.»)

Με άλλα λόγια, πρέπει να κατευθύνετε τη συζήτηση στο θέμα της Βίας μεταξύ Ερωτικών Συντρόφων (ΒΕΣ), χωρίς να συζητήσετε προσωπικές εμπειρίες κακοποίησης. Μια τεχνική που θα σας διευκολύνει να συζητήσετε με την ομάδα τους κοινούς μύθους και την πραγματικότητα μια βίαιης σχέσης είναι να χρησιμοποιήσετε παραδείγματα ΒΕΣ από δημοφιλείς τηλεοπτικές σειρές, ταινίες ή πραγματικές περιπτώσεις που έλαβαν μεγάλη δημοσιότητα στα μέσα μαζικής επικοινωνίας (εάν υπάρχει Video/DVD και τηλεόραση, μπορείτε να προβάλλετε τα αντίστοιχα αποσπάσματα).

Εάν δεν έχετε εμπειρία σε θέματα ΒΕΣ, προκειμένου να συντονίσετε τη συζήτηση μπορείτε να ανατρέξετε στην ενότητα «Αναμνόμενο Αποτέλεσμα» της Δραστηριότητας 3.3 (σελ. 103-105) και στο «ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Γενικές Θεωρητικές Πληροφορίες» (σελ. 173-210) του Τεύχους III της Ελληνικής Έκδοσης GEAR against IPV (Τσιριγώπη, και συν., 2011α), όπως και σε οποιαδήποτε άλλη πηγή που σχετίζεται με τη Βία μεταξύ Ερωτικών Συντρόφων (π.χ. SURT, 2008).

10^η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Προαιρετική⁸ - Κοινή για όλες τις ομάδες

Τίτλος: Προετοιμασία Φυλλαδίων (για φυλακισμένες μητέρες και για παιδιά φυλακισμένων μητέρων)

Στόχοι

- να μοιραστούν με άλλες φυλακισμένες μητέρες πληροφορίες που θεωρούν σημαντικές
- να προτείνουν τίτλους για κάθε φυλλάδιο
- να συνεισφέρουν στη δημιουργία ενός περιεχομένου που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των φυλακισμένων μητέρων
- να σκεφτούν θέματα που θεωρούν σημαντικά για να συμπεριληφθούν σε ένα φυλλάδιο που θα απευθύνεται σε παιδιά φυλακισμένων μητέρων
- να αισθανθούν ότι βοηθούν άλλα άτομα, όπως τις φυλακισμένες μητέρες γενικά
- να εκφράσουν τη δημιουργικότητα τους και τις ιδέες τους
- να ενισχυθεί η αυτοπεποίθηση τους, ως γονιών

Υλικό

- Λευκές σελίδες ή Σημειωματάρια
- Πολύχρωμοι μαρκαδόροι

Διαδικασία

Ανακοινώστε τον τίτλο της συνάντησης και εξηγήστε για ποιο λόγο θέλετε να φτιάξετε τα φυλλάδια. Στη συνέχεια, μπορείτε να χωρίσετε την ομάδα σε δύο ή τρεις μικρές ομάδες και να δώσετε τις ακόλουθες οδηγίες: «Ελάτε να δουλέψουμε μαζί σε ομάδες. Συζητήστε και γράψτε τι θα θέλατε να πείτε ή να προτείνετε (με σύντομες φράσεις ή προτάσεις) σε μια μητέρα που μόλις μπήκε στη φυλακή και δεν έχει καμία πληροφόρηση για πράγματα που εσείς θεωρείτε ότι είναι σημαντικά να τα γνωρίζει. Να θυμάστε ότι αυτό που θέλετε να πετύχετε είναι να κάνετε τη ζωή της στη φυλακή ευκολότερη σε ότι αφορά τη σχέση της με το παιδί ή τα παιδιά της. Με άλλα λόγια, υπάρχει κάτι που θα έπρεπε σαν μητέρα να γνωρίζει μπαίνοντας στη φυλακή; Έχετε 10 λεπτά στη διάθεσή σας. Σε κάθε ομάδα, διαλέξτε μία από εσάς για να γράφει τις ιδέες σας. Μόλις τελειώσετε, κάθε ομάδα θα μας παρουσιάσει τις ιδέες της και θα τις συζητήσουμε».

Αφού παρουσιάσουν οι ομάδες τις προτάσεις τους, μπορείτε να προτείνετε επιπρόσθετα θέματα που συζητήθηκαν σε προηγούμενες συναντήσεις ή άλλες προτάσεις, κάπως έτσι: «Τι θα λέγατε για; Πιστεύετε ότι μια τέτοια πληροφορία θα ήταν χρήσιμη;»

⁸ Η συγκεκριμένη συνάντηση ήταν υποχρεωτική στο πλαίσιο του Προγράμματος Daphne III και στόχος της ήταν να συμβάλλουν οι φυλακισμένες μητέρες στη δημιουργία των δυο φυλλαδίων (διαθέσιμα στην ιστοσελίδα του Προγράμματος: <http://www.mothers-in-prison.eu/node/14>). Ωστόσο, μελλοντικά η συγκεκριμένη συνάντηση μπορεί να υλοποιηθεί ως ομαδική δραστηριότητα με στόχο την καλύτερη πληροφόρηση για θέματα, πρακτικά και μη, που αφορούν τις κρατούμενες μητέρες.

Προτεινόμενα θέματα για το φυλλάδιο για φυλακισμένες μητέρες

- Πληροφορίες για νομικά ζητήματα σχετικά με τα παιδιά τους, τα δικαιώματά τους κλπ.
- Γιατί να συμμετέχει μια φυλακισμένη μητέρα σε μια Ομάδα Συζήτησης Μητέρων;
- Νομικά ζητήματα σχετικά με την επιμέλεια του/των παιδιού/-ιών τους
- Οι κανονισμοί της φυλακής που αφορούν τα επισκεπτήρια των παιδιών
- Να το πω ή να το κρύψω; [Λόγοι για τους οποίους μια φυλακισμένη μητέρα επιλέγει να πει ή να μην πει στα παιδιά της ότι είναι στη φυλακή]
- Εξειδικευμένες κοινωνικές ή άλλες υπηρεσίες (π.χ. τηλεφωνικές γραμμές SOS) για μητέρες/παιδιά/οικογένειες
 - όσο η μητέρα είναι στη φυλακή
 - μετά την αποφυλάκιση της μητέρας

Σε αυτή τη συνάντηση μπορείτε να ζητήσετε από τις συμμετέχουσες να θυμηθούν θέματα που έχετε συζητήσει στις προηγούμενες συναντήσεις τα οποία νομίζουν ότι θα έπρεπε, επίσης, να συμπεριληφθούν στο φυλλάδιο.

Παρόμοιες οδηγίες μπορείτε να δώσετε και για τη δημιουργία του **φυλλαδίου που απευθύνεται σε παιδιά φυλακισμένων μητέρων**, λέγοντας για παράδειγμα: «μπίτε για λίγο στη θέση ενός παιδιού του οποίου η μητέρα είναι στη φυλακή: τι θα θέλατε να γνωρίζετε σχετικά με τη φυλάκιση της μητέρας σας; Μπορείτε να φέρετε στο νου σας τις ερωτήσεις που σας κάνουν τα παιδιά σας όσο είστε εδώ στη φυλακή, καθώς και τις συζητήσεις σας μαζί τους. Τι σας ρωτάνε συνήθως; Τι θεωρούν ότι είναι σημαντικό και θέλουν να το μάθουν; Μην ξεχνάτε την ηλικία κάθε παιδιού». Μπορείτε ακόμη να ζητήσετε από τις μητέρες να πουν τις ιδέες τους και από την δική τους σκοπιά, για πράγματα δηλαδή που εκείνες θα ήθελαν να γνωρίζουν τα παιδιά τους για τις ίδιες, για τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους, για τη φυλακή κλπ.

Μπορείτε κι εσείς να προτείνετε θέματα, συμπληρώνοντας τις προτάσεις της ομάδας, π.χ. «Τι σημαίνει φυλακή:».

Τέλος, μπορείτε να ζητήσετε από τις μητέρες να ζωγραφίσουν κάτι που θα ήθελαν να συμπεριληφθεί στο φυλλάδιο για φυλακισμένες μητέρες ή/και στο φυλλάδιο για παιδιά φυλακισμένων μητέρων.

Σημειώσεις για τη Συντονίστρια

- Προκειμένου να συμπεριλάβετε τις δημιουργίες των μητέρων στο/-α φυλλάδιο/-α (και/ή σε κάποια έκθεση) πρέπει να πάρετε τη συγκατάθεσή τους να τα δημοσιοποιήσετε
- Η δημιουργία του φυλλαδίου που απευθύνεται σε παιδιά φυλακισμένων μητέρων θα βασιστεί κυρίως στην υλοποίηση των Ομάδων Στήριξης για Παιδιά Φυλακισμένων Γονιών (Δραστηριότητα Παρέμβασης του Προγράμματος DAPHNE «Μεγαλώνοντας ένα Παιδί μέσα από τα Κάγκελα της Φυλακής»). Ωστόσο, είναι σημαντικό για τις μητέρες να μπορέσουν να συναισθανθούν την ανάγκη των παιδιών τους για συγκεκριμένες και ρεαλιστικές πληροφορίες.

11^η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Προαιρετική⁹ - Κοινή για όλες τις ομάδες

Τίτλος: Προετοιμασία της «Ξεχωριστής Ημέρας»

Στόχοι

- να εκφράσουν οι μητέρες τα συναισθήματα και τις πιθανές ανησυχίες τους σε σχέση γι' αυτήν την δραστηριότητα
- να συζητήσουν τις προσδοκίες τους
- να τεθούν ρεαλιστικές προσδοκίες
- να ενισχυθεί η αυτοπεποίθηση τους ως γονιών

Διαδικασία

Η συνάντηση αυτή επικεντρώνεται στην υλοποίηση μιας δράσης που ονομαζόταν «Μια Ξεχωριστή Ημέρα», η οποία υλοποιήθηκε στο πλαίσιο των Δράσεων για την Ενίσχυση των Οικογενειακών Δεσμών του Προγράμματος DAPHNE «Μεγαλώνοντας ένα Παιδί μέσα από τα Κάγκελα της Φυλακής», κατά τη διάρκεια του οποίου δημιουργήθηκε και η ομώνυμη σειρά Εγχειριδίων για Επαγγελματίες.

Αφού ανακοινώσετε τον τίτλο της συνάντησης, επαναλάβετε τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται προκειμένου μια μητέρα να μπορεί να προσκαλέσει το παιδί ή τα παιδιά της στη φυλακή για τη συγκεκριμένη δράση, κατά τη διάρκεια της οποίας θα περάσουν μερικές ώρες παίζοντας δημιουργικά μαζί, αλλά και μαζί με τις άλλες μητέρες της ομάδας και τα παιδιά τους, γευματίζοντας, φτιάχνοντας ζωγραφιές, κούκλες, σκίτσα κλπ.

Οι προϋποθέσεις που ορίστηκαν στο πλαίσιο του συγκεκριμένου Προγράμματος προκειμένου ένα παιδί να είναι επιλέξιμο να προσκληθεί στην «Ξεχωριστή Ημέρα» ήταν οι ακόλουθες:

- Η μητέρα να μην έχει καταδικαστεί (ή να μην κατηγορείται, στην περίπτωση υποδικίας) για εγκλήματα κατά των παιδιών της
- Το παιδί να γνωρίζει ότι η μητέρα του είναι φυλακή
- Να υπάρχει ένα ενήλικο άτομο διαθέσιμο και πρόθυμο να συνοδεύσει το παιδί ή τα παιδιά κάθε μητέρας από το σπίτι τους στη φυλακή και να επιστρέψει να τα παραλάβει στο τέλος της ημέρας (ο/η ενήλικος/-η συνοδός, δε συμμετέχει στις δραστηριότητες).
- Το ενήλικο άτομο που έχει την επιμέλεια του (κάθε) παιδιού (εάν είναι άλλο από τη μητέρα) να έχει δώσει τη συγκατάθεσή του προκειμένου να συμμετέχει το παιδί σε αυτήν την εκδήλωση. Στις περιπτώσεις που η φυλακισμένη μητέρα είναι το μοναδικό ενήλικο άτομο που έχει την επιμέλεια των παιδιών της, θα πρέπει να υπογράψει ένα έντυπο συναίνεσης σύμφωνα με το οποίο δίνει τη συγκατάθεση της προκειμένου να συμμετέχει το (κάθε) παιδί της στην «Ξεχωριστή Ημέρα».
- Το παιδί να κατοικεί στην Ελλάδα, όπου και κρατείται η μητέρα του. Παιδιά που ζουν σε άλλη χώρα μπορούν να συμμετέχουν, αλλά μόνο υπό την προϋπόθεση ότι η είσοδός τους στην Ελλάδα θα πραγματοποιηθεί με ευθύνη του ενήλικου ατόμου που έχει την επιμέλειά τους.

⁹ Η συγκεκριμένη συνάντηση ήταν υποχρεωτική στο πλαίσιο του Προγράμματος Daphne III, όπου οι Ξεχωριστές Μέρες υλοποιούνταν ως Δράσεις για την Ενίσχυση των Οικογενειακών Δεσμών. Ωστόσο, μελλοντικά, η συγκεκριμένη συνάντηση μπορεί να είναι προαιρετική, ανάλογα και με τη δυνατότητα υλοποίησης παρόμοιων δράσεων στη φυλακή.

- Η μητέρα να έχει παρακολουθήσει όλες (ή σχεδόν όλες) τις συναντήσεις της ομάδας
- Ενθαρρύνετε τις μητέρες να συμμετέχουν στη διοργάνωση της Ξεχωριστής Ημέρας. Μπορούν, για παράδειγμα:
- να φτιάξουν προσκλήσεις που θα στείλουν ή θα δώσουν στα παιδιά τους
 - να κατασκευάσουν χειροποίητα δώρα για να τα προσφέρουν στα παιδιά
 - να διακοσμήσουν την αίθουσα όπου θα πραγματοποιηθεί η δραστηριότητα
 - να προτείνουν δραστηριότητες που θα ήθελαν να συμπεριληφθούν στο πρόγραμμα της «Ξεχωριστής Ημέρας» επειδή γνωρίζουν (ή υποθέτουν) ότι θα αρέσουν στα παιδιά τους.

Όσον αφορά στην προετοιμασία των μητέρων για τη συγκεκριμένη ημέρα, μπορείτε να συζητήσετε με την ομάδα τα παρακάτω θέματα, ρωτώντας για παράδειγμα:

— *Πως την φαντάζεστε αυτή την Ημέρα;*

— *Μπορείτε να φανταστείτε πώς θα συμπεριφερθεί το (κάθε) παιδί σας, κατά τη διάρκεια της ημέρας;*

— *Μπορείτε να φανταστείτε τη δική σας στάση και συμπεριφορά;*

— *Υπάρχει κάτι που σας φαίνεται δύσκολο να διαχειριστείτε σε σχέση με αυτή την Ημέρα; Εάν ναι, τι είναι αυτό;*

— *Πιστεύετε ότι το παιδί (κάποιο από τα παιδιά) σας μπορεί να αντιμετωπίσει κάποια δυσκολία κατά τη διάρκεια αυτής της Ημέρας; Εάν ναι, τι είδους δυσκολία;*

Είναι πολύ σημαντικό να εξηγήσετε ότι όλες οι μητέρες της ομάδας είναι καλεσμένες να συμμετέχουν στην «Ξεχωριστή Ημέρα» εφόσον το θέλουν, ανεξάρτητα από το αν το/τα παιδί/-ιά τους είναι επιλέξιμα να προσκληθούν και/ή από το αν οι ίδιες θέλουν να τα προσκαλέσουν. Θα πρέπει να συζητηθούν στην ομάδα και τα συναισθήματα εκείνων των μητέρων που το/τα παιδί/-ιά τους δεν θα συμμετέχουν. Προτείνετε σε όσες από αυτές τις μητέρες το επιθυμούν να αναλάβουν διάφορους ρόλους στη διοργάνωση, όπως να προετοιμάσουν κάτι που θα διακοσμήσει την αίθουσα (π.χ. μια ζωγραφιά, ένα ποίημα/ένα εισαγωγικό κείμενο σε ένα βιβλίο εντυπώσεων) ή να βοηθήσουν τις άλλες μητέρες να κατασκευάσουν τα αναμνηστικά που θα προσφέρουν στο τέλος της «Ξεχωριστής Ημέρας» στα παιδιά.

Όλες οι δημιουργίες, όπως χειροτεχνίες, κατασκευές, ζωγραφιές, που μητέρες και παιδιά θα φτιάξουν μαζί κατά τη διάρκεια της «Ξεχωριστής Ημέρας», ή κατά την προετοιμασία της, μπορούν να συγκεντρωθούν και να παρουσιαστούν σε μια έκθεση (δραστηριότητα που επίσης συμπεριλαμβάνονταν στις δράσεις του Προγράμματος DAPHNE). Μπορείτε να προσκαλέσετε τις μητέρες να συμμετέχουν, εάν το επιθυμούν, στην υλοποίηση και αυτής της δράσης, είτε προτείνοντας ιδέες σχετικά με τη διοργάνωσή της είτε αναλαμβάνοντας οι ίδιες τη διοργάνωσή της (σε περίπτωση που πραγματοποιηθεί μέσα σε χώρο της φυλακής).

Σημείωση για τη Συντονίστρια: Είναι σημαντικό να γνωρίζετε ότι μερικές μητέρες έχουν την τάση, κατά τη διάρκεια της Ξεχωριστής Ημέρας, να αποσύρονται από την ομάδα για μεγάλα χρονικά διαστήματα προκειμένου να μείνουν μόνες με το παιδί ή τα παιδιά τους. Επειδή κάτι τέτοιο θα διατάραζε το ομαδικό πνεύμα και τη γιορταστική ατμόσφαιρα της Ξεχωριστής Ημέρας, είναι σημαντικό να έχετε ενημερώσει τις μητέρες εκ των προτέρων ότι, κατά τη διάρκεια αυτής της Ημέρας, θα έχουν αρκετό χρόνο για να συζητήσουν ιδιαίτερα με τα παιδιά τους και τις υπόλοιπες ώρες όλες οι μητέρες, όλα τα παιδιά και οι συντονίστριες θα τις περάσουν παίζοντας και διασκεδάζοντας μαζί, ως ομάδα.

12^η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Υποχρεωτική – Κοινή για όλες τις ομάδες

Τίτλος: Κοιτάζοντας πίσω – Κοιτάζοντας μπροστά – Λέγοντας «Αντίο»

Στόχοι

- να εκφράσουν οι μπτέρες τα συναισθήματά τους σε σχέση με τη συμμετοχή τους στην ομάδα
- να μιλήσουν για τα πιθανά οφέλη αυτής της εμπειρίας
- να εκφράσουν πιθανά αρνητικά συναισθήματα ή σκέψεις που είχαν κατά τη διάρκεια των συναντήσεων
- να κάνουν προτάσεις για τη βελτίωση παρόμοιων μελλοντικών ομάδων
- αξιολόγηση

Υλικό

- Ρολό χαρτιού ή μεγάλα πολύχρωμα χαρτόνια
- Πολύχρωμοι μαρκαδόροι

Διαδικασία

Ανακοινώστε τον τίτλο της συνάντησης. Στη συνέχεια, μπορείτε να αφηγηθείτε με τη μορφή μιας ιστορίας, με αρχή μέση και τέλος, τα θέματα που συζητήσατε, πώς αποκτήθηκε η συνοχή της ομάδας και άλλες παρατηρήσεις που μπορεί να έχετε καταγράψει κατά τη διάρκεια όλων των συναντήσεων. Για παράδειγμα: «Ξεκινήσαμε σα μια ομάδα γυναικών που πολλές δεν γνωριζόμασταν από πριν, συμφωνήσαμε τους κανόνες των συναντήσεων μας ... πολύ γρήγορα φάνηκε από τις συζητήσεις μας ότι παρόλο που κάθε μπτέρα, κάθε παιδί και η σχέση μεταξύ τους είναι μοναδική, πολλές από τις εμπειρίες που μοιραστήκατε είχαν πολλές ομοιότητες...».

Στη συνέχεια ζητήστε από τις συμμετέχουσες να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, τις σκέψεις και τις προτάσεις τους σχετικά με τη συμμετοχή τους στην ομάδα, ρωτώντας για παράδειγμα:

- *Πως αισθάνεστε για την εμπειρία που είχατε;*
- *Τι σας άρεσε και τι δεν σας άρεσε στις συναντήσεις μας;*
- *Θα αλλάζατε το όνομα «Ομάδα Συζήτησης για Μπτέρες»;*
- *Θα προτείνατε σε άλλες κρατούμενες να συμμετέχουν;*
- *Για ποιους λόγους;*
- *Υπάρχουν κάποια θέματα που θα θέλατε να έχουν συζητηθεί αλλά δεν τα συζητήσαμε;*
- *Ποια θέματα;*
- *Έχετε κάτι να μας προτείνετε για να βελτιώσουμε ανάλογες ομάδες μπτέρων που θα κάνουμε στο μέλλον;*
- *Αντιμετωπίσατε κάποια δυσκολία κατά τη συμμετοχή σας σε αυτήν την ομάδα;*
- *Εξαιτίας της συμμετοχής σας σε αυτήν την ομάδα*
 - *άλλαξε κάτι σε σας ή στον τρόπο που συμπεριφέρεστε στο/στα παιδί/-ιά σας;*
 - *άλλαξε κάτι στο παιδί σας;*
 - *άλλαξε κάτι στον πώς αισθάνεστε;*

Να είστε προετοιμασμένη να ακούσετε και πιθανά αρνητικά σχόλια ή συναισθήματα κάποιων μητέρων και να μπορέσετε να τα συζητήσετε μαζί τους. Μην ξεχνάτε ότι, ιδανικά, η δική σας στάση να μπορέσετε να ακούσετε, να συζητήσετε και να επεξεργαστείτε αυτά που έχουν οι μητέρες να σας πουν, συμπεριλαμβανομένης και της ενδεχόμενης επιθετικότητάς τους προς εσάς, αποτελεί ένα πρότυπο επίλυσης συγκρούσεων που μπορεί να αξιοποιηθεί σε ένα άλλο επίπεδο από κάποιες μητέρες προκειμένου να διαχειρίζονται τα επιθετικά συναισθήματα των άλλων (π.χ. των παιδιών τους) προς τις ίδιες.

Τέλος, καλέστε όλες τις συμμετέχουσες να απεικονίσουν τη συνολική εμπειρία τους από την ομάδα, γράφοντας ή ζωγραφίζοντας ο,τιδήποτε τους έρχεται στο νου σε ένα μεγάλο χρωματιστό χαρτόνι ή σε ένα ρολό χαρτί.

Βιβλιογραφία

- American Academy of Pediatrics, Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health. (1998). Guidance for effective discipline. *Pediatrics*, 104, 723-728.
- Banks, J. B. (2002). Childhood discipline: Challenges for clinicians and parents. *American Family Physician*, 66, 1447-1452.
- Bermúdez, J. M. (1997). Experiential tasks and therapist bias. *Contemporary Family Therapy*, 19, 253-267.
- Cunningham, A., & Baker, L. (2003). *Waiting for mommy: Giving a voice to the hidden victims of Imprisonment*. London: Centre for Children and Families in the Justice System. Available at: www.lfccc.on.ca/WaitingForMommy.pdf
- Τσιριγώτη, Α., Πετρουλάκη, Κ., & Ντιναπόγιας, Α. (2011^α). Ελληνική Έκδοση GEAR against IPV. Τεύχος III: Εγχειρίδιο Εκπαιδευτικού. Αθήνα: Ευρωπαϊκό Δίκτυο κατά της Βίας – Ε.Δ.κ.Β. Available at: http://www.gear-ipv.eu/sites/default/files/1/Greek_GEAR_against_IPV_Booklet%20III.pdf
- Τσιριγώτη, Α., Πετρουλάκη, Κ., & Ντιναπόγιας, Α. (2011^β). Ελληνική Έκδοση GEAR against IPV. Τεύχος IV: Βιβλίο Δραστηριοτήτων για Μαθητές και Μαθήτριες. Αθήνα: Ευρωπαϊκό Δίκτυο κατά της Βίας – Ε.Δ.κ.Β. Available at: http://www.gear-ipv.eu/sites/default/files/1/Greek_GEAR%20against%20IPV_Booklet_IV.pdf
- Eamon, M. K. (2001). Antecedents and socioemotional consequences of physical punishment on children in two-parent families. *Child Abuse & Neglect*, 6, 787-802.
- Filippou, D., & Karantana, P. (2010). *Histories to dream on, Games to grow up- for facilitating experiential groups of personal development*. Athens: Kastaniotis.
- Gebeke, D., & Botherson, S. (2006). *The guidance approach to discipline*. Available at: www.ag.ndsu.edu/pubs/yf/famsci/fs468.pdf
- Gershoff, E. T. (2004). Corporal punishment by parents and associated child behaviours and experiences: A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 128, 539-579.
- Johnston, D. (1995). Effects of parental incarceration. In K. Gabel, & D. Johnston, (Eds.). *Children of incarcerated parents*. New York: Lexington Books.
- Jose-Kamfner, C. (1995). Post-traumatic stress reactions in children of imprisoned mothers. In K. Gabel, & D. Johnston, (Eds). *Children of incarcerated parents*. New York: Lexington Books.
- Kennon, S. S., Mackintosh, V. H., Myers, B. J. (2009). Parenting education for incarcerated mothers. *Journal of Correctional Education*, 60, 10-30. Available at: <http://www.thefreelibrary.com/Parenting+education+for+incarcerated+mothers.-a0198414721>
- Lopez, N. L., Bonenberger, J. L., & Schneider, H. G. (2001). Parental disciplinary history, current levels of empathy and moral reasoning in young adults. *North American Journal of Psychology*, 3, 193-204.
- Mackintosh, V. H., Myers, B. J., & Kennon, S. S. (2006). Children of Incarcerated mothers and their caregivers: Factors affecting the quality of their relationship. *Journal of Child and Family Studies*, 15, 579-594.
- Parke, R. D., & Clarke-Stewart, K. A. (2002). *Effects of parental incarceration on young children*. Working papers prepared for the "From Prison to Home" Conference on Jan 30-31, 2002. New York: U.S. Department of Health and Human Services: Available at: reentrypolicy.org/publications/from_prison_to_home_effects_of_parental_incarceration_on_young_children_us/From.pdf
- Sazie, E., Ponder, D., & Johnson, J. (2003). *How to explain jails and prisons to children. A caregiver's guide*. Available at: www.oregon.gov/DOC/PUBAFF/docs/oam/explaining_prison_for_print.pdf?qa=t
- Seikkula, J. (2008). Inner and outer voices in the present moment of family and network therapy. *Journal of Family Therapy*, 30, 478-491. Available at: <http://www.theicarproject.net/files/OpenDialog-InnerOuterVoicesFamilyNetworkDialogSeikkula.pdf>
- SURT. (2008). *ALTRA Daphne project: Tackling gender violence in prison: Manual of in-prison programmes against gender-based violence*. Barcelona: Aurea. Available at: www.surt.org/altra/docs/manual_angles.pdf

Παράρτημα

9^η Συνάντηση:

Στίχοι: Λίνα Νικολακοπούλου, Μουσική: Rebolledo Niewew, Εκτέλεση: Άλκηστις Πρωτοψάλτη

Μ' άλλον μοιάζεις

Ξαναήρθες μια νύχτα κρύα
με του καπνού και του τζίν
την άγρια τη μυρωδιά
Σου είπα «πέρνα» με αγωνία
με φόβο κλειδώσα την πόρτα
και την καρδιά

Το αγορίστικο πρόσωπό σου
φαγωμένο από το χρόνο
πρίγκιπά μου
κάθε απόρριψη, κάθε ήττα
του ανδρισμού σου
στα δικά μου δάκρυα κοίτα

Όχι καρδιά μου δεν μπορώ
κουράγιο πια δεν έχω να
συγχωρώ
ό,τι κι αν κάνω θα γίνεις κακός
μη βρίζεις, τα παιδιά κοιμούνται
Όχι έρωτά μου δεν μπορώ
κουράγιο πια δεν έχω να
συγχωρώ
ό,τι κι αν κάνω θα γίνεις κακός
μη βρίζεις τα παιδιά θυμούνται

Θα γίνω κόλαση και φλόγα
που σίδερα μπορεί να λιώσει
κι η μελανιά στα μάγουλά μου
στ' ορκίζομαι θα σε τελειώσει...

Μάλω-μάλω-μάλωσέ με
βρες τα λόγια, λιώσε πλήγωσέ με
πόσο-πόσο-πόσο λίγο μ' αγαπάς
καιρός λοιπόν να φύγω
Μ'άλλο-μ'άλλο-μ'άλλο
ένα τέτοιο βράδυ
ξέχνα πια εμένα
πόσο-πόσο-πόσο λίγο μ' αγαπάς
γι' αυτό κι εγώ θα φύγω

Η μέρα γκρι σαν είσαι εδώ
τον ήλιο βλέπω, μόνη μου
μετά κι όλη την πίκρα
που έχει το παρόν
την καταπίνω όπως φτιάχνω
τα φαγητά
Το κορίτσι που είμαι ακόμα
λίγο-λίγο έχει γεράσει
στη σιωπή του
τις φορές που φωνάζεις
«βρώμα»
το μυαλό σου θα μικραίνει
λίγο ακόμα

Όχι καρδιά μου δεν μπορώ
κουράγιο πια δεν έχω να
συγχωρώ
ό,τι κι αν κάνω θα γίνεις κακός
μη βρίζεις, τα παιδιά κοιμούνται
Όχι καρδιά μου δεν μπορώ
κουράγιο πια δεν έχω να
συγχωρώ
ό,τι κι αν κάνω θα γίνεις κακός
μη βρίζεις τα παιδιά θυμούνται

Θα γίνω κόλαση και φλόγα
που σίδερα μπορεί να λιώσει
κι η μελανιά στα μάγουλά μου
στ' ορκίζομαι θα σε τελειώσει...

Μάλω-μάλω-μάλωσέ με
βρες τα λόγια, λιώσε πλήγωσέ με
πόσο-πόσο-πόσο λίγο μ' αγαπάς
καιρός λοιπόν να φύγω
Μ'άλλο-μ'άλλο-μ'άλλο στόμα
μίλα μου αν με θες ακόμα
πόσο-πόσο-πόσο λίγο μ' αγαπάς
γι' αυτό κι εγώ θα φύγω

Θα γίνω κόλαση και φλόγα
που σίδερα μπορεί να λιώσει
κι η μελανιά στα μάγουλά μου
στ' ορκίζομαι θα σε τελειώσει...

Μάλω-μάλω-μάλωσέ με
βρες τα λόγια, λιώσε πλήγωσέ με
πόσο-πόσο-πόσο λίγο μ' αγαπάς
καιρός λοιπόν να φύγω
Μ'άλλο-μ'άλλο-μ'άλλο στόμα
μίλα μου αν με θες κι εσύ ακόμα
πόσο-πόσο-πόσο λίγο μ' αγαπάς
γι' αυτό λοιπόν θα φύγω

Μάλω-μάλω-μάλωσέ με
δάκρυα φέρε
μ'άλλον-μ'άλλον-μ'άλλον
μοιάζεις
με πονάς και με τρομάζεις

Το τελευταίο μας τσιγάρο
απόψε κάνουμε εσύ κι εγώ
ξανά ποτέ...
κι αυτό το δαχτυλίδι του καπνού
μου
στο πετάω μαζί με τ' άλλο

Βρίσε κι άλλο
κι άλλο κι άλλο κι άλλο
κι άλλο κι άλλο κι άλλο
κι άλλο κι άλλο κι άλλο

Να ποιος είσαι...

Συντονισμός Προγράμματος

Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού

Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας
Κέντρο για τη Μελέτη και την Πρόληψη της Κακοποίησης - Παραμέλησης των Παιδιών
Ελλάδα

Συμμετέχοντες Φορείς-Εταίροι

Babes-Bolyai University (BBU)

Sociology & Social Work Faculty, Social Work Department
Ρουμανία

South-West University "Neofit Rilsky" (SWU)

Βουλγαρία

Ευρωπαϊκό Δίκτυο κατά της Βίας (Ε.Δ.κ.Β.)

Ελλάδα

Εξωτερική Αξιολόγηση

SURT Foundation. Women's foundation

Ισπανία

ISBN: 978-960-9766-02-9

